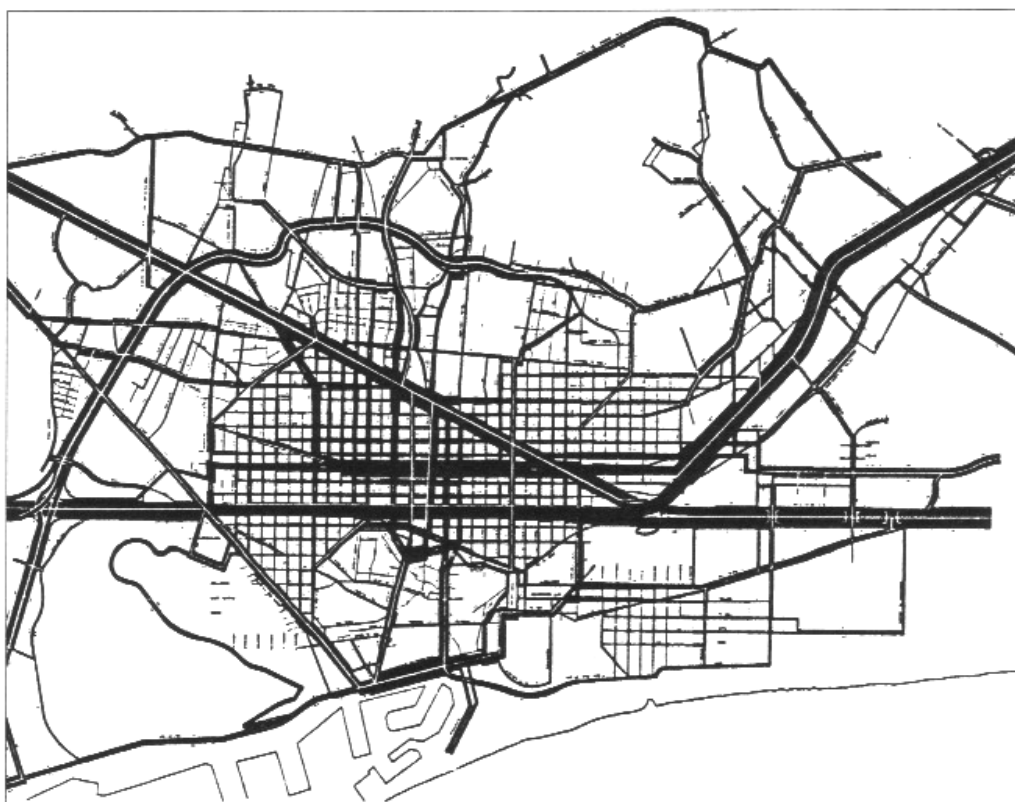

UNIVERSITATEA "SPIRU HARET" BUCUREȘTI
FACULTATEA DE ARHITECTURĂ

Conf. dr. arh. Victoria-Marinela BERZA

STRUCTURĂ ȘI COMPOZIȚIE URBANĂ

NOTE DE CURS

An universitar 2011-2012

„STRUCTURĂ ȘI COMPOZIȚIE URBANĂ”

NOTE DE CURS

Conf. dr. arh. Victoria-Marinela BERZA

An universitar 2011-2012

CUPRINS

CURS 1 - Obiectivele disciplinei „Structură și compoziție urbană”. Actualitatea discursului asupra orașului. Situaarea în contextual actual: Forțele determinante ale creșterii explozive ale orașelor în sec. al XX-lea; Schimbări de atitudine și tendințe noi în producerea bunurilor și serviciilor de nivel mondial; Forțele directoare fundamentale ale evoluției urbane; **Spiritul locului:** Lectura istorică, Lectura morfologică, Lectura sensibilă a spațiului urban, Decodificarea și Suprapunerea morfologiilor (sociale, istorice, plastice); **Timpul.**

CURS 2 - Sistemul urban și dinamica urbană – I (Introducere în problematică): Orașul (Definiții; urban-rural; aglomerația urbană; Orașul - așezare umană și fenomen global); Provocarea urbană actuală (Probleme comune ale orașelor actuale; comentariu de caz – municipiul București; Tendințe și consecințe ale fenomenului urban contemporan - creștere urbană și schimbare socială; Orașe în competiție - câștigători și perdanți; Revalorizarea locurilor strategice; rolul spațiului public în asigurarea coerenței structurii și compoziției urbane; Proiectul urban).

CURS 3 - Sistemul urban și dinamica urbană – II (Abordarea teoretică a raporturilor de interdependență): Sistemul urban și orașul ca sistem (Caracteristici definitorii ale sistemelor urbane; Orașul – etape de echilibru și stadii de evoluție; orașul și sistemul urban; Relații funcționale interurbane și intraurbane; interacțiunea acestora); Tramă, rețea, armătură urbană, sistem urban; Ciclul evolutiv al sistemelor urbane.

CURS 4 - Autoorganizarea sistemului urban – caracteristică esențială: Sistemul urban ca sistem organic; Sistemul urban ca sistem informatic; Entropie și negentropie; Acțiunea sinergică și efectele acesteia asupra sistemului urban; autoorganizare și dinamică urbană.

CURS 5 - Intervențiile urbanistice: Paliere de intervenție urbanistică; Intervenția urbanistică – proces de ordonare a unor subsisteme ambientale ale habitatului uman; Condiționările soluției de urbanism. **Abordarea teoretică și practică în urbanism:** Modelarea în urbanism; Modelul de lucru în urbanism; Modelul conceptual - factor germinativ și rezultantă a unui proces doctrinar.

CURS 6 - Modele urbanistice în contemporaneitate: Modele urbanistice fundamentale (Modelul zonal / modelul inelelor concentrice; Modelul sectorial; Modelul nucleilor multipli); Raportarea modelelor urbanistice fundamentale la contextul actual (Limitele modelelor urbanistice fundamentale; Procese urbanistice contemporane).

CURS 7 - Modelul constitutiv al organismului urban.

CURS 8 - Funcționarea organismului urban - I (Teorii funcționaliste): Teoria funcționalistă clasică; Teoria funcționalist-structuralistă a lui Claude Lévi-Strauss; Aplicații ale teoriilor funcționaliste în urbanism și amenajarea teritoriului; Analiza SWOT.

CURS 9 - Funcționarea organismului urban - II (Concepte): Conceptul de activitate urbană; Mobilul urban; Forțele urbane; Funcția urbană.

CURS 10 - Concepte fundamentale în abordarea alcătuirilor urbane (I): Categoriile esențiale în abordarea alcătuirilor urbane (organism urban, viața urbană, cadrul urban); Conceptul de structură urbană prin elementele de cadru urban.

CURS 11 - Concepte fundamentale în abordarea alcătuirilor urbane (II): Morfologie urbană și sintaxă urbană; Partiul urbanistic; Spațiul funcțional și Spațiul perceptiv.

CURS 12 - Aspecte de epistemologie a spațiului arhitectural și urban. Elemente determinate compozițional-formal în coagularea configurativă a alcătuirilor urbane; percepție spațială și percepție urbană.

CURS 13 - Elemente determinate funcțional-compozițional în structurarea alcătuirilor urbane. Efecte de plastică urbană.

CURS 14 - Legislația urbană actuală – frână și factor de progres pentru dezvoltarea urbană sustenabilă; Proiectul urban – instrument de re-structurare și apropiere a teritoriului urban.

BIBLIOGRAFIE - Obligatorie și Recomandată

ANEXE

- Sistem de evaluare și structura notei / anul universitar 2011-2012;

CURS 1: Obiectivele disciplinei „Structură și compoziție urbană”. Actualitatea discursului asupra orașului. Situația în contextual actual: Forțele determinante ale creșterii explozive a orașelor în secolul 20; Schimbări de atitudine și tendințe noi în producerea bunurilor și serviciilor de nivel mondial; Forțele directoare fundamentale ale evoluției urbane; **Spiritul locului:** Lectura istorică, Lectura morfologică, Lectura sensibilă a spațiului urban, Decodificarea și Suprapunerea morfologiilor (sociale, istorice, plastice); **Timpul.**

• **OBIECTIVELE DISCIPLINEI „STRUCTURĂ ȘI COMPOZIȚIE URBANĂ”.**

- să facilităm orientarea în reperele doctrinare ale urbanismului;
- să evidențiem necesitatea abordării sistemice a problemelor de urbanism, în context teritorial;
- să fundamentăm înțelegerea orașului ca organism complex, funcțional-configurativ;
- să determinăm cristalizarea abilităților individuale de analiză urbană;
- să contribuim la constituirea capacității individuale de concepere a imaginii urbane ca suport al procesului de creație arhitectural-urbanistică.

Istoria orașului a parcurs *două mari etape de evoluție* – inițial orașele au devenit *din ce în ce mai complexe și mai sofisticate, dezvoltându-se într-un teritoriu din ce în ce mai expandat*, dar care, încă, mai poate fi numit „teritoriu de referință” al orașului; cu timpul acestea și-au creat multiple conexiuni concrete și virtuale, ajungând să-și exercite *existența la scară continentală și planetară*.

Intrarea în mileniul 3 constituie o „piatră de hotar” în dezvoltarea urbană: a marcat trecerea de la primul „secol urban” din istoria omenirii (secolul 20) către cel în care locuitorii planetei terestre și așezările lor vor constitui componente ale unei *unice rețele urbane globale*, apoi ale unui macro-sistem urban mondial.

Explozia demografică urbană din a doua jumătate a secolului 19 a declanșat nașterea unor noi orașe ori extinderea celor existente prin apariția fenomenului „banlieues”, a mahalalelor, a suburbiilor; în ochii contemporanilor săi (ca și în ochii noștri) orașul industrial era un organism bolnav, ceea ce a determinat, în consecință, intervenția cu rol de *clarificare și simplificare a structurii urbane*, în primul rând a centrelor orașelor existente (soluție utilizată de către Haussmann la Paris).

Astăzi, confrunțați cu complexitatea crescândă a fenomenului urban, cu eșecul programelor de planificare lineară a creșterii orașelor, a sosit momentul pentru abandonarea „rețetelor clasice” de dezvoltare urbană și pentru *adoptarea unor metode de management urban flexibile și pragmatice*, în acord cu nevoile, permanent schimbătoare, ale omenirii.

Utilizarea noilor tehnologii (bazate pe transmisia informațiilor prin magistrale de fibră optică și prin satelit) *a modificat percepția noastră asupra spațiului urban*; transformările noțiunilor spațiu-timp au indus o mutație în vechea percepție a cadrului de viață și o reorientare a acesteia către un univers al „virtualului”; nevoia de

comunicare imediată, considerată indispensabilă, domină modul de viață al omenirii actuale, iar acest aspect determină *modificări ale structurii și formei orașelor*.

Orașul, în multitudinea dimensiunilor sale, reprezintă o sursă inepuizabilă de reflecție - ne forțează, deci, să-i acceptăm complexitatea și să ne asumăm repercusiunile asupra întregului spațiu urban prin intervențiile noastre (de arhitectură ori de altă natură).

În contextul noilor provocări ale globalizării - perioadă în care valoarea tradițiilor și a specificului local reprezintă generoase teme de dezbatere -, apare necesar ca omenirea să-și reanalizeze comportamentele și mediul de viață; descifrarea rolului orașului în prezent și în perspectivă evidențiază avantajele și *problemele create prin prezența sa la scara teritoriului planetar* și poate contribui la *redefinirea cadrului dominant de existență al societății umane viitoare*.

Densificarea și stratificarea spațiului urban implică apariția unor noi preocupări: grija de a *salvgarda mediul înconjurător* (patrimoniul construit și neconstruit, peisajul natural și cel urban, micșorarea indicilor de poluare) și *campaniile împotriva fracturii sociale*.

Noțiunile de *spațiu public*, de *patrimoniu urban*, de *mixitate urbană* (în opoziție cu fenomenul *segregării* și al *excluziunii*) au devenit preocupări majore pentru specialiști; schimbarea de paradigmă este strâns legată de exprimarea voinței comunităților de a se acționa mai concertat asupra orașului cu participarea tuturor actorilor urbani - deopotrivă a locuitorilor, aleșilor, investitorilor, producătorilor, antreprenorilor, planificatorilor urbani, etc.

A ține cont de „peisaj” (ca de unul dintre parametrii indispensabili în noul tip de planificare urbană) reprezintă, astăzi, o obligație pentru aleșii din administrația locală și pentru profesioniștii care acționează în oraș, fapt care-i obligă pe toți să-și revizuiască principiile și cunoștințele, incitându-i la auto-evoluție.

Compoziția urbană are un rol esențial în *evoluția* orașului și în procesul de *configurare a identității sale*.

Profesorul francez Pierre Riboulet afirma¹: „Compoziția urbană a existat încă de la primele trasări ale orașelor, având rolul de a furniza coordonatele definitorii ale organizării spațiului orașului sau cartierului care urma să fie amenajat”; pe care o definea drept: „...act creator de a compune și de a unifica într-un tot coerent diferitele părți [ale orașului, n.a.], cu grija salvagădării și a exprimării diferențelor acestora într-o lucrare unică, astfel încât aceasta să aibă un sens”, considerând că obiectivele acesteia sunt: „Să coaguleze, să ofere o imagine globală, să fixeze regulile cu privire la localizarea, implantarea și elaborarea proiectelor succesive în vederea realizării construcțiilor.”

„Compoziția urbană” reprezintă un domeniu esențial pentru amenajarea spațiului public al orașului - *contrar arhitecturii, compoziția urbană nu vizează un*

¹ Riboulet, P. (1928-2003), arhitect și urbanist francez; Marele premiu național pentru Arhitectură, Franța, 1981; titular, aproape două decenii, al cursului „Compoziție urbană” la Ecole Nationale des Ponts et Chaussees, Paris.

obiect finit, deoarece caracteristica orașului este schimbarea, dinamică; orașele evoluează printr-un proces strâns legat de evoluția comunităților umane, asigurându-le acestora un cadru de viață adaptat permanent la noile nevoi.

Compoziția urbană trebuie privită ca o soluție sectorială, nu ca o formulă atotcuprinzătoare și imuabilă care caută să impună, a priori, o înfățișare formală unică, provenită în urma soluționării unui singur aspect al problemei, cel estetic (uneori considerat, în mod artificial, ca fiind, necesarmente, determinant).

Este o tehnică de realizare armonioasă a formei urbane și nu trebuie să producă motivație în sine - nici nu trebuie confundată cu vreuna dintre motivațiile sale intrinseci, nici nu trebuie redusă la semnificațiile sale.

Așadar, compoziția urbană reprezintă un aspect esențial și inconfundabil al concepției asupra orașului, dar și al conceperii acestuia - al planificării dezvoltării sale ca întreg, sau la scara zonelor urbane.

Compoziția urbană are vocația de a face posibilă o coabitare spațială a unor elemente aflate, inițial, în contradicție.

ACTUALITATEA DISCURSULUI ASUPRA ORAȘULUI. SITUAREA ÎN CONTEXTUAL ACTUAL

Forțele determinante ale creșterii explozive a orașelor în secolul 20

O analiză a dinamicii urbane pentru secolul 20 evidențiază pragurile pe care le-a traversat umanitatea în evoluția sa economică și socială, cu efecte directe asupra procesului de conformare, expansiune și interrelaționare urbană; într-un interval de numai o sută de ani, nevoile și modul de viață ale omenirii s-au transformat fundamental, având drept cauză, uneori și drept consecință, alteori, schimbarea sistemelor sociale.

Se pot identifica cinci mari forțe care au contribuit la creșterea explozivă a orașelor în această perioadă:

- *Industrializarea* și, ulterior, *dezindustrializarea* - au generat lumea dezvoltată a zilelor noastre, iar după 1950 au declanșat modificările din lumea pe care o numim astăzi „în curs de dezvoltare”;

- *Revoluția transporturilor* - a trecut, succesiv, prin etapele: deplasarea cu bicicleta (care constituie, încă, modalitatea fundamentală de transport pentru multe dintre țările în curs de dezvoltare), deplasarea cu mijloacele transportului de masă și cu automobilul privat;

- *Revoluția telecomunicațiilor* - s-a produs prin parcurgerea mai multor etape în comunicarea interumană, dintre care selectăm: telegraful, telefonul, faxul, televiziunea, transmisia satelitară;

- *Transformarea politică* - acceptată recent ca element de impact urbanistic, pentru că declanșează procese cu efecte asupra dinamicii, structurii și formei urbane; exemple: procesul de decolonizare (care s-a constituit într-un generator de creștere a noilor capitaluri naționale în țările eliberate, cu consecințe asupra dinamicii sistemelor urbane) sau schimbările politice petrecute în unele țări europene la

sfârșitul secolului 20 (care au condus la abandonarea economiilor planificate în sistem centralizat și la orientarea acestora către economia concurențială, cu efecte deja palpabile, benefice sau nu, asupra orașelor – acesta fiind și cazul României și, în particular, al Bucureștilor);

- *Revoluția informațională* - marea forță transformatoare a secolului 20, reunește toate tehnologiile premergătoare (computerul, telecomunicațiile, televiziunea, tehnicile satelitare, etc.) într-un mediu unic ce are drept scop generarea, stocarea și schimbul de informații.

Revoluția industrială și, apoi, cea a transporturilor, au „eliberat” milioane de oameni în sensul dezlegării acestora de apartenența și dependența de pământ²; în secolul 21 este posibil ca revoluția informațională să elibereze omenirea de constrângerile grave ale trecutului - cu condiția ca ea însăși să fie capabilă de a valorifica avantajele tehnologiei moderne într-un mod în care să ajute oamenii în mod autentic, și nu să-i umilească sau să le amplifice dependențele.

Schimbări de atitudine și tendințe noi în producerea bunurilor și serviciilor de nivel mondial.

Manifestarea în pondere diferită a celor două seturi de componente esențiale ale spațiului geografic, cel *natural* și cel *societal* - existente simultan și interrelaționate permanent -, generează *proces de modelare continuă a învelișurilor terestre*.

În urmă cu o sută de ani nu se putea imagina o economie în care un grup uman minoritar să poată produce toată hrana și materia primă de care ar avea nevoie restul lumii; lecția istoriei ne sugerează, așadar, să fim rezervați în predicțiile noastre cu privire la progresul tehnologic și la efectul său potențial asupra orașelor și asupra întregului spațiu terestru.

Pe măsură ce noua revoluție informațională ia amploare, orașele din lumea întreagă se intercorelează din ce în ce mai puternic într-un sistem complex al *interacțiunii și interdependenței globale*, conturând un *mediu nou pentru umanitate*.

Și în cazul concret al municipiului București și al celorlalte orașe ale României se crează *noi premise pentru dezvoltarea urbană*, pe care administrațiile locale se pare că le ignoră – aspect cu semnificații grave în procesul de pregătire a noilor Planuri Urbanistice Generale (care trebuie finalizate, avizate și aprobate până în 2010, întrucât vechilor PUG-uri, aprobate în 2000, le expiră perioada de valabilitate).

Secolul 20 a generat *transformarea mediului urban* (care constituie cadrul de viață predominant al omenirii); ne așteptăm ca secolul 21 să fie asociat altui tip de proces, esențial pentru civilizația umană: cel al *transformării experienței urbane*, care va declanșa *modificări profunde în caracteristicile definitorii ale speciei umane*.

Există însă autori care, urmărind unele transformări ale vieții urbane în marile orașe actuale (creșterea presiunii asupra infrastructurii tehnice și sociale, creșterea poluării, a gradului de violență socială și de pericol pentru viața umană) anticipează orientarea esențială a lumii către o atmosferă generală de calvar, în momentul în

² Într-o primă etapă, impactul acestor revoluții a constat în transferarea oamenilor către alte forme de epuizare, în egală măsură umilitoare și degradante - cele de exploatare excesivă a muncii umane în economia urbană.

care jumătate din populația sa va deveni urbană; aceștia prefigurează creșterea tensiunilor sociale, generate de către o populație nemulțumită care și-ar putea dori mai mult decât le oferă așezările urbane în configurația actuală.

La începutul mileniului 3 se constată schimbări de atitudine ale orașelor și noi tendințe în producerea bunurilor și serviciilor de nivel mondial:

- *marile orașe ale lumii dezvoltate*: au renunțat la producția manufacturieră și manuală de serie în favoarea serviciilor avansate aparținând terțiarului superior;
- *cele mai mari dintre orașele lumii nou-industrializate*: se specializează în noi activități industriale situate la limita sectorului terțiar;
- *marile orașe ale lumii nou-industrializate*: vizează piața internațională prin servicii „de nișă” valorificând excelența locală în activități manufacturiere tradiționale;
- *marile orașe ale lumii nedezvoltate*: slab conectate la rețeaua globală; subzistă prin activități și servicii banale informale; încă practică relații de schimb de tip „troc”.

Activitatea umană a generat schimbări fundamentale la scara planetei prin efectele pe care le-a produs dintotdeauna asupra echilibrului dintre lumea vie și cea lipsită de viață; au fost generate, în acest mod, *noi modalități de organizare a ecosistemelor* care au avut drept consecință *aparitia unor structuri spațiale noi și conformarea unei largi varietăți de peisaje*; putem considera că omul, prin activitatea sa, a declanșat o confruntare continuă între specia umană - cu manifestări autoritare prin acapararea de spații și resurse - și natura care luptă pentru drepturile sale.

Interacțiunile dintre oraș și teritoriile lor de referință (situate în diferite paliere de generalitate) se manifestă prin fluxuri de intrare și ieșire, generând *linii de forță* în teritoriu, cu *efecte structurante asupra spațiului geografic*.

Procesul continuu de modelare a spațiului geografic se poate exprima printr-un raționament simplu, în trei pași :

- (1) *procesele de organizare a spațiului geografic se desfășoară în interdependență cu cele de organizare și reorganizare a sistemelor urbane*, generând macrostructuri spațiale rezultate din modelele de localizare la mezoscară și microscară, pe de o parte, și din interacțiunea subsistemelor naturale și antropice, pe de altă parte;
- (2) evoluția orașului, culminând cu forma contemporană de manifestare a *fenomenului urban*, a generat cel mai dinamic și mai complex *proces de structurare și restructurare a liniilor de forță ale teritoriilor*, cu efecte transformatoare la toate nivelele spațiului geografic, declanșând procese de globalizare;
- (3) prin esența și efectele sale, „fenomenul urban” este geografic, generând *modelări și sisteme de organizare a spațiului la scară planetară*; la scara timpului istoric ciclul orașelor poate fi considerat unul dintre procesele componente ale ciclului natural al ecosistemului planetar, cu diferența că *orașul este un generator de schimbări dinamice și nu de stabilitate*.

Forțele directoare fundamentale ale evoluției urbane

Orașul se transformă permanent - pierde o serie din trăsăturile sale, caracteristice până la un moment dat, și câștigă altele, corespunzătoare unor necesități ale altui moment; el își sporește continuu nivelul de complexitate prin

acumularea de noi energii și premise de dezvoltare, și prin creșterea capacității proprii de autoorganizare. Omul este și, probabil va rămâne, o ființă socială, dacă va elimina situațiile conflictuale care i-ar periclita supraviețuirea alături de semenii săi; ceea ce spunea *Aristotel*³ cu mai bine de 2300 ani în urmă pare valabil și în zilele noastre: „Oamenii se adună în orașe pentru a trăi împreună, ei rămân împreună pentru a trăi mai bine”.

Pe parcursul *procesului permanent de modelare a lumii urbane*, încă de la declanșarea acestuia, au acționat o serie de forțe: cea *demografică*, cea *economică*, cea *socială* și forța (reactivă) a *mediului înconjurător*.

Aceste *forțe directe fundamentale ale evoluției urbane* nu trebuie ignorate - ele trebuie analizate obiectiv, cunoscute, acceptate și folosite cu inteligență de către elaboratorii de politici publice și de către decidenți, în procesul de management urban - întrucât *au consecințe pe termen lung asupra formei urbane și asupra vieții urbane*, motiv pentru care *buna guvernare a orașelor nu poate exista în afara principiului dezvoltării sustenabile*.

În stadiile *incipiente ale dezvoltării urbane*, unele dintre interacțiunile forțelor directe și consecințele lor *sunt posibil de anticipat pe baza datelor statistice și a efectelor constatate în timp* (spre exemplu: creșterea venitului *per capita* este asociată cu scăderea ratei natalității, prin urmare cu rate de creștere scăzute ale populației și creșterea calității vieții; o rată ridicată de creștere a populației are drept efect reducerea șanselor de creștere a venitului mediu pe locuitor, etc.).

Pe măsură ce contextul urban se complică, în *stadii de dezvoltare superioară a orașului*, relațiile cauză-efect devin *mai puțin predictibile*, deoarece sistemul urban *propagă asupra tuturor componentelor sale semnalul de adaptare* la acțiunea oricărei forțe de dezvoltare urbană, iar reacțiile componentelor *nu sunt întotdeauna directe sau schematice*. Exemplu: în societățile avansate, nivelul ridicat al venitului mediu pe locuitor îi determină, adesea, pe adolescenți să devină independenți, întrucât ei au posibilitatea să trăiască și să se gospodărească singuri pe baza a ceea ce pot câștiga din propria lor muncă; acest fenomen conduce către modificarea structurii de manifestare a fertilității, ridicând rata adolescenților care au experimentat o sarcină, dusă până la termen, sau nu.

Odată cu creșterea veniturilor se manifestă, de asemenea, opțiuni diferite în raport cu tipul de locuire - de regulă, în gospodării extinse, localizate în așezări dispersate – ceea ce conduce la *modificări ale formei urbane*, îndeosebi în zona inelelor de așezări periurbane.

Creșterea veniturilor *per capita* are drept efect creșterea procentului proprietarilor de mașini, a căror independență de deplasare îi orientează către zone rezidențiale sau locuri de muncă situate în afara nucleului urban; fenomenul *accentuează tendința de dispersie a orașelor*, generând poluare și efecte negative multiple asupra sustenabilității mediului înconjurător.

³ *Aristotel* (384 î.Hr.-322 î.Hr.), clasic al filosofiei universale, spirit enciclopedic (logică, teologie, politică, estetică, fizică, astronomie, zoologie); fondator al școlii peripatetice; întemeietor al științei politice ca știință de sine stătătoare, al domeniilor filosofice: Metafizica, Logica formală, Retorica, Etica; lucrările sale formează *Corpus Aristotelicum*.

În orașele care beneficiază de un management public performant, creșterea veniturilor și a gradului de bunăstare generală este însoțită de politici publice pentru *contracarea efectelor negative asociate* prezentate anterior (ex.: prin ridicarea nivelului de calitate a serviciilor publice în teritoriul nucleului central, concomitent cu creșterea accesibilității populației la aceste servicii; prin îmbunătățirea condițiilor de transport public în paralel cu scăderea prețului biletelor, etc.).

Forțele directoare fundamentale ale evoluției urbane, menționate anterior, generează *marile tendințe de transformare a lumii actuale*⁴:

- *rapida urbanizare la scară planetară*, concomitent cu *concentrarea populației urbane* în orașele mari;
- *hyper-urbanizarea*, denumire care exprimă creșterea exacerbată a *mega-orașelor*;
- *dispersia urbană*, generată de extinderea dezorganizată a orașelor (prin depășirea limitelor proprii către o zonă geografică mai largă).

Existența *disparităților* dintre țări, regiuni, orașe, zone urbane sau rurale generează tendința de „*distribuire a surplusului*” de populație *săracă sau bogată*, în funcție de gradul de saturație a teritoriului de proveniență, și de a-l orienta către zone cu „deficit” specific, acționând ca *forțe de uniformizare* (asemănător principiului vaselor comunicante).

Dintotdeauna s-a dovedit extrem de dificil pentru urbaniști să anticipeze, pe termen mediu și lung, modul în care pot *interacționa forțele directoare ale dezvoltării urbane și impactul* pe care îl va produce această interacțiune; aceste forțe, însă, *nu sunt nici inexorabile, nici ireversibile* și pot fi modelate în funcție de *premizele și contextul specific în care se manifestă*, cu scopul de a produce efecte pozitive asupra comunității printr-o *dezvoltare urbană inteligentă*.

Evoluția demografică: Se petrec, astăzi, două tipuri majore de schimbări demografice: (1) o *creștere puternică a populației* în orașele cu *dinamică accelerată* și (2) o *îmbătrânire demografică* accentuată în *orașele dezvoltate*; ambele tendințe generează, deopotrivă, *probleme complexe, dificil de soluționat*.

Creșterea accentuată a populației urbane în *orașele emergente* generează *nevoi suplimentare*: pentru noi locuri de muncă, locuințe, utilități și echipamente publice; acestea, de regulă, nu pot fi onorate de către administrațiile locale⁵.

Pentru *orașele lumii dezvoltate* problema centrală este reprezentată de fenomenul de *îmbătrânire a populației* (rata nașterilor este situată sub rata mortalității, determinând pe termen lung un raport nefavorabil între populația activă și cea întreținută). Este dificil de apreciat întregul impact al fenomenului asupra potențialului de creativitate al orașului, asupra competitivității, adaptabilității la schimbare, sau asupra capacității manageriale a administrației locale - confruntată cu *dilema împărțirii bugetului local între politicile de protecție a vârstei a treia și cele de atragere a populației de vârstă activă*, pentru contrabalansarea tendințelor naturale

⁴ „Habitat II Agenda”, UNCHS, 1996b.

⁵ Creșterea numărului de copii presupune suplimentarea locuințelor, a grădinițelor și școlilor, existența unor politici de protecția copilului, personal pentru supravegherea și educarea acestora; autoritățile, copleșite de numeroase provocări, ajung să nu mai acționeze sub nici o formă.

de evoluție. Elaborarea și aplicarea unei *politici de creștere a ratei nașterilor printre tinerii cu venituri ridicate și nivele de educație superioară* poate constitui o soluție de perspectivă (atragera de populație tânără cu calificare superioară, prin imigrație, constituie o politică larg adoptată de către orașele europene și nord americane dezvoltate).

În orașele actuale *tendința de creștere a populației este negativă* - în orașele dezvoltate numărul cuplurilor fără copii este în creștere, iar în orașele în curs de dezvoltare numărul mediu de copii per familie scade (pentru că apariția unui copil determină apariția problemelor în cariera profesională a părinților și a stress-ului provocat de lipsa timpului liber).

Specialiștii consideră că *elaborarea unor planuri de dezvoltare urbană, având la bază structuri urbane flexibile*, capabile de a se adapta oricând nevoilor funcționale în schimbare continuă, ar reprezenta un semnal de înțelepciune a autorităților locale (care ar acționa, astfel, în interesul comunităților pe care le reprezintă, ceea ce nu se întâmplă, de fapt, în realitate).

Economia urbană: Forța schimbărilor economice este situată, ca importanță în determinarea *tendențelor de evoluție urbană*, imediat după fenomenul schimbărilor demografice - nivelul de productivitate economică (din care rezultă nivelul mediu al veniturilor *per capita*) determină *nivelul de calitate a vieții*.

Orașele constituie *motoarele creșterii economice* în toate zonele geografice ale lumii, prin contribuția lor la formarea produsului intern brut.

Transferul de capital economic și de cunoștințe, între regiunile și orașele cu nivele diferite de dezvoltare, poate contribui la *atenuarea unor decalaje* între acestea, acordând o șansă de evoluție pozitivă zonelor subdezvoltate; pe de altă parte, intensitatea de acumulare a capitalului economic este *atenuată de creșterea demografică* (ca urmare a investițiilor *neproductive direct economic* în domeniile educației, sănătății, protecției sociale a mamei și copilului, etc.).

Orașele dispun nu numai de capital economic pentru creșterea economică de care au nevoie în competiția globală, ci și de *capital uman, de creativitate, de un anumit stil de viață*, determinante pentru nivelul lor de atractivitate, care poate declanșa o nouă creștere economică urbană pe baza noilor investiții atrase; orașele câștigătoare în competiția globală actuală s-au orientat către activități care *presupun investiții în capitalul uman* (spre exemplu: orașele Hong Kong, Singapore, orientate către atragerea și dezvoltarea *serviciilor avansate*).

Globalizarea, ca *sistem de piețe internaționale interrelaționate*, este veche de câteva sute de ani⁶ dar a căpătat noi dimensiuni în secolul 20; piața liberă a modificat orașele prin stilurile de viață care s-au internaționalizat și va continua să *influențeze și să reconfigureze permanent forma urbană*, întrucât „logica” de orientare a capitalului este cea a mutării permanente, în căutarea amplasamentelor cu costuri din ce în ce mai scăzute pentru afaceri.

Orașele trebuie să studieze permanent mediul economic local și internațional, pentru a-și *adapta în timp real strategiile și politicile de dezvoltare economică*, în congruență cu tendințele mondiale și în concordanță cu resursele și capacitățile proprii; acestea trebuie să demonstreze că există pe plan local și național un *guvern*

⁶Wallerstein, I. (1976), *The Modern World System*, Ed. Academic Press, San Francisco.

stabil, un mediu de afaceri sănătos, forță de muncă educată, eventual specializată în domenii de vârf.

Orașele trebuie să fie creative, adaptabile, să aibă *forța de a-și restructura gama de activități*, prin politici adecvate, când constată un declin constant al profitului; să găsească *noi piețe de desfacere*, ori *noi amplasamente pentru localizarea afacerilor* existente, în scopul micșorării cheltuielilor de producție sau cheltuielilor cu forța de muncă. Ele trebuie, de asemenea, să fie *conștiente de slăbiciunile lor* – cele mai răspândite și mai grave sunt: *inechitatea socială, pierderea resurselor naturale și culturale, degradarea mediului urban și social.*

Strategiile de restructurare a economiei urbane trebuie să elimine grava problemă contemporană: *subutilizarea oamenilor și suprautilizarea resurselor*, generate de insuficienta preocupare a guvernelor locale și centrale pentru elaborarea unor politici adecvate în domeniul educației, în vederea integrării populației dezavantajate; dacă se mențin aceste condiții⁷, populația și orașele nepregătite corespunzător vor fi eliminate din competiția globală, iar mediul înconjurător va deveni ostil vieții oamenilor.

Orașele emergente se bazează pe o *economie duală, cea formală și cea legală*, care evoluează într-o *relație simbiotică*, generând două orașe îngemănate – *orașul formal și cel informal* -, separate printr-o prăpastie socială.

Sectorul informal trebuie să constituie obiectul unor politici specifice (monitorizat și integrat treptat în zona legală a economiei locale, în pofida faptului că proprietarii acestui tip de afaceri evită procedurile legale și opun o rezistență acerbă în fața oricăror inițiative administrative de acest fel).

Economia informală este mult mai puțin eficientă (produce mai puțin în raport cu resursele care intră în producție), demonstrând o *capacitate sporită de agresare a mediului înconjurător*, de *periclitare a ecosistemului planetar*.

Schimbarea socială – determinantă a dezvoltării urbane: Forțele directoare ale dezvoltării urbane au efecte diferite - în funcție de caracteristicile alcătuirilor urbane, în funcție de istoria lor, de economie, cultură și tradiții; preferințele personale ale populației, stilurile de viață locale, structura activităților, sistemele de valori, determină *particularitățile țesutului social*.

Afirmația „*orașele sunt motoarele dezvoltării economice*” poate fi completată: „*motoarele schimbării sociale* sunt localizate tot în orașe; acestea sunt reprezentate de modul concret în care sunt *configurați trei factori cheie*, precum și de *modul în care interacționează* aceștia: rolul *familiei* în societate; implicarea *femeilor* pe piața muncii; relația dintre sectorul *economic formal și cel informal*.

⁷ Problema șomajului este cauzată, în *orașele dinamice*: de alocarea insuficientă a resurselor de capital economic și capital uman în domenii cheie; de inegalitatea accesului la educație; de creșterea galopantă a ratei de imigrație; de ratele ridicate de creștere naturală a populației. Expertizele internaționale au evidențiat pentru *orașele dezvoltate* o altă cauză specifică: managementul defectuos al orașelor sau economiilor urbane, cauzat de nivelul neadecvat de educație și instrucție al angajaților din administrațiile locale și centrale, politicile fiscale excesive, discriminarea și inechitatea la angajare și alte politici care distorsionează piața muncii, reglementările excesive prin planificare urbană, lipsa de flexibilitate și creativitate a autorităților.

Schimbarea economică și cea socială sunt interrelaționate; structurile familiale puternice, întâlnite în țările sau orașele nedezvoltate⁸, sunt diametral opuse față de *stilurile independente sau individualiste* de viață întâlnite în orașele cu un venit mediu ridicat *per capita*.

Aceste stiluri diferite de viață socială, conturate pe măsura schimbărilor economice, determină la rândul lor *modificări în structura activităților din orașe*; activitățile desfășurate în familia tradițională, și abandonate în noul stil de viață urbană, sunt suplinite în orașele moderne prin servicii furnizate de piața liberă, formală sau informală (servitul mesei în restaurante și cafenele, întâlniri cu prietenii în baruri sau în locuri de distracție din oraș, petreceri aniversare în cluburi sau alte spații publice, ori cu circuit controlat); asistăm, așadar, la *reducerea importanței sociale a locuinței private* pe măsura creșterii venitului mediu *per capita* și a gradului de sofisticare a dezvoltării urbane.

Stilul de viață urban presupune cheltuieli mai ridicate, deci venituri mai ridicate, motiv pentru care *spațiul rural, în condițiile în care mai păstrează obiceiurile tradiționale, va fi mult mai ferit în viitorul previzibil de valurile de sărăcie pe care experții le previzionează a afecta populația urbană*.

În mileniul care a început, *sărăcia va deveni o caracteristică a urbanului*, generată și adâncită de creșterea populației; *forța demografică sporită* va determina *regresul unor orașe și al unor națiuni*, din cauză că:

- *absoarbe resursele de dezvoltare generală*;
- *consumă și degradează spațiul vital*;
- *diminuează capacitatea autorităților de a furniza serviciile publice și echipamentele de utilitate publică necesare unei vieți decente*;
- *dinamica populației este mai accentuată în comparație cu cea a creșterii în performanță a forței de muncă*.

Creșterea economică reprezintă, prin urmare, un indicator important al schimbărilor în societatea urbană, întrucât *determină nivelul tensiunilor sociale și politice* existente la un moment dat; perioadele de dezvoltare economică puternică, cele de creștere a venitului mediu *per capita* sunt, în general, perioade caracterizate prin *schimbări ale stilului de viață și ale sistemelor de valori*, și prin reducerea tensiunilor sociale și politice.

Acumularea în plan economic reprezintă, de regulă, baza acumulărilor în plan *social-cultural*, dar *perioadele de declin economic nu exclud șansa unor schimbări pozitive în societate* - prin cristalizarea unor standarde sociale sănătoase, ca urmare a tensiunilor și neliniștilor sociale, a *experienței de supraviețuire acumulate*.

Creșterea economică explozivă generează amplificarea inegalităților în plan social în aproape toate tipurile de orașe ale lumii prin *excluderea categoriilor de oameni mai puțin educați, mai puțin interconectați și integrați social*; aceștia (în absența unei alternative) se *orientează către sectoarele informale ale economiei pentru a supraviețui* - ceea ce determină scăderea gradului de atractivitate a orașelor prin *coborârea standardelor de comportament social*.

⁸ Unde există două situații sociale tipice: ori toată familia depinde de câștigul tatălui („capul familiei”), ori toată familia lucrează laolaltă în sectorul informal.

Instabilitatea economică determină, de asemenea, schimbări sociale, prin brutalitatea cu care acționează asupra populației; aceasta afectează tot familiile sărace, care nu au posibilități de economisire, generând noi și amplificând vechi inechități sociale.

Apar și alte efecte asupra societății: sărăcia care rezultă dintr-o lungă perioadă de șomaj și marginalizare socială are tendința de asociere cu o rată ridicată a *criminalității sociale sau domestice, generând teamă la scară comunitară*; toate acestea generează *costuri sociale suplimentare* - pentru realizarea și menținerea în funcțiune a unui corpus juridic numeros, a închisorilor, a cheltuielilor reparatorii și de recuperare a sănătății, etc. Prin urmare, este necesară elaborarea, de către administrațiile locale, a unor *politici publice antisărăcie*, ale căror *beneficii sociale* pe termen lung sunt multiple – vizând *reducerea inegalităților și integrarea socială* a categoriilor sociale defavorizate prin: *educație, asigurări de sănătate și de șomaj, promovarea unor sisteme de pensii și de economisire* pentru perioade de instabilitate economică sau pentru vârsta retragerii din activitate.

Schimbarea socială declanșează modificări ale formei urbane; orașele aflate într-un ridicat stadiu de dezvoltare, caracterizate prin *consumism și mobilitate* ridicată, au determinat, prin performanța tehnică și economică ce le caracterizează, *extinderea și atomizarea teritoriilor urbane pe seama mediului natural*, generând un *stil de viață specific*, în zone de mică densitate izolate spațial unele de altele, *conectate doar prin relațiile informale* pe care le stabilesc proprietarii, prin rețele de cluburi, centre comerciale și mall-uri.

Centrele tradiționale ale acestor orașe au suferit un *proces de gentrificare*, transformându-se din zone de producție economică sau zone furnizoare de servicii comerciale precare, în zone luxoase comerciale, culturale sau de divertisment, de mare atractivitate, care oferă (pentru populația educată și cu un nivel ridicat al câștigului) *activități culturale diversificate și servicii de bună calitate*.

Vechile fabrici au fost transformate în centre de expoziții sau activități de petrecere a timpului liber, vechile cartiere de locuințe au fost reabilitate și modernizate, dând orașului un *sens al istoriei și al culturii*, generând un *sentiment de continuitate și atașament* al locuitorilor față de oraș.

Prin urmare, *orașele dezvoltate tind să devină zone de rezidență pentru persoane singure sau pentru familii fără copii*, care preferă să trăiască în apropierea locurilor lor de muncă și în contact cu ceea ce *determină stilul lor de viață* – spații publice, magazine de lux, baruri, expoziții, săli de concert, de spectacole, locuri de întâlnire și restaurante.

Acest aspect conduce către *noi tipuri de modificări ale formei urbane* - prin reducerea progresivă a *mărimii gospodăriilor* și prin diversificarea tipurilor de *funcțiuni urbane destinate petrecerii timpului liber și distracțiilor*.

În paralel cu fenomenele pozitive generate de bunăstarea și noul stil de viață al categoriilor sociale educate și înstărite, apar *semnele unei societăți segregate*: familii divorțate, mame singure cu copii, adolescenți separați de familii, reducerea progresivă a contactelor între bogați și săraci, între cei tineri și cei vârstnici.

Populația cu venituri reduse se orientează către zonele cu activitate economică redusă, în care prețurile sunt mai scăzute, iar calitatea produselor și serviciilor în consecință; aceasta formează cartiere de oameni care *supraviețuiesc în*

condiții dificile, izolate de restul societății, alimentând adesea forța de muncă și economia informală.

Viața urbană, cadrul urban și mediul înconjurător: Componenta „hardware” a orașului (reprezentată prin *clădiri și infrastructură*) este întotdeauna interrelaționată cu componenta sa „software” (reprezentată prin *tradiții, obiceiuri, relații sociale, interese, conexiuni ale pieței libere*). O înșiruire simplă a factorilor implicați în dezvoltarea orașelor (oameni, terenuri, clădiri, locuințe, producție, consum, transport, cultură, spațiu public și privat, capital, tehnologie, resurse naturale, riscuri, conexiuni și influențe internaționale, ș.a.m.d.), permite oricui să înțeleagă *complexitatea* acestui proces și dificultățile cu care se confruntă autoritățile pentru un *management urban adecvat*.

Întotdeauna *modificările de structură socială* se exprimă prin *schimbarea cadrului construit*; de aceea, *construcțiile orașului* ar trebui întotdeauna considerate ca *aparținând spațiului public*, pentru că ele creează *mediul comunitar* - urmând, în consecință, a se *supune legislației care vizează spațiul public și interesul public, al comunității*.

În realitate, indiferența sau incapacitatea autorităților de a stăpâni aspectele formei urbane, creșterea explozivă a orașelor, inegalitatea și inechitatea socială (care ating extremele în epoca noastră), dualitatea economică manifestată prin coexistența sectorului formal cu a celui informal, țesutul urban hibridat de zone luxoase și insule de sărăcie inimaginabilă, toate acestea configurează un *oraș fragmentat, incoerent, caracterizat prin disparități care se tot perpetuează și se tot amplifică* - pentru care o evoluție consecventă, care ar conduce către o structură funcțională și o imagine urbană atractivă, pare astăzi aproape imposibilă.

Comunitățile urbane trebuie să *creeze noi proceduri* de adoptare a deciziilor de interes comunitar, prin care autoritățile să fie *impulsionate să acționeze în interes public*; puterea locală și cea națională trebuie determinate să elaboreze *strategii de afirmare a unei identități urbane care să „spargă” limita interesului local*⁹, însoțite de politici urbane capabile să susțină orașele în efortul lor de integrare în *rețeaua globală a nodurilor de putere concentrată* (configurată de concentrarea *fluxurilor de oameni, bunuri, capital și informație*¹⁰).

Procese de dezvoltare urbană necesită resurse umane și naturale; acestea au drept scop (cel puțin teoretic) atingerea bunăstării comunităților, dar *generează dezechilibre* temporare sau durabile, și *externalități* care afectează *mediul natural* și implicit, *viața umană și nivelul ei de bunăstare*.

Împreună cu ființa umană, *natura* reprezintă reperul de început și sfârșit al tuturor demersurilor întreprinse de om pentru îmbunătățirea cadrului său de existență, jucând un *rol complex în relațiile cu orașul*; natura este: *spațiul vital* al umanității (reprezintă nevoia primordială pentru manifestările fizice și emoționale ale ființei umane); *bun de consum* al societății umane; *resursă* de dezvoltare.

⁹, M. (1996), *Innovations and Risk Taking: The Engine of Reform in Local Government of LAC*, The World Bank, Washington, D.C.

¹⁰ Castells, M. (1996), *The Information Age: Economy, Society, and Culture*, vol. I, *The Rise of the Network Society*, Ed. Blackwell, Oxford.

Triplul rol al naturii reprezintă *cheia stabilirii priorităților* între multiplele nevoi ale comunităților umane, precum și *reperul de valabilitate al oricăror politici publice*.

Încă de la apariția orașului cele trei tipuri de relații ale sale cu natura au determinat o *permanentă configurare și reconfigurare a formei urbane*; orașele care funcționează în *condiții optime* și sunt considerate de către majoritatea oamenilor atractive, *coexistă în armonie cu natura*.

Există și alte poziții ale planificatorilor urbani, care consideră că scopul urbanismului este *eficiența în exploatarea resurselor* (de spațiu, de energie, de materiale, timp și bani) și *realizarea cadrului de existență al omului sub forma unui oraș compact*¹¹; în opinia acestor specialiști contactele omului cu natura ar trebui încurajate numai în afara perimetrului urbanizat, întrucât spațiile deschise și spațiile verzi nu fac decât să *expandeze orașul pe seama mediului natural*, contribuind la *ineficiența gestiunii urbane prin amplificarea cheltuielilor publice* (induse de existența unor rețele de infrastructură urbană extinse inutil).

Noile tehnologii permit aplicarea principiilor dezvoltării sustenabile, iar orașele dezvoltate au lansat deja *forme de cooperare cu sectorul privat* pentru *salvgardarea mediului înconjurător și folosirea eficientă a resurselor*.

Programele elaborate în parteneriat public-privat vor determina *modificări ale formei urbane*, îndeosebi ale componentelor *sistemului de transport* și al sectorului de *producție economică*, întrucât acestea vor trebui reformate prin adoptarea unor soluții capabile să controleze emisiunile de substanțe toxice, poluarea cu deșeuri, despăduririle, utilizarea în exces a apei, degradarea solurilor și a altor resurse neregenerabile sau regenerabile.

Orașele sunt nuclee de poluare concentrată prin consumul ridicat de *energie, apă, bunuri și servicii*; acestea generează un enorm *stress asupra mediului terestru*, devastând peisaje și agresând fragilul echilibru al ecosistemelor¹².

Provocările pe care le adresează comunitățile urbane mediului înconjurător sunt diferite, în corelație cu *stadiile de dezvoltare* a orașelor; *celor bogate le este asociat un grad de risc mult mai ridicat în relația cu mediul natural și cultural, în comparație cu orașele sărace*; însă cea care suportă direct, prin *creșterea propriei suferințe*, consecințele acestor deficiențe, este *populația săracă*¹³.

Inamicul suprem al mediului este sărăcia, rezultată din înnapoiera socială și tehnologică, pentru că absența bunurilor de consum este suplinită de către populația săracă prin acțiuni directe asupra mediului natural, de unde își extrage cele necesare supraviețuirii.

¹¹ Orașul super-compact al secolului 19 a generat o serie de proiecte-replici (reactive), mai mult sau mai puțin utopice; Ebenezer Howard a creat ideea *orașului-grădină*, iar Le Corbusier un oraș de *turnuri dispersate într-un mare parc* (compuse din apartamente cu logii și balcoane, cu spații plantate al cărui rol era de a reface contactul omului cu natura). Londra actuală se apropie destul de mult de aceste concepte, datorită numeroaselor spații verzi și densității reduse de construire.

¹² Un teritoriu utilizat excesiv o perioadă îndelungată devine o *zonă supusă hazardului* (din punct de vedere al productivității, al sănătății oamenilor, animalelor și vegetației, al alunecărilor de teren, al inundațiilor, etc.), punând în pericol, îndeosebi, populația cu venituri scăzute, care nu are altă opțiune în afară celei de a-și menține vechea locuință, în pofida riscurilor evidente.

¹³ Lipsurile populației sărace se referă la nevoi vitale (sisteme de alimentare cu apă și canalizare, protecția sănătății și educația elementară); în absența unor condiții minimale pentru o viață decentă, *problemele sociale se transmit în spațiu și timp*.

SPIRITUL LOCULUI

A organiza zonele urbane este echivalent cu *a compune mediul social cu patrimoniul cultural și cu mediul înconjurător existent* (natural și antropic).¹⁴

Descifrarea orașului și a compoziției sale depinde, în primul rând, de abilitatea de „a citi” orașul prin multitudinea de forme posibile: Lectura istorică, Lectura morfologică, Lectura sensibilă a spațiului urban, Decodificarea și Suprapunerea morfologiilor (sociale, istorice, plastice, etc.).

Lectura istorică: O atenție cu totul deosebită este acordată astăzi existentului, patrimoniului moștenit prin istorie, *perenității formei urbane*; cunoașterea istorică a fenomenului urban permite *revitalizarea și reintegrarea „sufletului orașului”* în procesele de dezvoltare urbană.

Lectura istorică scrutează *evoluția în timp a concepțiilor cu privire la spațiu – antice, medievale, clasice, industriale și contemporane*; acestea permit înțelegerea formei urbane actuale cu ajutorul caracteristicilor exprimate de către patrimoniul istoric al orașului și regăsirea legăturilor sale cu vechile forme.

Este inutil să vorbim despre formă urbană dacă nu *înțelegem* ce s-a construit efectiv în teritoriul urban, existând riscul de a ne raporta la spațiul orașului exclusiv scenografic; înțelegerea acestui aspect permite intervenții de reabilitare, revitalizare sau dezvoltare urbană care asigură o mai bună evoluție ulterioară a orașului.

Decodificarea procedurii de edificare progresivă a orașului face posibilă *configurarea unor condiții de construire compatibile cu contextul urban*; cu alte cuvinte, decodificarea structurii funciare în zona analizată face posibilă *identificarea unei formule adecvate de decupaj în țesutul urban*, capabilă de a absorbi, de a suporta dezvoltarea orașului fără a conduce la „înghețarea” evoluției armonioase a formei urbane. Lectura istorică nu este menită să creeze un oraș nemaivăzut, ideal, ci să *declanșeze un proces de dezvoltare favorabil orașului și locuitorilor săi*.

Lectura morfologică: Morfologia traseelor urbane¹⁵ (sau, altfel spus, modul de parcurgere a planurilor orașului) constituie un instrument de compoziție urbană indispensabilă, care contribuie la constituirea formei urbane (NOTĂ: *traseele urbane reprezintă traseele virtuale de compoziție*).

În lucrarea consacrată *calității formei urbane*, Albert Lévy și Vittorio Spigai merg mai departe, către o „lectură” la scară planetară: „... în cazul țăesuturilor urbane, noțiunea de morfologie a traseelor evidențiază maniera prin care traseele recunoscute sunt distribuite în spațiul orașului global în funcție de *diferitele stadii de creștere urbană* și de modalitățile lor de extindere”¹⁶.

¹⁴ Cahiers de l' IAU RP (1974), vol. 35, "La Composition Urbaine".

¹⁵ „Conception de l'art urbain” dezvoltată de către René Danger (1933) în cursul său „Cours d'urbanisme”; utilizează termenul „morfologie urbană” care se dezvoltă ulterior către o veritabilă *tipologie a planurilor urbane care operează pornind de la trasee urbane*.

¹⁶ Lévy, A., Spigai, V. (1992), „Qualité (la) de la forme urbaine”, Institut Français d'urbanisme. Laboratoires théories des mutations urbaines - Ministère de l'équipement. Plan urbain, Franța.

De aici decurge importanța deosebită a *relației între tipurile de trasee parcelare* (trama funciară) *și clădiri* (aliniament și mod de implantare), care devine esențială pentru *determinarea mecanismului de formare a compoziției urbane*.

Noțiunea de „traseu urban” a evoluat în timp; astăzi, definiția sa nu se limitează doar la traseele tradiționale (*desenul spațiilor libere* ori al *axelor ordonatoare*), ci se extinde la toate tipurile posibile de trasee: al *parcelarelor*, al *căilor de comunicație*, al *siturilor arheologice*, al *clădirilor semnificative* care intervin în compoziția urbană, permițând *înțelegerea și conceperea formei orașului*.

Traseele urbane s-au modificat în timp, transformările continue făcând parte din substanța lor actuală; ele dețin un potențial semnificativ pentru amorsarea și favorizarea evoluției orașului.

Nivelele de *analiză morfologică urbană modernă* sunt multiple: morfologia Țesuturilor urbane, a traseelor, a spațiului social, a spațiului bioclimatic, a spațiului plastic, etc.; abordarea aceasta constituie un *model interdisciplinar de studiu al alcătuirilor urbane și a formelor acestora*, generând moduri de valorizare / devalorizare a spațiilor urbane; se utilizează analize cartografice asupra zonelor urbane relevante și diferite tipuri de investigații sociologice (cu privire la itinerariile deplasărilor diferiților actori urbani, în corelare cu calitatea percepută a zonelor urbane în care se petrec aceste deplasări).

Lectura sensibilă a spațiului urban: Morfologia spațiului ține cont, în mod sensibil, și cu preponderență, de *percepția vizuală a spațiului urban*; aceasta se raportează, îndeosebi, la *spațiile urbane exterioare* („les espaces extérieurs urbains” – în țările francofone, „open space”- în țările anglo-saxone, etc.).

Albert Lévy și Vittorio Spigai¹⁷ observă că „(...) morfologia spațiilor exterioare este generată de către forma schimbătoare a expresiei acestora, de variația tratamentului lor fizic, de caracterul lor expresiv și plastic – care *pot asocia unui loc urban multiple peisaje urbane diferențiate*. Ea se străduiește, prin urmare, să distribuie în zona urbană „*oferte vizuale*” și *plastice*, participând la formarea peisajului urban.”

În anii 60, lucrarea despre imaginea urbană a lui Kevin Lynch a pus pe primul plan *dimensiunea vizuală a percepției spațiului urban*¹⁸; dincolo de aspectele bioclimatice și „proxemice” (utilizarea prin care *omul atribuie spațiului calitatea de produs cultural specific* - concept introdus de către E.T. Hall¹⁹), Kevin Lynch insistă cu privire la necesitatea „lizibilității” peisajului orașului; „imagibilitatea”, după cum exprimă și numele său („the image”), favorizează *creația imaginilor mentale colective* ale mediului înconjurător și familiarizarea locuitorilor cu spațiul urban.

¹⁷ Albert Lévy și Vittorio Spigai, op. cit.

¹⁸ K. Lynch în „The Image of the City”: „Această carte a examinat calitatea vizuală a orașului american prin studiul reprezentării mentale a acestui oraș de către locuitorii săi. Ea își concentrează în mod deosebit atenția, în primul rând, asupra unei calități vizuale particulare: *claritatea* aparentă sau *lizibilitatea peisajului urban*. (...) dorim să vorbim despre ușurința cu care putem recunoaște elementele caracteristice unui oraș și organizarea acestora într-o schemă coerentă.”

¹⁹ E.T. Hall a studiat fenomenul percepției spațiului; propune clasificarea *percepției spațiilor urbane în funcție de canalul senzorial utilizat*: spațiu vizual, spațiu olfactiv, spațiu auditiv, spațiu tactil, spațiu kinestezic; insistă cu privire la relativitatea percepției – care, întotdeauna, este un „construct” cultural.

Suprapunerea morfologiilor (sociale, istorice, plastice, etc.): Diversitatea morfologică a spațiului urban (*polimorfia* acestuia) atestă complexitatea „universului oraș” și respinge, ca total inadecvată, abordarea gnoseologică reductivă a spațiului urban (care constă în abordarea acestuia doar dintr-un unic punct de vedere); suprapunerea morfologiilor contribuie la recunoașterea structurilor și deducerea proceselor fizice, la *decodificarea și evidențierea valorii urbane*.

Supraviețuirea câtorva dintre traseele urbane - îndeosebi a axelor de conformare, de localizare și implantare a clădirilor, a căilor de circulație, a diferitelor moduri de compoziție în compunerea spațială a unor monumente – sunt tot atâtea mărturii despre arta urbană a trecutului.

TIMPUL

Compozițiile urbane sunt expresii spațiale, care se configurează în timp.

Există, printre arhitecți, susținători ai unor opinii de genul: „Orașul este mai mult lucrarea timpului, decât a arhitectului” ori „Compoziția urbană se realizează și prin acțiunea timpului”, prin care aceștia nu exprimă *nevoia de a conștientiza perspectiva temporală în valorizarea unei intervenții de arhitectură*, ci recomandă non-intervenția administrației în procesele de dezvoltare urbană și abandonarea orașului la dispoziția mecanismelor „pieței libere”.

Scara de intervenție temporală asupra urbanului este cea de lungă durată - opusă celei a obiectului arhitectural; această durată mare a timpului în care se realizează compoziția urbană este chiar cea care generează coerența și continuitatea urbană.

Drept consecință, spațiul urban nu se poate finaliza niciodată (raportat la scara orașului, ca entitate); *formele sale, modurile de utilizare, miturile sale se perpetuează și se transformă pentru a se adapta.*

Toate tipurile de structuri urbane existente vreodată (căile de comunicație, clădirile, spațiile publice) au lăsat *amprente identificabile* în drumurile actuale, în parcelare, în clădiri; timpul istoric la care trebuie să raportăm *perioada de constituire a un traseu urban* (identificarea „epocii istorice”) nu se limitează la momentul conceperii traseului și al realizării efective a străzii; la constituirea acestuia au contribuit și diferitele etape de construire a clădirilor care o flanchează, precum și intervențiile de amenajare a spațiului public.

Dincolo de perioada de configurare inițială a traseului urban, *contează fiecare intervenție ulterioară* – pentru că fiecare etapă și mod de intervenție posedă un sistem de valori și un ritm propriu; fiecare actor urban reclamă aplicarea propriei sale logici de intervenție în oraș - *se angajează, în acest mod, atât spațiul cât și timpul.*

Succesiunea etapelor de concepție, de concertare preliminară a acțiunilor, adoptarea deciziei, realizările parțiale succesive, la care se adaugă în timp intervențiile diferiților actori urbani (arhitecți, urbaniști, ingineri, peisagiști, artiști, funcționari, administratori, etc.) se întrepătrund și acționează asupra proiectului, până la a ajunge să transforme brutal conceptul inițial.

Antoine Grumbach remarcă: „timpul care se scurge de-a lungul acestei transformări face ca orașul să devină *un lucru autonom* în raport cu conceptorul”²⁰.

Rezultă, prin urmare, cât de importantă este *conceperea unor compoziții urbane puternice*, pe care *operațiunile viitoare să le poată modifica fără a le putea destructura*; acestea trebuie realizate într-o manieră flexibilă, deschisă schimbării ulterioare, astfel încât să se poată adapta multiplelor situații care pot apare după finalizarea ansamblului (această abordare exclude funcționalismul îngust, limitativ).

Parametru major în dezvoltarea urbană, *timpul dă un sens profund transformării orașului*, care astfel se *înregistrează într-o permanență a cadrului de existență al societății umane*.

²⁰ Antoine Grumbach (născut în 1942, în Algeria), arhitect, urbanist și peisagist francez; el se exprimă aici ca un adept al „situaționismului” - mișcare politică, artistică și psihologică potrivit căreia *orice lucru evadează din condițiile sale de existență*; susține, de asemenea, că evoluția oricărei persoane este influențată în mod fundamental de către factorii externi și mai puțin de caracteristicile sale intrinseci.

CURS 2: Sistemul urban și dinamica urbană – I (Introducere în problematică):

Orașul (Definiții; urban-rural; aglomerația urbană; Orașul - așezare umană și fenomen global); Provocarea urbană actuală (Probleme comune ale orașelor actuale; comentariu de caz – municipiul București; Tendințe și consecințe ale fenomenului urban contemporan - creștere urbană și schimbare socială; Orașe în competiție - câștigători și perdanți; Revalorizarea locurilor strategice; rolul spațiului public în asigurarea coerenței structurii și compoziției urbane; Proiectul urban).

SISTEMUL URBAN ȘI DINAMICA URBANĂ – I (INTRODUCERE ÎN PROBLEMATICĂ)

Evoluția societății umane este, de fapt, un *proces continuu de modificare a mediului și modului de viață al acesteia*, în cadrul căruia orașul constituie *rezultanta*²¹ schimbărilor calitative și cantitative ale habitatului ființei umane; orașul urmează evoluția generală a societății omenești, fiind o componentă a acesteia, un summum al consecințelor diferitelor procese, amprente materiale și spirituale lăsate de locuitorii săi într-un anume teritoriu în generații succesive, deținând capacitatea de a *reda complexitatea vieții societății urbane și traiectoria evoluției acesteia*.

Orașul este un întreg, *un sistem* ale cărui componente vitale – *subsistemul social al comunității și cel spațial al așezării umane* - sunt simbiotic relaționate; cele două subsisteme, dar și macrosistemul (orașul însuși) reușesc să supraviețuiască prin *adaptări succesive cu prețul unor pierderi permanente de substanță și identitate*; aceste pierderi trebuie ținute sub control sub toate aspectele, pentru a nu se ajunge la pierderea trăsăturilor definitorii favorabile ale orașelor.

Administrațiile locale și centrale din țările cu democrație consolidată devin din ce în ce mai conștiente, acționând din ce în ce mai responsabil, în legătură cu importanța menținerii, sau *creării, trăsăturilor identitare și a caracteristicilor care definesc prestigiul așezărilor* pe care le gestionează. Orașele se află astăzi într-o *permanentă și dificilă competiție globală*; orice aspect care amplifică *atractivitatea și vitalitatea orașului*, care vizează crearea de *oportunități și potențarea șanselor de câștig*, ori întărește *încrederea comunității urbane* în propriul viitor, devine important pentru menținerea într-o *dinamică pozitivă* a așezării umane.

Procesul necesar de acomodare continuă a orașului la noile condiții de existență, de siguranță și confort pe care le pretind locuitorii săi apare ca o *modalitate de supraviețuire*, prin *adaptarea continuă a structurii sale și prin exprimarea unei noi forme urbane*²², făcând, astfel, posibilă menținerea în timp a sistemului și determinând, prin *amplificare spațială* și creșterea nivelului său de *complexitate*, apariția *fenomenului urban*.

Fiecare epocă istorică a elaborat metode proprii de organizare urbană și de amenajare a teritoriului, menite să răspundă optim nevoilor biologice, economice și

²¹ Abordarea Geografiei urbane: *Orașul se constituie progresiv și neîntrerupt*, pentru satisfacerea *nevoilor obiective și subiective, materiale și spirituale* ale societății omenești, rezultând *trepte de evoluție* în istoria sa.

²² Sandu, Al., M. (1975), *Teoria structurilor urbane – partea I-a*, Curs universitar, Ed. Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, București.

sociale ale diferitelor comunități umane; căutările sistematice în domeniu au ca prim reper principiile *Chartei de la Atena*²³, care au contribuit substanțial la *revigorarea activității de regenerare urbană* pentru contracararea tendințelor contemporane de expansiune demografică și spațială necontrolată, de creștere excesivă a concentrării populației în unele zone urbane, determinând rezultate valoroase prin reconstrucția unor localități, a echipamentelor edilitare și social-culturale, prin adaptarea centrelor unor orașe tradiționale la nevoile contemporane, ș.a.

În cazul orașelor românești, Bucureștii nefăcând excepție, se constată în ultimele două decenii o practică nefirească de încurajare, sau de acceptare a „dezvoltării cu orice preț” - în pofida existenței unui nivel de expertiză autentică în rândul profesioniștilor autohtoni, a racordării acestora la curente teoretice recunoscute drept valabile în plan mondial.

Comportamentul echivoc al organismelor specializate ale administrației românești, absența unor reglementări adecvate pentru controlul eficient al dezvoltării urbane, adoptarea unor soluții inadecvate pentru rezolvarea aparentă a problemelor urbane contemporane prin extinderea necontrolată a zonelor antropizate, ori printr-o dezvoltare „intensiv-excesivă”, au generat, fiecare în parte și împreună, deopotrivă, gravele dificultăți cu care se confruntă spațiul urban românesc; disfuncționalitățile, dezechilibrele urbane, enorma diferență dintre nivelele de calitate a vieții în zonele urbane și extraurbane, toate acestea *generează, în continuare, procese de transformare teritorială cu consecințe negative pe termen lung*, greu de controlat.

Dimensiunile etice și democratice ale socialului nu pot fi ignorate în programele de dezvoltare urbană contemporană pentru că această dezvoltare este realizată din bani publici, iar *obiectivul său declarat are drept coordonată majoră asigurarea binelui și confortului public*. Este necesară configurarea unui cadru strategic vizionar, pentru asigurarea coerenței intervențiilor și menținerea într-o dinamică pozitivă a orașului românesc actual; abordarea *unitară, obiectivă și integrată* a dezvoltării urbane în context teritorial, conturarea *strategiilor* de desfășurare a proceselor transformatoare, pe termen scurt, mediu și lung, *conștientizarea și asumarea consecințelor* ce decurg din finalizarea acestora, sunt considerate aspecte ale unei atitudini corecte în managementul orașelor contemporane.

Abordarea adecvată a *fenomenului urban* presupune atât *înțelegerea* corectă a funcționării orașului, cât și *anticiparea traiectoriei* sale de evoluție - prin urmare, un astfel de demers nu poate neglija *diferențele specifice existente în spațiul urban și caracterul dialectic al formei urbane*. Intervențiile corective asupra traiectoriei de evoluție a unui oraș se realizează prin *modificarea dinamicii urbane cu ajutorul unor programe de revitalizare*, operate la scara întregului sistem urban sau la cea a unor zone componente, ținând seama de *caracteristicile structurii și formei urbane existente* și de efectele intervențiilor asupra acestora.

²³ *Charta de la Athena* (1933), declarație a Organizației Internaționale a Arhitecților (CIAM); formulează principiile de organizare a orașului modern; în cinci capitole, care abordează: problematica locuinței, a recreerii, a muncii, a comunicațiilor și a patrimoniului cultural-istoric.

Revitalizarea urbană prin programe de investiții care vizează doar completarea unei structuri spațiale, ori dezvoltarea economică pe plan local - fără a urmări *integrarea proceselor*, asigurarea unui *echilibru funcțional în teritoriul circumscris*, concomitent cu menținerea sau obținerea unei *calități superioare a imaginii urbane* -, poate reprezenta un obiectiv sectorial; astfel de intervenții (fără a ține seama de efectele asupra sistemului urban) *nu sunt recomandate* întrucât pot genera *blocaje* în funcționarea curentă a orașelor, *scăderea atractivității și performanțelor* acestora, *declanșând depresie socială și economică*, în loc să stimuleze și să ridice parametrii de confort și calitate a vieții locuitorilor.

Funcționalitatea sau disfuncționalitatea orașului, starea de coeziune sau de dezordine a sa, procesele de dezvoltare urbană sunt în mod direct determinate de *structura urbană, îndeosebi de relațiile dintre componentele acesteia*, dar și de alte multiple aspecte, mai mult sau mai puțin *palpabile, obiective sau subiective*.

Pentru a salva și utiliza inteligent ceea ce constituie resursă de dezvoltare în orașele contemporane este necesar să înțelegem *componentele* mediului de viață urbană și *relațiile* dintre acestea; *calitatea mediului urban* reprezintă o *temă cheie a gestiunii fenomenului urban*, pentru că influențează nivelul de *atractivitate* și asigurarea unui *caracter distinctiv* al zonelor, orașelor, teritoriilor de susținere și influență ale acestora.

Tema calității urbane a constituit o preocupare centrală a dezbaterilor teoretice și a celor cu finalitate practică începând cu deceniul șapte al secolului douăzeci, ca o consecință a *reexaminării rolului și funcțiunii orașelor într-o economie globală*; aceste preocupări s-au exprimat public în momentul în care teoreticienii, practicienii și politicienii au conștientizat și recunoscut propria lor responsabilitate cu privire la *valoarea socială, economică și ambientală a calității mediului urban*.

Evoluția așezărilor urbane se produce în cadrul unui *proces ciclic permanent* (de tip feed-back) în care *caracteristicile spațiului geografic au rol determinant în localizarea și supraviețuirea așezărilor umane* și, reciproc, *așezările omenești generează vectori de forță în teritoriu*²⁴, contribuind la *orientarea și organizarea spațiului geografic*. *Temporalitatea* constituie o altă caracteristică fundamentală a dinamicii sistemelor teritoriale, fiind implicată în configurarea și personalizarea proceselor de dezvoltare; *dinamica spațială nu poate fi descifrată și înțeleasă în afara factorului timp*²⁵.

Așadar, așezările urbane, entități caracterizate printr-o *aglomerare complexă, relativ permanentă, a oamenilor și a habitatului lor specific*, definite ca *puncte de concentrare* a bunurilor materiale și spirituale ale spațiului geografic²⁶, se constituie

²⁴ Cucu, V., și colaboratorii (1976) (1977).

²⁵ Cf.: Ianoș, I., Humeau, J-B. (2000), *Teoria sistemelor de așezări umane*, Ed. Tehnică, București; prin integrarea factorului timp așezările umane pot fi grupate în trei categorii: *așezări umane locuite permanent* (care configurează structura stabilă a sistemelor urbane), *așezări umane temporare* (prilejuite de valorificarea unor resurse locale până la epuizarea acestora, sau de mari lucrări de amenajarea teritoriului până la finalizarea lor) și *așezări sezoniere* (concentrări de gospodării utilizate în anumite anotimpuri).

²⁶ Ianoș, I., și colaboratorii (1987).

și se repartizează în spațiu în funcție de *sinergia* unor factori care acționează în mod concret; acești factori sunt de *natură geografică, istorică, economică și politică*.

Componentele geografice, indiferent de apartenența lor la domeniul fizic sau social, se află în *interdependență*; dinamica individuală a fiecărui oraș propagă *efecte la nivelul sistemului urban*; sistemul se simplifică sau se complică în corelație cu *dinamica fiecărei componente urbane*, dar și în raport cu *poziția spațială, socială, economică, cu funcția (rolul) fiecărui oraș în cadrul sistemului urban*.

Așezările umane se comportă în propriul teritoriul de referință ca sisteme spațiale complexe, născute prin *interacțiunea componentelor* lor, ca rezultată a *relațiilor de interdependență* dintre acestea; ele însele devin *elemente componente* ale altor sisteme de localități ce aparținând unui spațiu fizic-geografic de referință; sistemele de localități sunt configurate în *rețele reale sau virtuale*, care se manifestă *concomitent sau în succesiune temporală*²⁷.

ORAȘUL (Definiții; urban-rural; aglomerația urbană; Orașul - așezare umană și fenomen global)

Orașul se diferențiază de alte așezări umane prin *trăsăturile* sale; în definițiile formulate s-a ținut seama de una sau mai multe dintre caracteristicile proprii, ori de efectele care rezultă din manifestarea simultană a acestora. *Modul de ocupare în producție* a localnicilor reprezintă o trăsătură specifică, ce diferențiază orașul de alte tipuri de așezări umane; aici apar clasificări în funcție de ponderea acordată mai multor criterii:

- în raport cu *tipul de ocupație* (cu referire la cele două ocupații fundamentale, agrare sau industriale); o localitate devine oraș când *cea mai mare parte a locuitorilor săi este ocupată în industrie*²⁸;

- în raport cu *locul și timpul* în care se desfășoară *activitatea majorității populației rezidente* a unei localități; o localitate este oraș dacă *activitatea preponderentă* a locuitorilor săi se desfășoară în *teritoriul intravilan* sau în *vecinătatea imediată* a localității de reședință²⁹ în *cea mai mare parte a timpului* vieții lor active;

- în raport cu *diversitatea* ocupațiilor, luându-se în considerație tipurile activităților relaționate cu producția industrială, meșteșugărească, cu producția de bază sau auxiliară, indiferent de tipul de muncă - manuală sau intelectuală.

Alte trăsături definitorii pentru oraș:

- *numărul total al populației rezidente*, sau numărul total *al populației implicate zilnic în activități care se desfășoară pe teritoriul localității*, reprezintă valori caracteristice în cazul orașului;

- *concentrarea locuitorilor* în teritoriul de referință (intravilan sau administrativ), cu alte cuvinte, *densitatea* acestora;

²⁷ Beaujeu-Garnier, J., Chabot, G. (1971); Merlin, P., Choay, F. (1987); Ianoș, I. (1987).

²⁸ Unii autori stabilesc procente în acest sens, maximum admisibil, în cazul unui oraș, pentru populația ocupată în agricultură situându-se între 15-25% din totalul populației rezidente.

²⁹ J. Bournes și P. Deffontaines: „Orașul există ori de câte ori majoritatea locuitorilor unei așezări umane își utilizează cea mai mare parte a timpului în interiorul aglomerației.”

- *dinamismul existenței*³⁰ unei colectivități umane într-un teritoriu de referință - o anumită *energie interioară*, un anumit *ritm al vieții în interiorul*³¹ *așezării umane*, care rezultă din specificul relațiilor dintre componentele subsistemului social);
- *calitatea formei urbane* - luând în considerație *caracterul morfologic al spațiului urban*, o anumită *diferențiere internă* a sa, *calitatea arhitecturii și a istoriei țesutului urban*.

S-a utilizat și definirea complexă, prin trei caracteristici: *tipul activităților preponderente* (alte decât cele agricole) care se desfășoară pe teritoriul localității, *numărul minim de locuitori și densitatea locuitorilor rezidenți*³²; ori cea fenomenologic-organică: privit ca *un fenomen biologic*³³ (atât în structura, cât și în evoluția sa, generat din interdependența unor grupuri de organisme) ori ca un *fenomen organic* reglementat de una sau mai multe logici³⁴.

Orașul a mai fost caracterizat ca:

- *tripleță de categorii existențiale* fundamentale interdependente: „*mobilul uman, activitatea umană și spațiul de referință*”, care coexistă și se află într-un continuu proces de *transformare prin intercondiționare*;
- *produs istoric complex* conturat printr-o transformare permanentă, în interdependență cu evoluția societății omenești, ca răspuns la necesitățile obiective, în continuă schimbare, ale colectivităților umane;
- *rezultantă complexă și dinamică a factorilor de ordin geografic, social, istoric, economic, cultural, juridic, administrativ, strategic, ș.a.m.d.*, fiind evidențiată, astfel, legătura dintre *contextul social-cultural-istoric și procesele de dezvoltare urbană*.

Prin urmare: „Orașul, formațiune teritorială de așezare a populației, se definește printr-un mod propriu de existență - *modul de viață urbană* - ca trăsătură specifică rezultată din *diversitatea* activităților, a serviciilor și a dotărilor, diversitate exprimată printr-o *anumită modalitate de utilizare a timpului și printr-un mod propriu*

³⁰ Jane Jacobs: orașul „*încarnează viața* sub forma sa cea mai *complexă și cea mai intensă*”.

³¹ În *Civilia* este evidențiată diferența subtilă dintre oraș și alte tipuri de așezare umană : „Un oraș nu este caracterizat prin mărime, istorie, arhitectură sau îndeletniciri, ci prin *energia lui interioară - un anumit fel de energie*. Calitatea specială a orașului este *autonomia lui, a vieții care înseamnă ceva mai mult decât suma nașterilor, a căsătoriilor sau a deceselor petrecute pe teritoriul său*. Este, prin această caracteristică proprie, opusul așezării suburbane - *care înseamnă doar asta*” (trad.par. V-M. Berza); De Wolfe, I. (1971), *Civilia: the end of sub urban man, a challenge to Semidetsia*, Ed.: Architectural Press, London; publicat și în *Civilia: the end of sub urban man* (1971), număr special al *Architectural Review* [vol. CXLIX, no. 892], Ed.: De Wolfe, Ivor.

³² Cercetătorul german Fr. Ratzel (sec. 19) a definit orașul prin trei trăsături: o anumită *formă de activitate profesională*, alta decât cea agricolă (opunând activităților agrare pe cele *administrative, comerciale și industriale*), o *concentrare* a locuitorilor, un *număr minim* de locuitori (stabilit la 2000).

³³ Le Corbusier (1929 – 1934), în *Oeuvre Complete*, ia în considerație asemănarea orașului cu un *organism biologic*, atât în *existența*, cât și în *alcătuirea* sa; constată că orașele *depind, reflectă și influențează o existență biologică* (existența unor ființe umane).

³⁴ Marc Emery și Nicole Grezel: „orașul nu este un fapt al hazardului, ci este *cuprins în inteligența grupului căruia îi aparține*, și trebuie să căutăm o definiție operațională valabilă în *motivarea constantă a evoluției sale*. Orașul apare, astfel, ca un fenomen organic reglementat de una sau mai multe logici” (trad.par. V-M. Berza).

de organizare a spațiului, generând *trăsături specifice* în constituirea unei colectivități de un anumit tip, *colectivitatea urbană*, și în *comportamentul oamenilor*”³⁵.

Din perspectiva analizării orașului ca *spațiu geografic natural*, apariția și constituirea orașelor poate fi apreciată drept o *anomalie*, generată prin crearea unui *deficit de masă și energie* în teritoriul de localizare a așezării umane, dar și a unui *excedent de informații*, în raport cu celelalte tipuri de entități situate în vecinătate.

Atenuarea deficitului se face prin *atragerea fluxurilor de masă și energie* din aria înconjurătoare, generând o *zonă de aprovizionare* sau de *atracție* – așa numita *zonă de susținere a aglomerației urbane*.

Excedentul de informație este *difuzat, dispersat* în afara teritoriului orașenesc, generând o *zonă de influență a aglomerației urbane*; în zona înconjurătoare se dispersează atât *informație*, cât și *reziduuri* (deșeurile produse de către comunitatea umană), prin utilizarea *elementelor naturale* (aerul și apa) și a *sistemelor artificiale de transport* drept *agenți vehiculatori*.

Această *țesătură de fluxuri* care se manifestă în ambele direcții (către oraș / dinspre oraș) este cu atât *mai densă și mai intensă cu cât orașul este mai mare*, conturând *trasee concrete de interacțiune activă* între oraș și teritoriul său adiacent.

Beaujeau-Garnier și Chabeau au fost primii dintre specialiștii care au considerat că „*noțiunea de oraș pare depășită*”³⁶, preferând raportarea analizelor la *teritoriul aglomerației urbane*; ei au dovedit că adoptarea unui „concept mai larg, înglobând, în afara teritoriului urban al orașului, și pe cel al *localităților vecine care trăiesc prin viața orașului propriu-zis*, chiar dacă ele nu sunt pe deplin alăturate” este mai corectă și mai realist.

Deși aglomerația urbană tinde să înghită orașul (acest fenomen apare, de fapt, numai în cazul unui proces de creștere haotică), nu se poate afirma că orașul este sortit dispariției – el rămâne în interiorul aglomerației sub formă de *nucleu*, păstrându-și *caracteristicile recunoscute ale urbanului*:

- *diversificarea* continuă a funcțiunilor,
- un grad de *concentrare crescândă a structurilor funcționale și compoziționale*;
- un anumit *specific* din punct de vedere *morfologic și stilistic*,
- un *ritm* propriu de existență,
- *tipuri specifice ale proceselor de dezvoltare*, diferite de cele petrecute în teritoriul aglomerației.

Procese de dezvoltare se produc diferit în interiorul orașului³⁷, în comparație cu teritoriul aglomerației urbane; dezvoltarea urbană prezintă *caracteristici distincte*:

³⁵ Sandu, Al. M. (1975), *Teoria structurilor urbane – partea I-a*, Curs editat de către Universitatea de Arhitectură și Urbanism „I. Mincu”, București.

³⁶ Beaujeau-Garnier, J., Chabeau, G. (1974), *Geografia urbană*, Ed. Științifică, București; autorii sunt *primii* care denumesc acest „concept mai larg al orașului și al localităților care trăiesc prin acesta” drept teritoriu al „*aglomerației urbane*”.

³⁷ Henry Calvet comenta în urmă cu aproximativ cincizeci de ani: „Orașul este făcut prin cucerire și, în primul rând, prin cucerirea spațiului. Densitatea oamenilor în teritoriul său, mult mai mare decât în alte zone este, fără tăgadă, primul fapt urban. Fiecare mare oraș trebuie considerat ca un nucleu al unei zone urbanizate pe care condițiile economice și perfecționarea transporturilor tind a o lărgi neconținut.”

- *amplarea* funcțiilor independente sau a mixturilor funcționale, atât ca *spațiu* (suprafață a terenului, volum ori înălțime), cât și ca *reprezentativitate*;
- *densitatea*, atât a rețelelor (de infrastructura tehnico-edilitară, de transport și de comunicații), a altor echipamente publice, a construcțiilor, indiferent de regimul de proprietate sau de cel al utilității (publică ori privată), cât și a oamenilor;
- *eficiența* mai ridicată a investițiilor și proceselor economice;
- *diversitatea*, până la *subtilitate*, a *ofertei și cererii urbane*, îndeosebi în planul cultural și cel al serviciilor publice;
- *intensitatea solicitării psihice și sociale* a locuitorului urban, în comparație cu cel rural, cauzată de *ritmul* alert de desfășurare a proceselor urbane, de gradul ridicat de *imprevizibil* și nevoia de *adaptare* permanentă la *stimuli și situații noi*;
- *nivelul mai scăzut de coeziune socială la scara teritoriului urban* și o mai redusă implicare a locuitorilor în viața de zi cu zi a comunității;
- *intensitatea și frecvența relațiilor sociale* (la nivelul micro-grupurilor și macro-grupurilor);
- *intensitatea utilizării timpului*;
- *diversitatea și intensitatea ocupațiilor pe unitatea de timp și spațiu urban*.

Am constatat că așezările urbane și așezările rurale prezintă caracteristici distincte ale proceselor lor de dezvoltare; în afara acestora apare un tip special de dezvoltare în cazul *zonelor periferice*³⁸ ale orașelor; aceste teritorii *nu dețin un statut clar al dezvoltării lor* - prezintă caracteristici proprii atât satului, cât și orașului, ba chiar, am putea spune, *rețin atât răul rural, cât și răul urban*.

Realitățile prezentate au fost evidențiate cu mult timp în urmă și *nu și-au găsit încă o rezolvare adecvată*, generând dificultăți, disparități și dezechilibre din ce în ce mai accentuate și mai greu de suportat pentru comunitățile urbane și pentru ecosistemele din teritoriile lor de susținere și influență.

Creșterea *periferiei orașului*, denumită *fenomen de suburbanizare* în literatura de specialitate, este generată prin *două tipuri de procese* evolutive:

- ca rezultat al *emigrației către zona periferică* a unei populații care provine din teritoriul tradițional, *interior, al orașului*; în acest mod se constituie, de regulă, un teritoriu cu *un grad ridicat de urbanizare*; procesul este susținut printr-un nivel convenabil al veniturilor populației care se localizează în această zonă și este generat prin acțiunea a două forțe antagonice : pe de o parte, prin *atracția exercitată*

³⁸ *Zona periferică* se constituie, în cele mai multe cazuri, printr-o *extindere spațială spontană* a teritoriului tradițional al orașului; aceste procese sunt adesea excesive și la limita legalității, și se petrec, de regulă, prin *imigrația populației dinspre zonele rurale* situate în apropierea orașului. Aici se constată, adesea, *un nivel scăzut de confort al existenței umane* (în timp ce zona centrală a orașului și teritoriul comunelor periurbane se află în proces de dezvoltare pozitivă, urmărind ridicarea nivelului general de viață al comunității). Standardele scăzute din zonele periferice ale orașelor se reflectă atât în *structura funcțională* și în *morfologia urbană* (în modul de ocupare, de organizare și dotare a teritoriului), cât și în *compoziția spațială și în coerența lor stilistică*, în *peisajele naturale și antropice* din aceste teritorii. Caracteristicile kitch ale mediului construit reprezintă un *fenomen de poluare culturală* (chiar dacă această modalitate de manifestare reprezintă o *formă de asimilare treptată a vieții urbane prin copierea stângace a formei urbane manifestate în nucleul tradițional al orașului*), suplimentând celelalte *forme de poluare chimică și sonoră* exercitate asupra mediului natural; cumulara acestor efecte degenează în situații de risc, afectând *potențialul de dezvoltare a teritoriului de referință*, deci șansele de a atinge nivele ridicate de calitate a vieții urbane.

de către mediul natural, iar pe de altă parte, prin respingerea orașului incapabil de a satisface nevoile unor categorii de locuitori;

- ca rezultat al *imigrației* unei populații care provine din teritorii situate în afara orașului și care se *localizează inițial în zona periferică*³⁹ a acestuia; acest tip de proces este generat, ca și în primul caz, de două forțe antagonice : *atractivitatea pe care o exercită orașul* către o populație care consideră că, prin acest proces de imigrație, își va putea valorifica un anumit potențial propriu, simultan cu fenomenul de *respingere a localităților de baștină de către populația care le părăsește*, pentru că are alte tipuri de nevoi și alte nivele de așteptare în raport cu ceea ce este capabilă să le ofere localitatea de origine.

În zonele suburbane se manifestă multiple *fenomene negative*, cauzate, în principal, de diferențele de educație, și deosebiri de factură culturală, dintre *populația tradițională și populația „adoptată”*.

Teritoriul suburban este supus unor presiuni permanente și prin apariția noilor inserții antropice, care se petrec într-un *ritm ce depășește capacitatea de asimilare a structurilor originare*; procesele modificatoare nu produc întotdeauna rezultate pozitive sub aspectul *relațiilor dintre componente*, al *coerenței și al calității dezvoltării teritoriale*.

Indiferent de ponderea pe care o deține fiecare dintre cele două tipuri de procese în generarea unor zone suburbane (prin emigrație dinspre nucleul urban tradițional sau prin imigrație), trebuie evidențiate deosebiri fundamentale existente între procesele de dezvoltare din teritoriile periferice și cele desfășurate în teritoriul interior al orașului – cu alte cuvinte, *ritmul alert al modificărilor din teritoriile periferice*, care conduce către nivele ridicate de *instabilitate a structurilor funcționale și morfologice*, pe de o parte, în contradicție cu *stabilitatea proceselor* care se petrec într-un teritoriu cu *un grad mai ridicat de complexitate*, cel al *nucleului urban tradițional*, pe de altă parte.

Mediul rural se constituie, încă, într-un mediu social mai *stabil* prin caracteristicile culturii sale originare, fiind încă *dependent* de mentalitățile, activitățile și procesele anotimpuale determinate de cultura pământului⁴⁰, în vreme ce mediul *nucleului urban tradițional* aparține unor tipuri psihosociale caracterizate printr-o *flexibilitate crescută*, indusă de nevoia de adaptare la *mobilitatea* ridicată a proceselor urbane. Diferențele de mentalitate și deosebiri existențiale dintre populația provenită din mediul rural și cea provenită din mediul urban generează adesea *tensiuni acerbe, manifeste sau latente*⁴¹.

³⁹ Opțiunea imigranților de a se localiza inițial în zonele periferice ale orașelor este motivată, în primul rând, de *lipsa resurselor de a pătrunde în nucleu*; de asemenea, *caracteristicile periferiei* par a fi mai apropiate de mediul rural de proveniență a unora dintre imigranți.

⁴⁰ În apropierea marilor orașe se manifestă fenomenul migrației periodice pentru muncă, de regulă dinspre zonele rurale către zonele urbane, sub forma unor deplasări de scurtă durată care au drept scop completarea veniturilor familiei; nucleul familiei continuă să-și păstreze domiciliul în localitatea rurală de baștină. Aceste teritorii prezintă *caracteristici deosebite în comparație cu satele și comunele tradiționale* - experiența urbană a unor membri ai familiei *denaturează mentalitatea primară* a acestora, configurată pe specificul *modului tradițional de viață rurală*, determinând manifestări și inițiative cu efecte de modificare a *cadrelor și stilului tradițional de viață rurală*. Schimbările *nu conduc, implicit, către un nivel superior al calității cadrului de existență* a acestor comunități, și nici la creșterea nivelului de *coerență a relațiilor intracomunitare*.

⁴¹ Este important să conștientizăm și să înlăturăm erorile unor abordări defectuoase, întâlnite în unele studii asupra spațiului rural: (a) modul de viață rurală și, implicit, zonele rurale, *nu reprezintă produse*

Prin urmare, când procesul de urbanizare se desfășoară pe seama teritoriului rural, *în contradicție cu specificul acestuia*, apar conflicte pregnante între cele două tipuri de culturi și populații specifice – cea rurală și cea urbană; conflictul (indus artificial) între oraș și sat poate fi descompus în *serii de conflicte* între *diferite categorii existențiale*: natural – artificial, individual – colectiv, periferic – central, necesar – posibil, previzionabil – realizabil, stabil – mobil; aceste conflicte dețin *un enorm potențial de generare a altora*.

Pe măsură ce caracteristicile urbanului „expandează” în teritoriul învecinat, în procesul de formare a aglomerației urbane, *concentrarea caracteristicilor urbane* în nucleul tradițional nu dispare, ci, dimpotrivă, își *accentuează tendința de manifestare*. Simultan cu mișcarea de extindere către teritoriul aglomerației a teritoriului urban inițial, centrului tradițional „expandează” dincolo de limitele sale inițiale - atât prin *amplificarea suprafeței noului centru în jurul centrului istoric*, cât și prin apariția unor *amplasamente cu valoare de loc central*, creându-se, astfel, o *nouă structură* a orașului, *policentrică*.

Se constată, prin urmare, *amplificarea intensității de manifestare a caracteristicilor specifice în centrul inițial și în teritoriul expandat al nucleului urban tradițional*, precum și apariția trăsăturilor caracteristice ale urbanului (respectiv *densitatea*⁴² și *diversitatea*) în amplasamente din *teritoriul aglomerației urbane*.

Orașul poate fi întâlnit în ipostaze diferite, în *forme și structuri din ce în ce mai complexe de manifestare a fenomenului urban*:

- *element de sine stătător* – caz în care dezvoltarea organismului urban se produce *în afara unui sistem teritorial*, în mod relativ spontan și în condiții de *stabilitate redusă*; în zilele noastre situația poate fi considerată *anacronică* și se întâlnește *foarte rar, printre orașele mici și mijlocii*⁴³, dacă acestea își pot asigura o

reziduale ale unei dezvoltări urbane; (b) între oraș și sat trebuie să existe *relații armonioase de interdependență și intercondiționare* - orașul este necesar *modului de viață rural*, și, în aceeași măsură, *satul este necesar modului de viață urban*; (c) în existența istorică a satului transformarea modului de viață se produce în sute de ani; în condițiile desfășurării unui proces de dezvoltare suburbană, prin extinderea spațială agresivă a orașului pe seama teritoriului înconjurător, *transformarea spațiului rural se produce prin ruperea echilibrului stabilit în perioade de sute de ani*; în această situație apar *stările conflictuale* între exponenții unor culturi și mentalități diferite, din care rezultă *avantaje sau dezavantaje pentru comunitatea originară*; (d) *respectarea identității componentelor sistemelor urbane, înțelegerea mecanismelor de menținere a echilibrului teritorial și controlul asupra intervențiilor care distorsionează peisajele naturale și urbane* reprezintă principii minimale de respectat în activitățile de planificare strategică și gestiune urbană.

⁴² *Densitatea urbană* a fost considerată sub aspectul densității umane, al construcțiilor, al contactelor diurne și nocturne, al încărcării suplimentare periodice (îndeosebi în timpul zilei, ori cu ocazia unor evenimente speciale ce polarizează fluxurile de oameni, de mașini, de marfă, de interese, etc.), al problemelor cu care se confruntă locuitorii săi pe unitatea de timp și spațiu, ș.a.m.d. (nota aut.).

⁴³ Metropolele Londra și Paris au adoptat strategii de descongestionare a propriului teritoriu prin crearea unor orașe-satelit, fiecare dintre ele menit a îndeplini funcția de contra-magnet în raport cu forța de atracție a nucleului metropolei, și gândit ca organism complet, independent, legat de metropolă doar prin relații de vecinătate. În cazul Londrei acestea au contribuit ulterior la amplificarea congestiei inițiale prin înglobarea lor treptată, alături de metropolă, în cadrul unei aglomerații urbane; în cazul Parisului s-a pornit de la ideea realizării unor „unități urbanistice ajutătoare” independente, cu scopul de a contracara tendința de dezvoltare în „pată de ulei” a regiunii pariziene; amplasarea orașelor-satelit a fost aleasă astfel încât să se creeze condiții de păstrare a identității lor proprii și sub aspect formal, relațiile cu elementele naturale jucând un rol determinant în menținerea caracterului de

bază economică proprie, independentă de relațiile cu alte așezări situate în vecinătate, sau de orice mare oraș din apropiere;

- *nucleu al unei aglomerații urbane*⁴⁴ rezultate în mod spontan, ori controlat (prin direcții de dezvoltare teritorială și reglementări de urbanism); o formă deosebită de manifestare a acestui tip de urbanitate este *metropola* sau *megalopolis*-ul, caz în care *dimensiunile orașului-nucleu sunt determinante* (sub aspect demografic, al suprafeței teritoriului administrativ, al forței economice, al densității rețelei de echipamente publice, etc.), pentru că datorită acestei caracteristici *orașul-nucleu determină polarizarea* puternică a localităților din teritoriul învecinat și *generează o zonă de influență considerabilă ca suprafață și masă* (demografică și economică), denumită *zonă sau regiune metropolitană*⁴⁵ (vezi în Figura 1.5. cazul sistemului urban al municipiului București și structurarea teritoriului său de susținere și influență);

- *componentă a unui sistem urban* (alta decât nucleul acestuia), contribuind la menținerea caracteristicilor identitare ale sistemului din care face parte; sistemul poate fi constituit în mod deliberat, *prin strategii și politici publice de amenajarea teritoriului*, sau *în mod spontan*, prin dezvoltarea *organică* a unui *sistem de relații ierarhizate, de interdependență social-economică între orașul-nucleu și localitățile situate în teritoriul învecinat*, pe baza unor interese comune⁴⁶, a tradițiilor culturale și legăturilor demografice, a utilizării în comun a *aceluiași teritoriu interurban*, a *acelorași echipamente publice* teritoriale și, în general, pe *similitudinea intereselor și compatibilitatea tendințelor de dezvoltare*;

- *componentă a unei conurbații* – conurbația fiind definită ca o *aglomerare de oameni, bunuri și interese*, constituită într-un *continuu teritoriu urbanizat*, creată prin *alăturarea până la contopire a două sau mai multor aglomerații urbane*, formate în jurul a două sau mai multor orașe apropiate; formarea conurbației este motivată de existența unor interese comune de natură economică; determinant pentru *constituirea și configurația conurbației* este modul în care se *sistematizează și se*

sine stător al acestora; adoptarea tipului de organizare interioară a orașelor-satelit nu a fost influențată de relația lor cu elementele caracteristice ale mediului natural - din contră, tendința naturală de a transforma cursul de apă într-o axă de continuitate ce ar fi contribuit la polarizarea fluxurilor în această direcție a fost, în mod deliberat, contracarată.

⁴⁴ Indiferent de amplitudinea la care ajunge dezvoltarea unei aglomerații urbane, orașul care a generat-o rămâne nucleul acesteia, păstrându-și caracterul de relativă independență a propriilor structuri urbane în raport cu teritoriul aglomerației sau cu cel exterior acesteia; teritoriul aglomerației poate ajunge la grade diferite de dependență în raport cu nucleul, până la cel al unei relații de subordonare totală și de acceptare a tendințelor de dominanță „despotică” manifestate de către nucleul urban – un exemplu relevant pentru această situație îl constituie orașul București, îndeosebi în perioada deceniilor cinci-șase ale secolului 20.

⁴⁵ Zonele metropolitane sunt generate de către așezările urbane cu o populație de peste 500.000 de locuitori, conform rezoluțiilor conferințelor METREX (METREX = The Network of European Metropolitan Regions and Areas, organizație fondată în 1996 la Conferința Regiunilor Metropolitane de la Glasgow; în prezent funcționează cu sprijinul CE). Zonele și regiunile metropolitane reprezintă un teritoriu ocupat de peste 60% din totalul de aprox. 500 mil. de locuitori ai UE - cca. 120 de regiuni și zone metropolitane. Obiectivul METREX: crearea unui cadru teoretic și practic de abordare a fenomenului urban european la nivel metropolitan; promovarea unei guvernante coerente în acest palier; conștientizarea dimensiunii metropolitane a afacerilor europene. Apariția, evoluția și activitatea acestei organizații pune în evidență importanța competitivității și a bunăstării la scară metropolitană pentru asigurarea prosperității economice și a coeziunii sociale a Europei lărgite; București este membru METREX cu drepturi depline, prin CPUMB-CGMB, începând cu 2004.

⁴⁶ Funcționarea în sistem a așezărilor umane solicită teritoriul de referință în direcția *cooperării*, nu a *competiției*; managementul adecvat la scara teritoriului rămâne condiția esențială a supraviețuirii și evoluției pozitive a oricărui sistem urban.

realizează rețelele de transport și cele ale echipamentelor infrastructurii tehnico-edilitare în teritoriile de referință ale aglomerațiilor generatoare;

- *ecumenopolis-ul*⁴⁷ – formă de *manifestare urbană anticipată, de nivel planetar*, a cărei apariție este considerată de către specialiști drept un *stadiu necesarmente logic*; acesta se va constitui prin menținerea tendințelor prezente (care deja au condus la apariția megalopolis-ului), ca *rezultantă a creșterii continue, direcționate, conștiente, a conurbațiilor existente în teritoriu*, conducând în final la *urbanizarea teritoriului întregii planete*.

Așadar, orașul pare să rămână *elementul ontogenetic și dinamic fundamental* al societății omenești, în pofida faptului că vor apare, probabil, *formațiuni teritoriale complexe care vor îngloba orașul*, reprezentative pentru formele de manifestare a fenomenului urban în anumite perioade de timp – denumite de către Françoise Choay: „proliferări a aglomeratelor urbane indefinit extensibile pe întreaga planetă, încât conceptului de oraș să i se piardă orice semnificație”⁴⁸.

PROVOCAREA URBANĂ ACTUALĂ

Probleme comune ale orașelor actuale

Analiza fenomenului urban în peste 120 țări ale lumii actuale a evidențiat principalele categorii de *probleme comune actuale ale orașelor*:

- *economice* – se referă la distribuția dezechilibrată a resurselor naturale și umane ; dezechilibre și inechități între activitățile industriale, agricole și din sfera serviciilor ; distribuția neechilibrată a amplasamentelor pentru activități economice în raport cu așezările umane; insuficiența numărului de locuri de muncă permanente sau în corespondență cu pregătirea și calificarea populației ;

⁴⁷ Teoria *ecumenopolis-ului*, a lui *Constantinos Apostolos Doxiadis* (1913-1975), pornește de la *constatarea tendințelor naturale de constituire și expansiune a conurbațiilor* și, extrapolând, propune realizarea *conștientă și asumată a unei forme de așezare a populației în teritoriu*, sub forma unei „*plasme urbane*” *coagulate*, pe suportul unei *rețele de „nuclee urbane”* ce vor avea rolul de *centre coordonatoare* (localizate, de regulă, în teritoriile actualelor orașe). Doxiadis este întemeietorul *ekisticii*, expusă prin articole și prin cartea sa *Ekistics: An Introduction to the Science of Human Settlements* (1968); definea *ekistica* drept *un efort interdisciplinar „întru atingerea unei concepții adecvate și implementarea faptelor, a conceptelor și ideilor în legătură cu așezarea umană”*. În cărțile ulterioare, *Anthropopolis: City for Human Development* (1974) și *Action for Human Settlements* (1976) sugera că planificatorii urbani trebuie să-și dirijeze efortul spre a face orașul mai uman prin toate mijloacele pe care le au la dispoziție în epoca în care acționează; întrucât existența marilor orașe este inevitabilă, iar proliferarea tehnologiilor de „cucerire” a spațiilor (automobilele, avioanele, zgârie-norii, etc.) constituie o certitudine, Doxiadis conchide că urbanistii trebuie să restituie marilor orașe scara lor umană prin: *limitarea la trei nivele a înălțimii curente a clădirilor*, construcțiile mai înalte fiind posibile în cazuri speciale, prin permise emise de către autoritățile naționale; *separarea completă a traficului auto și a celui pietonal*, cu *rezolvarea subterană a traficului auto de câte ori este posibil*; sistematizarea orașului în forma de „*fagure*”, celulele componente fiind de cel mult 2km x 2km, pentru *asigurarea confortului în deplasarea pietonală*. Ideile sale s-au confirmat prin accesul la informațiile și imaginile satelitare și extraplanetare; mișcarea *The New Urbanism* din ultimele două decenii a integrat sugestiile lui C. A. Doxiadis – Calthorpe, P (1993), *The Next American Metropolis: Ecology, Community, and the American Dream*, Ed.: Princeton Architectural Press, New York; *** (2000), *Charter of the New Urbanism*, Ed.: Leccese, M., McCornick, K., Ed. McGraw Hill, New York.

⁴⁸ Choay, F. (2002), *Urbanismul, utopii și realități*; Colecția *Spații imaginare*, Ed. Paideea & Simetria.

- *sociale* – condiții inadecvate de locuire; facilități inadecvate pentru educație și cultură; nivele ridicate ale migrației și rezidenței ilegale; sisteme inadecvate și ineficiente de protecție a sănătății;
- *infrastructura* – furnizarea inadecvată a energiei, a rețelelor publice de alimentare cu apă și canalizare, a rețelelor publice de transport;
- *administrația publică și privată* – existența unui număr insuficient de manageri, urbaniști și planificatori teritoriali, administratori de afaceri, cu pregătire și calități personale adecvate; lipsa comunicării între decidenți și cetățeni; absența echipamentelor potrivite organizării și utilizării informațiilor.

Comentariu de caz – municipiul București: Capitala României a fost afectată în mod fundamental de politica autohtonă autoritaristă din anii '70 ai secolului XX, inclusiv din punct de vedere urbanistic - orientarea către *gigantism industrial* i-a marcat pe termen lung structura socială, spațială și funcțională, confortul, atractivitatea și imaginea urbană, aruncând diferiți actori urbani, societatea bucureșteană actuală, în dileme și discuții interminabile cu privire la soluțiile care trebuie adoptate pentru redresarea situației actuale (din pricina disfuncționalităților grave cu care se confruntă orașul).

Componentă a concentrării economice dinamice supranumite „cadrlaterul industrial”, împreună cu municipiile Brașov, Ploiești și Pitești, Bucureștii și-au consolidat *concentrarea industrială* în acea epocă, aducându-și prin acest proces un *aport nefast la sărăcirea teritoriului situat în vecinătate, la accentuarea decalajelor de dezvoltare între regiunile industrializate și cele sub-dezvoltate* – prin acțiuni care au contribuit la conservarea diferențierilor structurale și la experimentarea unor dinamici variate ca ritm și amplitudine.

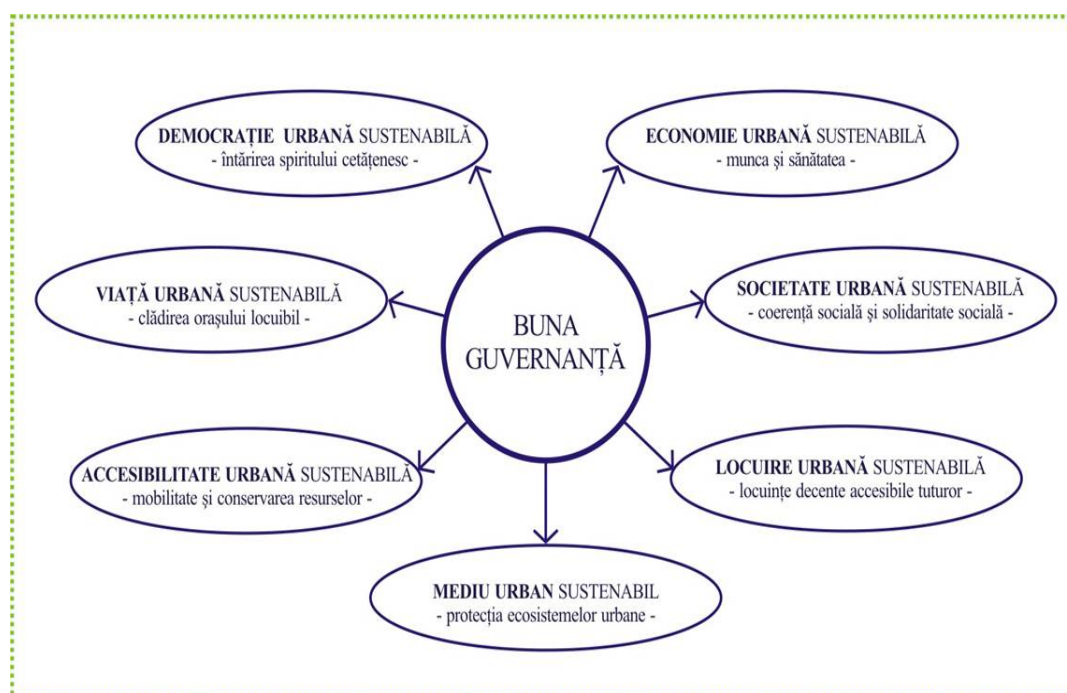

FIGURA: Buna guvernare reprezintă un concept complex, multidimensional, obiectiv central fiind principiul dezvoltării sustenabile. Sursa: Arh. Victoria-Marinela Berza (2004).

Teritoriul urban și metropolitan bucureștean constituie un product al multiplelor influențe și interdependențe, al acumulărilor de avantaje și dezavantaje succedate pe parcursul istoriei proprii, reprezentând o sinteză, exprimată spațial, a *intercon condiționărilor dintre procesele generale și determinantele locale*.

Municipiul București reprezintă un caz atipic pentru oricine intenționează o clasificare a sa în categoriile curente de orașe:

- pe de o parte este, cu siguranță, un *oraș de importanță metropolitană și națională*, fiind o localitate de mărime medie în comparație cu rețeaua orașelor de importanță globală; orașul București acționează ca centru de servicii pentru propriul teritoriu și zona sa înconjurătoare, dar furnizează și unele servicii specializate pentru clienți și operatori naționali (din categoria de coordonare administrativ-teritorială la scară națională, din cea a reprezentării naționale în plan internațional, sau în domenii cum ar fi : îngrijirea sănătății, educația superioară sau turismul) ;

- pe de altă parte, Bucureștiul poate fi clasificat printre orașele de importanță regională continentală, întrucât furnizează servicii pentru operatori internaționali, pentru țări mici, ori pentru regiuni ale unor țări de dimensiuni mai mari, în domenii în care și-a probat deja excelența (cercetare, îngrijirea sănătății, educația superioară, prelucrare și producție, etc.).

Bucureștiul actual se confruntă cu probleme majore:

- din p.v. *societal-demografic* – constatăm multiple *disparități* : sărăcie, lipsa coeziunii sociale, manifestarea crescândă a fenomenului de segregare socială, îmbătrânirea populației și blazarea tinerilor;
- din p.v. al *furnizării de servicii publice* – constatăm o generală *lipsă de performanță* : din cauza calității scăzute a serviciilor urbane și a costurilor ridicate a utilităților publice în raport cu puterea de plată a locuitorilor ;
- din p.v. al *calității mediului ambiant* – calificativul nu poate fi decât acela de *mediu degradat* : din cauza poluării aerului, apei și solului, dar și a poluării culturale – poluarea fiind provocată de diminuarea dramatică a suprafețelor de spațiu verde, de condițiile dificile de trafic municipal și metropolitan, din pricina inexistenței unui sistem integrat de colectare, depozitare și reciclare a deșeurilor în teritoriul bucureștean, și, respectiv, prin proliferarea kitsch-ului - din cauza asimilării inadecvate a influențelor străine, generate de nivelul scăzut de discernământ al unor cetățeni, de coborârea nivelului de cultură individuală sau comunitară ;
- din p.v. al *imaginii urbane* – nu putem asocia decât calificativul *defavorabilă*: determinată de *calitatea stilistică aproape inexistentă a construcțiilor noi*, de lipsa de preocupare a administrației locale pentru *conformarea unor spații publice* cu calități estetice, de *gradul de deteriorare a fondului construit existent*, și de *nivelul decăzut al unor funcțiuni urbane* ce ar trebui să confere *identitate și prestigiu orașului* (în special în zona Centrului Istoric) ;
- din p.v. al *activității de investiții* – termenul de *incoerență* reprezintă un diagnostic potrivit, generată în strânsă legătură cu *piața imobiliară autohtonă*, speculativă, incorectă, imperfectă și incompletă, dar și cu *comportamentul administrației locale ce tergiversează clarificările* cu privire la proprietate și la finalizarea procesului de restituire a proprietăților.
- în timp ce fenomenul urban ia amploare pe plan mondial - țările lumii dezvoltate punându-și, deja, problema organizării *mega-orașelor* pentru o lume a *cyber-spațiului* - Bucureștiul se confruntă, deocamdată, cu dificultăți de comunicare și

cooperare în procesul prea lung de formulare a unei strategii coerente, de integrare a dezvoltării municipale în context teritorial metropolitan - pe baza căreia să poată fi organizate acțiunile necesare de conservare, revitalizare, dezvoltare și alocare etapizată a resurselor spațiale, umane, materiale, financiare și temporale.

Sistemul urban bucureștean este o entitate flexibilă, adaptativă, dinamică, având geometrie și configurație variabilă, care și-a definit comportamentul și structura în funcție de palierul de importanță pe care și-a situat orașul cu rol de centru coordonator.

Componentele de bază ale acestuia se manifestă, se dezvoltă și se complică în contextul relațiilor geografice, istorice, sociale, culturale și politico-organizatorice derulate în timp (caracteristice teritoriului de referință în care se identifică sistemul); în acest cadru componentele s-au organizat în subsisteme aflate, la rândul lor, în relații de interdependență; extinderea teritorială, gradele de complexitate și intensitatea legăturilor dintre subsisteme conturează specificul acestora, afectând direct sau indirect identitatea macrosistemului și declanșând procese de aglomerație – dezaglomerație, concentrare – deconcentrare, evoluție – involuție, prin efectele relațiilor de tip feed-back.

Procesele de urbanizare derulate în istoria Bucureștilor nu au produs, concomitent, nivele echivalente ale calității vieții urbane în nucleul vechi al orașului și în noul teritoriu urban înglobat prin extinderea spațială – prin urmare, s-au creat nivele de atractivitate diferită între zonele urbane tradiționale și cele nou urbanizate și, în consecință, situații de neglijare temporară sau chiar abandon definitiv al unora dintre amplasamentele și zonele orașului. Terenurile părăsite afectează negativ calitatea peisajului urban și eficiența proceselor de gestiune urbană, contribuind la pierderea progresivă a interesului și a atractivității locuitorilor, investitorilor, a altor utilizatori ai orașului, față de zone mai mult sau mai puțin extinse, culminând cu deprecierea performanțelor unor întregi subsisteme de așezări și degradarea iremediabilă a unor resurse neregenerabile.

Pe de altă parte, neglijarea aspectului cantitativ, prin extindere spațială insuficientă, sau excesivă pe seama teritoriului învecinat, conduce de regulă la ineficiența funcționării organismului urban - prin fenomenele de aglomerație excesivă a populației în raport cu densitatea și anvergura limitată a funcțiunilor, sau prin calitatea dotărilor și serviciilor pe care le furnizează orașul, dar și prin fenomenele de *dispersie excesivă*, în cazurile extinderii necontrolate a teritoriului urban (în care s-a ajuns la consum excesiv de spațiu, cu *afectarea și distrugerea mediului natural*).

În cazurile în care s-a ajuns, în unele zone, la *un nivel nejustificat de ridicat al dotărilor, cantitativ și calitativ* (rezultat dintr-un dezechilibru între oferta excesivă și nivelul cerințelor consumatorilor), printre consecințele firești a fost și cea de *depășire a posibilităților bugetului public de a asigura o bună gestionare a echipamentelor publice aflate în responsabilitatea administrațiilor locale*.

Tendențe și consecințe ale fenomenului urban contemporan - creștere urbană și schimbare socială; Orașe în competiție - câștigători și perdanți

Apariția *fenomenului urban* și generarea *proceselor de distorsionare a echilibrului ecosistemului planetar* (pe care le-au declanșat acțiunile omului,

aruncând viitorul propriei civilizații sub semnul incertitudinii), au condus la atingerea unei complexități de nebănuț a domeniului urbanismului și a disciplinelor interconectate cu acesta - motiv pentru care este necesar să se apeleze, dintru început, la o abordare interdisciplinară, care să permită studiul *raporturilor dintre organizarea spațiului urban și dinamica urbană*.

Extinderea și intensificarea, fără precedent, a procesului de urbanizare în secolul al XX-lea, transformarea acestuia în „fenomen urban” prin *amplarea distribuției, structurii și proceselor urbane*, au afectat administrațiile publice din întreaga lume, lansând către acestea noi provocări pentru găsirea de soluții la problemele comunităților pe care le reprezintă. Guvernele lumii contemporane se confruntă cu fenomenul *migrației* unei populații lipsite de educație sau calificare, pentru care viitorul va rămâne precar, sumbru și incert, dar care *bulversează mediul de viață urbană și distorsionează bugetele locale și naționale*.

Problemele urbane convenționale (sănătatea publică, transportul și locuirea) vor continua să domine viața locuitorilor urbani, în special a celor mai săraci dintre aceștia, constituind și în viitorul previzibil preocuparea esențială a city-managerilor și a specialiștilor în urbanism - cu atât mai mult cu cât *tehnologia ar putea acutiza aceste probleme* (prin concentrarea populației sărace în unele zone acum dezvoltate, favorizată de „moartea distanței”, simultan cu eliminarea locurilor de muncă ocupate actualmente de către populația necalificată).

Posibila *dublare a numărului populației urbane a planetei* în următoarele câteva decenii presupune confruntarea autorităților, mai mult sau mai puțin preocupate de viitorul comunităților pe care le reprezintă, cu o altă problemă - *cazarea acelei populații*; deși soluția obținută la această problemă a omenirii va determina *formele viitoare de manifestare a fenomenului urban*, această întrebare de importanță majoră a rămas, deocamdată, fără răspuns⁴⁹.

Planificatorii urbani ar mai trebui să observe cât de *ridicate sunt costurile globalizării* chiar și în așa-numitele *orașe globale*; indicatorii ONU evidențiază adevăruri dureroase – există *discrepanțe accentuate* între nivelele de bunăstare ale claselor și păturilor sociale (și în țările super-industrializate și în cele nedezvoltate).

Pe lângă prăpastia dintre săraci și bogați, orașul actual prezintă *noi caracteristici* ale cadrului de viață urbană: *dificultatea traficului auto și pietonal*, precum și *o criză a comunicării umane* - oamenii sunt străini și ostili între ei, înspăimântați de potențiale neplăceri și necazuri⁵⁰. Impozantele clădiri din aur și sticlă, reprezentative pentru „arhitectura globalizantă”, destinate serviciilor financiare sau marilor afaceri petroliere, nu pot ascunde *o calitate a vieții urbane actuale care a scăzut sub nivelul celei existente în orașele tradiționale*, despre care există, încă,

⁴⁹ Nu putem considera că sistemele noastre de gândire actuale vor avea vreo legătură cu realitatea viitoare a umanității; prin urmare, pare puțin probabil să putem deja pregăti o rezolvare satisfăcătoare a problemei cazării generațiilor viitoare.

⁵⁰ Cetățenii marilor orașe solicită mărirea efectivelor de poliție, deși, adesea, poliția este violentă și coruptă; *securitatea urbană* a devenit o temă *socială și politică*, și a ajuns să *influențeze piața de valori imobiliare*; în timp ce străzile și piețele urbane se golesc de cetățeni, magazinele de tip “mall” își datorează succesul unui plăcut sentiment de securitate, oferit de serviciile agenților de pază.

mărturii; mobilitatea socială este restricționată de *inegalitatea accesului la informație și educație*, din cauza *rolului diminuat al statului*, a puterii sale reduse de a *influența redistribuția valorilor și a bunurilor publice*.

Rezultanta acestui proces se manifestă în *palier urbanistic printr-o creștere a fragmentării și segregării orașului*, atât în termeni *spațiali*, cât și *sub raport social*⁵¹; concluzia nu poate fi decât aceasta: „orașul global” nu pare a fi prea atrăgător.

Provocarea majoră a lumii contemporane rezidă în dovedirea, de către umanitate, a *capabilității sale de a gestiona marele proces al transformării urbane deja declanșat*, care va continua și va avea drept efect un *consum ridicat de resurse regenerabile sau neregenerabile*, conducând ecosistemul planetar către *situații de risc dificil de anticipat și gestionat*.

Revalorizarea locurilor strategice; rolul spațiului public în asigurarea coerenței structurii și compoziției urbane; Proiectul urban

Mișcarea modernă a generat „*o planificare veritabilă și totală*”, adică o voință de a administra simultan totul, de la cea mai mică parcelă de teren până la cea mai mică suflare de viață; criteriile de organizare a orașului au fost, de fiecare dată, mai aproape de planificarea urbană decât de compoziția urbană (iar una dintre consecințe a fost realizarea marilor ansambluri uniforme de locuințe colective).

În general, planificatorii urbani au abordat orașul în perspectivă bidimensională și, din acest motiv, îi putem considera ruși de realitate.

„Planificarea prealabilă a orașului a fost întotdeauna un eșec (chiar dacă unele modele istorice dovedesc o anumită valoare), considerând acest eșec nu doar prin prisma funcționalității, ci pentru că *orașul este un organism colectiv*, care se dezvoltă la o *scară a vieții umane ce poate fi considerată temporar superioară*; toate orașele aflate într-o anumită etapă de dezvoltare au succedat unei ordini prestabilite, care a fost o consecință a unei creșteri urbane realizate pornind de la o altă ordine urbană; la urma urmei, putem conchide că *orașul se dezvoltă într-o manieră autonomă, organică, precum o ființă vie*”⁵².

Noile orașe și recente dezvoltări urbane au demonstrat că *necesitățile și nevoile diferitelor grupuri sociale* au indus în final, într-o manieră imprevizibilă, o formă de alcătuire urbană diferită de cea imaginată inițial. Ideile cu privire la *spațiul public, monumentalitate, organizare tipologică și relația construcție-spațiu public* au fost reformulate și reconfigurate în mod subiectiv de-a lungul timpului, adesea în funcție de gustul momentului al unor grupuri umane aflate temporar la putere.

Procesul de dezvoltare urbană „raționalizată” prin planificare economică și constrânsă prin reglementări rigide a lăsat în oraș urmele fizice ale limitelor sale - *moartea spațiului public și conformarea unui spațiu urban monoton, neatractiv și lipsit*

⁵¹ Unele zone ale orașelor actuale constituie un *produs al economiei informale*, din care rezultă cartiere insalubre și nesigure; la „polul opus” se situează cele care beneficiază de *aplicarea unor politici urbane de mediu*, care impun până și interzicerea fumatului public ori accesul vehiculelor motorizate pe străzi.

⁵² Stéphane Gruet (arhitect și filozof francez) în *L'architecture, le temps, la ville* (2008).

de calitate în uniformitatea sa reprezintă constante ale urbanismului sectorial rezultat din mișcarea modernă.

Singura formulă valabilă de raportare la dezvoltarea urbană este luarea în considerație a naturii extrem de *complexe, multiforme și dinamice a orașului*; în anii '70, noțiunea de „*proiect urban integral*” a apărut ca alternativă la vechile practici - acesta a apărut din nevoia de a *transforma orașele* sau de a *preveni expansiunea* antropicului către ecosistemele naturale.

Urbanismul suscită astăzi un interes renăscut al populației, ceea ce favorizează numeroasele concursuri lansate de către aglomerațiile urbane lipsite de identitate sau dinamică pozitivă; teme precum *mixitatea programelor de dezvoltare urbană, renovarea spațiului public*, alimentează dezbaterile publice, iar Proiectul Urban a devenit o temă esențială (nu în România!).

Nevoia de *reconstituire a culturii unui oraș*, de regăsire a referințelor sale istorice este cu mult mai importantă în zilele noastre decât inițiativa de realizare a unor dezvoltări urbane cu identitate nouă, întrucât *prestigiul locului* constituie un important factor de atractivitate, transformându-se în *factor de dezvoltare de importanță strategică* - restructurarea urbană devine, astfel, mai avantajoasă în comparație cu crearea de noi spații urbane.

Proiectul urban caută să genereze *spații urbane dinamice* și o *formă urbană* corelată cu nevoile vieții reale a grupurilor comunitare care vor utiliza ansamblul generat; el a *revalorizat amplasamentele de importanță strategică* ale orașului, a reconsiderat *timpul și continuitatea*, a introdus *ordinea dinamică*, ideea de *context* în legătură cu *traseul urban, decupajul urban*.

Spre deosebire de abordarea bidimensională, Proiectul urban nu tinde să se constituie într-o evocare împietrită a sistemelor de valori valabile în anumite momente, ci *ține seama de evoluția societății omenești, de schimbarea nevoilor indivizilor umani și a colectivităților umane*.

Comentați în 5 (cinci) rânduri:

„Această carte începe cu povestea unui oraș care era, simbolic vorbind, o lume; ea se încheie cu cea a unei lumi care a devenit, în multe aspecte practice, un oraș.”

Lewis Mumford (1961). *The City in History*

CURS 3: Sistemul urban și dinamica urbană – II (Abordarea teoretică a raporturilor de interdependență): Sistemul urban și orașul ca sistem (Caracteristici definitorii ale sistemelor urbane; Orașul – etape de echilibru și stadii de evoluție; Relații funcționale interurbane și intraurbane; interacțiunea acestora); Tramă, rețea, armătură urbană, sistem urban; Ciclul evolutiv al sistemelor urbane.

SISTEMUL URBAN ȘI DINAMICA URBANĂ – II (ABORDAREA TEORETICĂ A RAPORTURILOR DE INTERDEPENDENȚĂ)

Sistemul urban și orașul ca sistem

Descoperirea unor *metode de intervenție adecvată* în teritoriul orașelor, menite să ridice gradul de coerență și coeziune a acestora, ori a unor *proceduri de anticipare și corectare a evoluției urbane*, cu scopul micșorării ponderii riscurilor negative, depinde de înțelegerea *logicii dialectice de apariție, evoluție și supraviețuire a orașului*, dar și de *descifrarea mecanismelor de constituire a formei urbane*, în raport cu care *conceptul de structură urbană este determinant*.

Modificarea caracteristicilor unei societăți, ale unei comunități sau ale unui grup uman, ori cele ale cadrului de viață ale umanității reprezintă, întotdeauna, o *consecință a manifestării forțelor contradictorii* - acestea generează conflicte în planul ideilor și al acțiunilor, atât la nivelul fiecărei componente constitutive, cât și la nivelul ansamblului; realitatea căreia îi aparținem se află în transformare permanentă tocmai datorită acestui tip de *dinamică*⁵³, generată de acțiunea *dialectică*⁵⁴ a forțelor contradictorii.

Așezările umane, indiferent de nivelul propriu de evoluție, s-au constituit în „seturi de așezări integrate și organizate, interdependente și interacționând prin multiple relații și legături”⁵⁵, ca „agregate bine structurate de așezări, între care s-au stabilit relații de *interdependență, integrare și ierarhizare*”⁵⁶, denumite sisteme de așezări umane. Varietatea condițiilor de apariție, supraviețuire și dezvoltare a sistemelor de așezări, a caracteristicilor propriilor componente, multitudinea palierelor de observație, configurația diversă a structurilor spațiale și funcționale, criteriile de ierarhizare internă și externă (în calitate de componente ale unor macrosisteme), toate acestea evidențiază *limitele umane* cu privire la înțelegerea și stăpânirea evoluției fenomenului urban.

⁵³ *Dinamică* = „(...) în permanentă prefacere, evoluție (despre un proces social, economic, etc.). Care se desfășoară, se dezvoltă rapid. Plin de mișcare, de acțiune; activ, energetic”; din fr. *dynamique*; Dicționar Enciclopedic Ilustrat (1999), Ed. Cartier, București.

⁵⁴ *Dialectică* = „(...) mod de a fi al realității (după Hegel și Marx), în special al existenței umane (la nivel general și individual), bazat pe principiul unității și luptei contrariilor: *o stare, o calitate, o manifestare coexistă și este contrazisă de o realitate opusă, iar din această confruntare se naște o nouă realitate*”; din fr. *dialectique*, germ. *Dialektic*, lat. *dialectica*; Dicționar Enciclopedic Ilustrat (1999), Ed. Cartier, București.

⁵⁵ Dziejowski, K., Jerczynski, M. (1978), *Theory, methods of analysis and historical development of national settlement systems*, Geographia Polonica, nr. 39; citați în: Ianoș, I. și Humeau, J-B., (2000), *Teoria sistemelor de așezări umane*, Ed. Tehnică, București.

⁵⁶ Ianoș, I. (1987), *Some elements of settlement systems analysis*, în *Revue Roumaine Geol. Geophys.Geogr.* / 31, București.

Teritoriul de referință al unui sistem de așezări este cel în care se manifestă și evoluează componentele sale, într-un profund raport de intercondiționare cu caracteristicile *geografice și istorice*, cu *relațiile sociale, culturale și politico-organizatorice* care se derulează *în timp*; în acest complex cadru de existență, componentele se pot organiza în *subsisteme* aflate, la rândul lor, în relații de *interdependență*⁵⁷.

Subsistemele posedă trăsături caracteristice determinate de *specificul teritoriului propriu de referință*, de *complexitatea componentelor*, de *intensitatea legăturilor* dintre acestea; comportamentul subsistemelor afectează direct sau indirect *identitatea sistemului căruia îi aparțin*.

Subsistemele pot declanșa *processe de aglomerare-dezaglomerare, concentrare-deconcentrare, evoluție-involuție* în subspațiul geografic în care se manifestă, *raporturile de tip feed-back* deținând un rol fundamental în procesul evolutiv al componentelor și al ansamblului.

Între subsisteme se stabilesc *relații complexe*, diferențiabile în relații de tip *reglare*, ori *dominare*, ori *subordonare* - denumite astfel prin asocieri cu comportamentele și procesele pe care le definesc; în acest mod sunt configurate mecanismele de *menținere a echilibrului intern al sistemului și macrosistemului* la care se raportează.

Relațiile dintre subsisteme produc efecte la nivelul propriu de existență și în palierul de referință al sistemului superior; acestea pot genera, prin transmiterea și amplificarea în cascadă a efectelor, *structuri disipate ori centralizate progresiv și excesiv*, făcând posibilă o *schimbare de paradigmă* și, în consecință, apariția unor *structuri „revoluționare” de tip Kuhn*⁵⁸.

Una dintre cele mai relevante definiții ale *sistemului urban*, prin care sunt evidențiate *legăturile intrinseci dintre componentele și subsistemele acestuia*, poate fi considerată cea a lui *Allan Pred*⁵⁹, care considera sistemul urban drept „*un ansamblu național sau regional de orașe aflate în interdependență*”, astfel încât orice schimbare semnificativă în activitățile economice, structura profesională, venitul sau populația unuia dintre orașe, va antrena direct sau indirect modificări în activitățile economice,

⁵⁷ De Blij, H.J., Murphy, Al. B. (2003), *Human Geography Study Guide Student Company: culture, society and space*, Ed. Wiley, Washington.

⁵⁸ *Thomas Samuel Kuhn* (1922-1996) este considerat cel mai influent filozof al științei sec. 20, prin „*teza incomensurabilității*” și prin „*teoria structurii revoluțiilor științifice*” - publicată în cartea *The Structure of Scientific Revolutions* (1962), în seria *International Encyclopedia of Unified Science*, Ed. Otto Neurath și Rudolf Carnap; *Kuhn* susține că: dezvoltarea științei este determinată, în perioadele obișnuite ale acesteia, de aderarea comunității științifice la ceea ce *Kuhn* a denumit *paradigmă*; știința parcurge perioade de evoluție stabilă, întrerupte prin momente de *revizuire revoluționară*; momentele de *revoluție științifică* se constituie prin apariția unei stări de criză a științelor, urmată de o *schimbare de paradigmă*; paradigma reprezintă mai mult decât un model sau o teorie, este „*constelația completă a convingerilor, valorilor, tehnicilor împărtășite de membrii unei comunități științifice*”; Th. S. Kuhn susține că știința dezvoltată sub semnul unei paradigme este „*incomensurabilă*” în raport cu știința dezvoltată sub semnul altei paradigme. Cartea sa fundamentală a fost publicată și în România: *Kuhn*, Th. S. (1976) *Structura revoluțiilor științifice*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București; *Kuhn*, Th. S. (1999), *Structura revoluțiilor științifice*, Ed. Humanitas, București.

⁵⁹ *Pred*, A., R. (1977), *City Systems in advanced economies*, Hutchinson, London; citat în: *Ianoș, I., Humeau, J.-B. (2000), Teoria sistemelor de așezări umane*, Ed. Tehnică, București.

structurile profesionale, venitul sau populația unuia sau mai multor elemente ale ansamblului”.

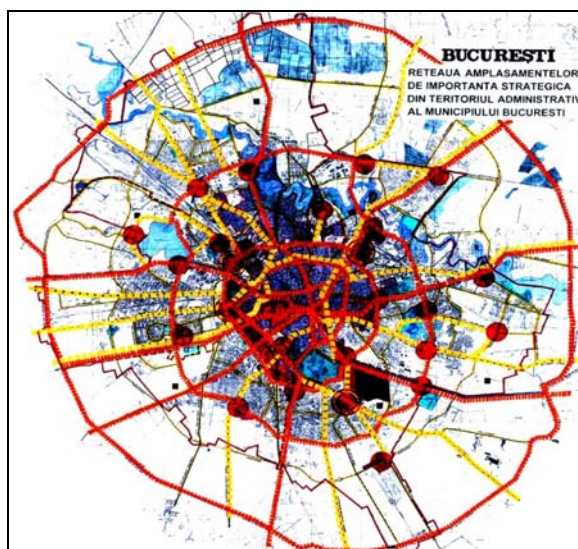

FIGURA: Municipiul București este componentă în cadrul sistemului urban căruia îi aparține și, simultan, sistem urban (coordonator al subsistemelor intraurbane configurate prin caracteristicile care determină ierarhizarea spațiului urban și amplasamentele de importanță strategică ale Capitalei. Sursa: arh. V-M. Berza (2001), Proiect HCGMB, în cadrul CPUMB - amplasamentele de importanță strategică pentru dezvoltarea echilibrată a Capitalei.

Structurile spațiale și funcționale ale sistemelor urbane posedă un grad ridicat de *complexitate* fiind, în consecință, capabile să-și *mențină propria identitate* în raport cu acțiuni ale factorilor exogeni care generează modificări fundamentale în cazul altor sisteme de așezări⁶⁰, motiv pentru care sunt considerate „*sisteme tari*”⁶¹.

Pe de altă parte, întrucât *regulile de distribuție* a zonelor urbane, legitățile de configurare a mărimii, a funcțiilor și ritmurilor lor de creștere nu pot fi deciptate, evaluate și măsurate riguros, *oricând* și în *orice interval dat* (spațial sau temporal), sistemele de așezări pot fi considerate *sisteme discrete* sau *discontinue*⁶².

Definitiv pentru abordarea corectă a sistemelor urbane este și aspectul ecologic al acestora, orașele fiind considerate, în sine, „*sisteme de habitat*” și „*nuclee ecologice fundamentale ale speciei umane*”⁶³.

⁶⁰ Van Gich, 1974.

⁶¹ Așezarea umană propriu-zisă nu reprezintă un exemplu de sistem tare, întrucât acțiunea unor *factori exogeni o poate afecta profund*, până la dispariție. La nivelul *sistemelor de așezări* echilibrul este mult mai puternic; *sistemele urbane* prezintă o formă de *stabilitate relativă*, datorită complexității structurii lor, determinând încadrarea acestora în categoria *sistemelor tari*.

⁶² În raport cu *modul* în care pot fi *măsurate variabilele*, un sistem poate fi definit drept *continuu* sau *discontinuu* (discret). Dacă variabilele pot fi măsurate în orice interval dat, sistemul este *continuu* (de exemplu: timpul), în caz contrar sistemul este *discontinuu* (discret). *Discontinuitatea* reprezintă *distribuția cu întreruperi în succesiunea elementelor și a proceselor* care structurează sistemele materiale în *dinamica lor spațio-temporală*; se pune astfel în evidență *lipsa de omogenitate și variabilitate a materiei* în cazul diferitelor ei modele de organizare – Cf. *** (1978), *Dicționar de Filozofie*, Ed. Politică, București.

⁶³ Cf. Reymond, H. (1981), citat în: Pumain, D. (1992), *Les Systemes des Villes*, Seria *Enciclopedie de geographie*, Ed. Economica, Paris.

Prin urmare, *orice sistem de așezări* situat într-un spațiu geografic poate fi considerat *un sistem discontinuu*, din categoria *sistemelor tari*, având drept *componente* variabile *așezările umane* propriu-zise, iar drept factori de conectivitate *fluxurile* care le interrelaționează.

Orice schimbare semnificativă a caracteristicilor unei localități (în activitatea economică, în structura forței de muncă, în veniturile populației, sau în orice alt domeniu) *va determina, direct sau indirect, modificări asupra alteia, sau asupra mai multora dintre componentele sistemului*; această reacție reprezintă, simultan, o *consecință și o precondiție a existenței sistemului urban* - câtă vreme un element oarecare devine componentă a unui sistem *cu condiția ca*, și în măsura în care, există *interdependență între acestea, oricare ar fi natura componentelor*.

Caracteristici definitorii ale sistemelor urbane

Componentele specifice ale orașului și regulile de relaționare a acestora, precum și aspectele cu privire la dinamica așezărilor umane, au constituit subiect de studiu încă din antichitate. Abordarea în context teritorial prin considerarea așezărilor umane drept elemente componente ale unor sisteme de așezări, a debutat, însă, abia în deceniul trei al secolului 20, prin adoptarea metodologiei empirice a lui Von Thunen (cu privire la structurarea terenurilor agricole) și celei a lui Weber (despre localizarea industriei), continuând cu cercetările lui Walter Christaller⁶⁴, care a enunțat și dezvoltat „teoria locurilor centrale”.

În ultimele decenii ale aceluiași secol, dinamica urbană a devenit o teorie extrem de sofisticată matematic, ajungând astfel să se exprime printr-o metodă științifică acceptată; acuratețea matematicii a fost impusă în cercetarea științifică a așezărilor umane odată cu crearea și publicarea de către Bertalanffy a „Teoriei generale a sistemelor”⁶⁵, favorizându-se *transferul de metode și concepte între discipline prin readucerea în actualitate a teoriei valabilității universale a principiilor*⁶⁶, a legilor și modelelor pentru toate tipurile de sisteme, atât pentru cele fizice-naturale, cât și pentru cele virtual-relaționale - sociale, psihice, logice⁶⁷.

Potrivit acestei teorii *sistemul* este definit ca o *mulțime de elemente componente* care, împreună cu *relațiile* dintre acestea, constituie *structura*

⁶⁴ Christaller, W. (1933), „Die Zentralen Orte in Suddeutschland”, Ed. Fisher, Jena.

⁶⁵ Bertalanffy, Ludwig von (1901-1973), savant american; filozof al științei, biolog, fondator al „Teoriei generale a sistemelor” (lucrarea sa principală, publicată în 1969).

⁶⁶ Principiu = „Cauză inițială, izvor primordial (și principal), punct de plecare a lumii fizice și spirituale; element esențial al materiei; bază, fundament; forță naturală, energie, însușire cuprinsă în constituția unui lucru. (...) Lege fundamentală conform căreia se desfășoară fenomenele din natură; noțiune, teză de bază a unei științe; conținutul teoretic al unui sistem, al unui meșteșug, al unei arte”; din lat. *principium*, germ. *Prinzip*, franc. *principe*, ital. *principio*; Dicționar Enciclopedic Ilustrat (1999), Ed. Cartier, București.

⁶⁷ „Legile mișcărilor planetare au existat de când lumea, în orice caz înainte de a le fi descoperit Kepler”, spunea Ampere; în aceeași ordine de idei Max Plank scria : „legile au acționat înainte de a fi formulate de oameni și vor acționa și după ce nu vor mai fi oameni” - ambele mențiuni în E. Meyerson (1921), *De l'explication dans la sciences*, vol.I, Payot Co., Paris; Einstein vorbește despre *ordinea obiectivă din natură* ca fiind deplinul argument valabil pentru capacitatea explicativă și predictivă a teoriilor științifice; iar Richard Feynman: „Există (...) în fenomenele naturii un ritm, o structură, invizibile ochiului și care nu apar decât în urma analizei; aceste ritmuri și structuri sunt ceea ce numim legi fizice” – R.Feynman (1970), *The character of Physical Law* / trad. franc. *La nature des lois physiques*, Editions Robert Laffont, Paris.

sistemului; relațiile prezintă caracteristici relativ stabile în raport cu anumite reguli ale transformărilor. Proprietatea esențială a unui sistem este reprezentată de *aparitia unei caracteristici definitorii și individualizante*, rezultate din *manifestarea simultană și din interacțiunea sinergică a elementelor componente* - noua caracteristică definitorie neputând fi asimilată cu rezultanta prin juxtapunere sau prin însumare a caracteristicilor componentelor sale.

Între *determinantele sistemului – elementele componente și relațiile* dintre ele - ultimele conferă acestuia o *semnificație identitară*; datorită acestei caracteristici, oricărui sistem i se poate asocia conceptul de „structură”, echivalent cu cel de „invariant al relațiilor dintre componente”.

Analiza complexă a structurii sistemului poate evidenția „cheia” evoluției acestuia, a *posibilelor transformări interne pe care le poate suporta entitatea sistemică fără a i se afecta identitatea*.

Analiza structurii poate anticipa și comportamentul sistemului în raport cu acțiunea factorilor exogeni și endogeni, făcând posibilă *determinarea pragului până la care aceste acțiuni nu modifică identitatea sistemului*⁶⁸.

Ceea ce primează în teoria sintetică a evoluției (abordată în sens general) este ideea de totalitate, noțiunile dobândind un caracter relațional din punct de vedere *sincronic și diacronic*; conform teoriilor menționate și celor derivate, putem defini o structură sistemică prin „totalitatea regulilor de variabilitate, sau de transformare, considerate „invariante”, prin care o pluralitate de ansambluri structurale sunt date drept tot atâtea variante ale aplicării respectivelor reguli”⁶⁹; structura poate fi perceptibilă sau inteligibilă, sincronică sau diacronică.

Orice sistem deține proprietatea *integralității*, în sensul că dobândește atribute noi ca urmare a relaționării componentelor sale, diferite de suma atributelor acestora; putem identifica sisteme integrale în natură, în societate, în cunoaștere.

Mai putem identifica: sisteme existente și sisteme potențiale, sisteme reale și sisteme virtuale, dar și sisteme închise sau sisteme deschise (în funcție de existența capacității de autoreglare).

Particularizând, *sistemele de așezări umane* își configurează propria identitate pe baza caracteristicilor *componentelor* proprii – așezările umane - și prin cele ale *relațiilor* stabilite între ele; funcțiile fiecărei componente în cadrul sistemului se definesc pe baza relațiilor de *complementaritate și competiție* - teoriile aplicabile în această speță fiind: *teoria locurilor centrale* (pentru funcția de localizare teritorială), *teoria polilor și centrelor de creștere* (pentru funcțiile de producție, de acumulare și difuzie a creșterii), *teoria bazei economice* (pentru funcțiile de producție și de export a mărfurilor și serviciilor produse într-o așezare umană).

Sistemele urbane posedă caracteristici relevante pentru *asigurarea coeziunii* proprii, și pentru situațiile de *declanșare a mecanismelor de dinamică urbană*:

⁶⁸ Ianoș, I. (1993), *Riscul geoecologic urban – Așezări umane și mediul înconjurător*, în revista „Mediul înconjurător”, vol. IV, nr. 4, București.

⁶⁹ Dicționar de Filozofie (1978), Ed. Politică, București.

- *ierarhizarea*; rezultă din subordonarea consecutivă a substructurilor sau componentelor situate pe treptele inferioare de complexitate față de cele superioare, impunând ordine în sistem;

- *centralitatea*; decurge din calitatea de a individualiza, în cadrul sistemului, *componente funcționale cu rol structurant*, determinant pentru *atracția și distribuția influenței* în raport cu celelalte componente, concretizate spațial; prin individualizarea componentelor teritoriale cu valoare de „loc central” se configurează așa-numiții *poli de creștere urbană și teritorială*;

- *specializarea*; notorietatea pe care o deține o componentă (așezare umană) în cadrul sistemului urban pentru *calificarea, specializarea, excelența* sa într-un domeniu de activitate, și care determină apariția *relațiilor de complementaritate* în cadrul sistemului de așezări;

- *primatul*; capacitatea unor componente și a unor relații din sistem de a avea *importanță primordială în raport cu altele*, contribuind la detașarea unui oraș sau a unui subsistem în raport cu celelalte componente ale sistemelor urbane și teritoriale.

Orașul – etape de echilibru și stadii de evoluție

Nu trebuie să uităm ceea ce evidențiază Francoise Choay - faptul că *urbanismul este, în același timp, și mai mult și mai puțin decât se crede, în mod curent, a fi*: pe de o parte, în ceea ce privește utilitatea sa concretă în amenajarea orașelor și teritoriilor (el nefiind o știință exactă), iar pe de altă parte, în planul reflecției asupra așezărilor umane (urbanismul ținând decriptarea mecanismelor de devenire a omului ca specie edificatoare a propriei sale existențe).

Obținerea unei *viziunii sistemice* asupra unui ansamblu de așezări depinde de capacitatea cercetătorului de a identifica, evidenția și analiza aspectele relevante ale existenței acestuia; spre exemplu, *permanența și rezistivitatea* unui sistem de așezări *în raport cu multiplele schimbări* economice, sociale, politice, desfășurate în timp istoric, constituie caracteristici fundamentale pentru înțelegerea metabolismului propriu al sistemului și pentru evaluarea potențialului de dezvoltare al acestuia.

Deși progresele metodologice sunt indiscutabile, iar cantitatea de informație imensă, nu se poate afirma că „misterul fenomenului urban” a fost dezlegat, nefiind, încă, descifrate *mecanismele de creștere, declin, structurare și destructurare ale orașelor și sistemelor urbane*; aceste mecanisme constituie obiectul central al cercetărilor multor discipline și științe: urbanismul, geografia urbană, sociologia, științele economice, științele politice, ș.a.

Dificultatea găsirii unei abordări obiective și corecte rezidă în numărul foarte mare de date care trebuie procesate în orice tip de analiză sau demers de adoptare a unei decizii, în multitudinea componentelor sistemelor urbane, în complexitatea relațiilor dintre acestea, și în atipismul comportamental al unora dintre ele; dificultatea decriptării legităților de funcționare a orașului și sistemului urban este amplificată și de raportul specific, particularizant, pe care fiecare dintre așezările umane îl are cu teritoriul în care s-a constituit inițial și în care evoluează.

Dinamica unui sistem urban este o rezultată a unor complexe *relații de interdependență* instituite între *factorii aflați în interacțiune* cu subsistemele și componentele de bază ale sistemului; aceștia pot fi clasificați în:

- *factori de context general*; acționează similar într-un palier teritorial (regional, național, continental, planetar); sunt introduși în ecuație sub forma unor constante;
- *factori de favorabilitate* a dezvoltării; grupează acele *elemente active* care *sprijină evoluția* unui oraș, fie prin *menținerea traiectoriei inițiale* (sunt identificați în etapa de analiză-diagnoză a proiectelor de urbanism și amenajarea teritoriului), fie prin reorientarea acestuia pe o *traiectorie preconizată* (sunt utilizați în etapa studierii alternativelor de dezvoltare sau a elaborării direcțiilor de dezvoltare);
- *factori restrictivi*; acționează prin *limitarea evoluției orașului*;
- *de presiune* asupra sistemului; accentuează *instabilitatea orașului* prin *amenințarea limitelor sale de echilibru* (exemple: omul și activitatea sa; societatea omenească și habitatul terestru; populația animală în raport cu habitatul său; anumite elemente naturale în raport cu teritoriul asupra căruia își exercită acțiunea).

Evoluția orașelor este determinată de *translațiile și mutațiile permanente ale factorilor dinamici* dintr-o categorie într-alta, ceea ce provoacă declanșarea unor *mecanisme interne de autoorganizare*⁷⁰, într-un proces evolutiv continuu, care se desfășoară sub semnul incertitudinii din cauza acțiunii permanente a factorilor de risc, a potențialului acestora de a modifica traiectoria banală a așezării umane.

Sistemele de așezări *tind să dezvolte forțe de coeziune internă*, ceea ce le conferă o importantă *capacitate de auto-organizare și auto-reproducție*; rețelele de comunicații și magistralele teritoriale de infrastructură tehnico-edilitară constituie exemple de *factori care contribuie la creșterea acestei coeziuni*, prin urmare, la amplificarea gradului de *stabilitate dinamică*⁷¹ a sistemelor urbane, dar care determină declanșarea unor procese de *reconformare a spațiului geografic*.

Relații funcționale interurbane și intraurbane; interacțiunea acestora

Relativa stabilitate în timp a sistemelor urbane este explicată prin existența raporturilor de *interrelaționare* dintre componentele acestora, concretizate prin *fluxurile* care evidențiază *schimburile de oameni, de informații și mărfuri*, datorită cărora se creează o stare de *dependență reciprocă* între componente.

Manifestarea *relațiilor concurențiale* în diferite paliere de organizare teritorială *în scopul atragerii de resurse*, creează un alt tip de *intercon condiționare*, și contribuie la evoluția unor componente și la eliminarea altora neperformante.

Obiectivul suprem al acestor tipuri de intercon condiționare este *menținerea echilibrului*⁷² *prin păstrarea identității proprii* pe parcursul proceselor evolutive ale sistemelor urbane.

Între componentele sistemelor urbane se stabilesc relații complexe, interactive, care se constituie și materializează în *fluxuri caracteristice* fiecărui teritoriu și fiecărui tip de activitate; se statuează legități specifice de funcționare și menținere a coeziunii interne a sistemului în funcție de caracteristicile propriilor

⁷⁰ Pumain, D., Saint-Julien, T., Sanders, L. (1989), *Les Villes et auto-organization*, Economica, Paris.

⁷¹ Ianoș, I. (1987), *Orașele și organizarea spațiului geografic*, Studii de geografie economică asupra teritoriului României, Editura Academiei, București.

⁷² Pumain, D., Sanders, L., Saint-Julien, T. (1989), *Villes et Auto-Organisation*, Ed. Economica, Paris.

componente în ceea ce privește: *gradul de centralitate*⁷³ al fiecăreia, *poziția ocupată în ierarhia sistemului de așezări* configurat în teritoriul de referință, *baza economică și structura funcțională*⁷⁴ proprie, *forța gravitațională* a fiecărei așezări umane în raport cu limitele teritoriului suport al sistemului urban și *potențialul de evoluție*⁷⁵.

În 1964, B.J.L. Berry compara orașul cu un *sistem deschis*, el însuși *componentă integrată într-un sistem superior de așezări umane*.

În 1969, McLoughlin a analizat mecanismele *sistemelor suburbane* și interacțiunile dintre acestea.

În 1971, J.F. Brotchie a conceput sistemul urban ca pe un *ansamblu de subsisteme integrate*, constituite fiecare din orașul creat de om și din subsistemul natural în care acesta este integrat; orice sistem urban poate reprezenta o componentă a altui sistem mai complex, ori se poate constitui, el însuși, într-un macrosistem în raport cu alte subsisteme existente în teritoriul propriu de referință.

Tramă, rețea, armătură urbană, sistem urban;

Prin interconectarea orașelor în *rețele urbane* s-a făcut tranziția de la abordarea orașului ca *sistem de componente reunite prin relații de dependență ierarhică sau prin „funcțiuni de loc central”*, către considerarea simultană a orașelor drept componente în cadrul sistemelor urbane cărora le aparțin⁷⁶ și în cadrul unor rețele regionale, continentale sau globale.

Dezvoltarea adaptativă a unui sistem presupune determinarea unei structuri ordonate atât în interiorul său, cât și în mediul ambiant al acestuia (R. Ashby); aceste structuri ordonate sunt adesea analizate superficial în abordările teoretice și în aplicațiile practice, decriptarea semnificațiilor fiind realizată, formulată și comunicată eronat - din lipsă de rigoare practică, ori din motive de confuzie a noțiunilor: *tramă, rețea, sistem urban*.

Trama se referă la exprimarea *distribuției spațiale* a componentelor – urbane sau teritoriale - *fără a se evidenția și relațiile funcționale* dintre componente, ori alte *caracteristici structurale*.

Rețeaua - intraurbană sau interurbană - aduce în plus, în comparație cu *trama*, și informații cu privire la *relațiile dintre componente*, prin *indici și indicatori* care exprimă *intensitatea relațiilor și gradul de conectivitate a componentelor*.

⁷³ „Teoria locurilor centrale” a lui W. Christaller reprezintă un caz particular al legii „rang-talie” cu origini în vechea teorie a lui von Thunen – aceasta consideră că fiecare dintre orașele de aceeași importanță și mărime dintr-un teritoriu se vor situa la distanțe egale unul în raport cu celălalt, iar *influența lor se va propaga uniform în cadrul rețelei* constituite de către acestea.

⁷⁴ *Teoria bazei economice și structurii funcționale* a orașelor (Dziewonski, K., 1967) și-a dovedit utilitatea atât în *ierarhizarea centrelor urbane*, cât și în *analiza relațiilor* dintre acestea; de asemenea, a relevat importanța *complementarității funcționale* în existența sistemelor urbane.

⁷⁵ Utilizarea conceptelor de *gravitație* și *potențial de atracție* (raportate la *suprafața așezării urbane* și la *tendențele de evoluție și relaționare a acesteia*) s-a dovedit a fi cea mai fecundă cale de studiere a *relațiilor dintre așezări*. Aceste concepte au înlocuit *modelul gradient-funcție* (regula lui Clark), contribuind la apariția unor noi abordări în vederea *delimitării zonelor de influență a orașelor* (spre exemplu : *Legea Reilly-Converse*).

⁷⁶ Berry, B.J.L. (1964), în *Cities as Systems within Systems of Cities*, din "Papers of the Regional Science Association": susține calitatea de sistem a orașului, care, la rândul său, constituie o componentă a unui sistem de orașe.

Noțiunile de *tramă* și *rețea urbană* pot fi utilizate cu referire la orice tip de spațiu geografic, fără vreo restricție impusă de nivelele de complexitate ale sistemelor sau de către caracteristicile funcționale ale acestora.

Sistemul urban (noțiune mult mai complexă decât *trama* sau *rețeaua urbană*) se poate defini prin caracteristica sa esențială – *dinamica*, proces continuu al propriei evoluții, care se desfășoară în spațiu și în timp.

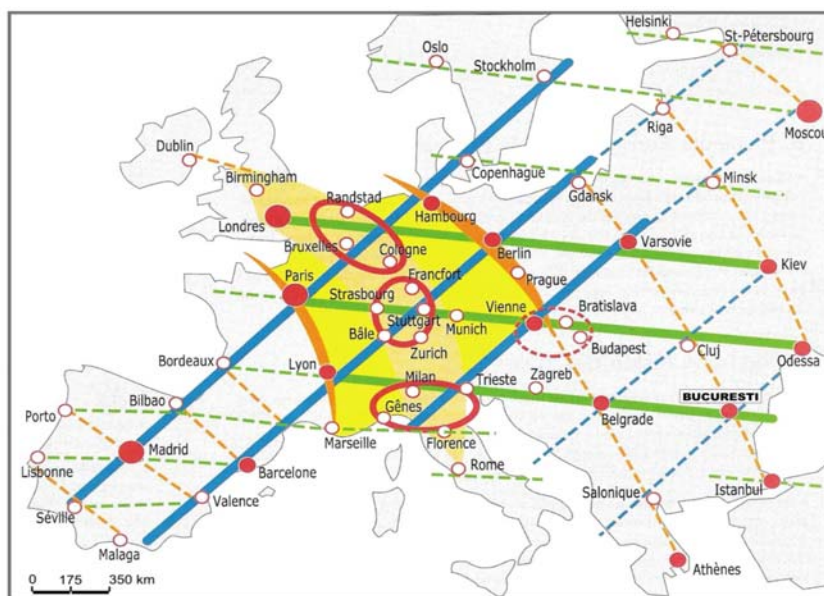

FIGURA: Rețeaua continentală a orașelor europene aflate în relații privilegiate și interconectare economică și socială. Sursa: METREX, Papers & Proceedings - Meetings and Conferences; www.eurometrex.org

Un anumit teritoriu de referință nu se suprapune, întotdeauna, peste spațiul de manifestare și existență al unui unic sistem urban⁷⁷; orice teritoriu se poate constitui în reper spațial pentru mai multe sisteme urbane, pentru nici un sistem urban, pentru o parte a unui sistem urban, sau peste mai multe părți ale mai multor sisteme urbane; din aceste motiv, etapele de analiză-diagnoză ale studiilor și proiectelor de urbanism și amenajarea teritoriului trebuie să conțină, în mod imperativ, o fază de *identificare a sistemelor și subsistemelor urbane* care se manifestă în teritoriul de referință, a *relațiilor* acestora cu sistemele existente în vecinătate; acțiune de punere în valoare a particularităților unui areal contribuie la evidențierea potențialului de dezvoltare a zonelor analizate.

Ciclul evolutiv al sistemelor urbane.

Pornind de la premisa că *orașele, ca și ființele umane, coexistă pe deplin cu natura ca „parte a ordinii naturale din toate punctele de vedere”*⁷⁸, întrucât principiile care ghidează deopotrivă sistemele ecosistemele și cele economice sunt similare,

⁷⁷ La formularea finală a *teoriei sistemelor urbane* au contribuit și alte construcții teoretice, legi sau modele: *modelul migrațiilor* al lui Alonso (integrat în *teoria mișcării*); *conceptul creșterii centrului* (al lui Peroux) - metodă fundamentală în proiectele de dezvoltare regional; *teoria contactului între orașe și cea a organizării urbane* (ale lui Dzierwonski, K., 1971).

⁷⁸ Jacobs, J. (2000), *The Nature of Economies*, The Modern Library, Ed. Random House, New York.

ajungem la concluzia că etapele care caracterizează creșterea oricărui organism viu sunt valabile și pentru așezările umane.

Sistemele de așezări umane au o existență relativ stabilă, menținută printr-o reluare permanentă a ciclului propriu de existență – naștere, maturitate, degradare și moarte (colaps); acestea reprezintă stadii semnificative ale evoluției sistemelor urbane, în unele cazuri fericite ele putându-se repeta ciclic, prin planificarea și aplicarea inteligentă a unor programe de regenerare urbană (care reprezintă, de fapt, o nouă naștere pentru oraș).

Jane Jacobs⁷⁹ susține că există patru metode prin care un sistem dinamic stabil (categorie în care putem include și orașul matur) poate evita colapsul, menținându-și ciclul de existență:

- „*bifurcațiile*”, care oferă sistemului șansa de a porni pe un nou drum, favorabil viitoarei sale evoluții;
- o permanentă analiză *feed-back* pentru evidențierea *aspectelor pozitive*;
- o permanentă analiză *feed-back* pentru controlul *aspectelor negative*;
- sporirea capacității de *adaptare la situații de urgență*.

În cazul ecosistemelor și în cel al sistemelor urbane aceste metode se concretizează prin *evitarea distrugerii propriului habitat* și prin asigurarea succesului în competiție (pentru obținerea hranei și a condițiilor care să permită o bună respirație a organismelor componente) – *diversitatea economică și biologică reprezentând factori de regenerare și menținere a ciclului vital în cazul orașelor*.

Comentați în 5(cinci) rânduri:

„Un oraș nu trebuie caracterizat doar prin mărime, istorie, arhitectură sau îndeletniciri, ci prin energia lui interioară... un anumit fel de energie... Calitatea specială a orașului este autonomia lui, a vieții care înseamnă ceva mai mult decât suma nașterilor, a căsătoriilor sau a deceselor petrecute pe teritoriul său.

Este prin această caracteristică proprie opusul așezării suburbane - care înseamnă doar asta”.

“Civilia: The End of Sub Urban Man”
Număr special „Architectural Review” –
DE WOFLE, Ivor (editor)
[June 1971, vol. CXLIX, no. 892]

⁷⁹ Jacobs, J. (1916-2006), scriitoare canadiană de origine americană, urbanist, militantă pentru drepturile comunităților locale și protecția patrimoniului urban; cunoscută îndeosebi pentru cartea sa revoluționară *The Death And Life of Great American Cities* (1961), în care critică tipul de planificare urbană specific secolului 20 și propune noi principii pentru reconstrucția orașelor - care trebuie orientate către *reconsiderarea spațiului public*, spre *densități ridicate* (pentru a proteja biodiversitatea planetei), *dinamism și diversitate*.

CURS 4: Autoorganizarea sistemului urban – caracteristică esențială: Sistemul urban ca sistem organic; Sistemul urban ca sistem informatic; Entropie și negentropie; Acțiunea sinergică și efectele acesteia asupra sistemului urban; autoorganizare și dinamică urbană.

AUTOORGANIZAREA SISTEMULUI URBAN – CARACTERISTICĂ ESENȚIALĂ

Sistemul urban ca sistem organic

Similitudinea dintre *organismele vii* și organismele urbane este evidențiată și de procesele tipice de *asimilație și dezasimilație* pe care le parcurg orașele; toate așezările umane, ca și alte sisteme vii, sunt parcurse de *fluxuri de masă, energie și informații*, pe care le *generează* prin preluarea unor elemente din teritoriul înconjurător în cadrul *proceselor de asimilație* (elemente pe care le utilizează ca *atare sau le transformă* prin propriul proces metabolic, generând o calitate superioară a acestora), de pe urma cărora rezultă *reziduuri* în cadrul proceselor de *dezasimilație*, pe care le *elimină în mediul înconjurător*.

Principalele *tipuri de fluxuri* generate prin procesul metabolic al organismelor urbane, prin intermediul cărora se realizează interacțiunea componentelor sistemelor urbane, sunt:

- fluxurile create pe traseele de realizare a *absorbției sau concentrării resurselor* preluate din mediul înconjurător ;
- cele care apar ca urmare a proceselor de *transformare sau consum* a resurselor primare;
- fluxurile prin care se realizează *difuziunea sau distribuția produselor, informațiilor și reziduurilor*.

Parcursirea de către oraș a etapelor ciclului său evolutiv este strict condiționată de posibilitatea de *preluare a resurselor* din mediul înconjurător, de desfășurarea *proceselor de transformare* a acestor resurse, dar și de *controlul asupra producției de reziduuri și deșeuri*; această ultimă categorie de condiționări poate cauza dereglaje grave la scara mediului din care orașul își absoarbe resursele, putându-se ajunge la stadiul de degradare iremediabilă a acestuia.

În absența unei intervenții eficiente a omului, aceste procese pot determina *punerea sub semnul hazardului a existenței umanității*, drept consecință a diminuării șanselor de supraviețuire și evoluție a acesteia.

Nici orașele și nici sistemele urbane *nu pot fi asimilate unor organisme vii în totalitate*, însă acceptarea acestei formule simplificatoare este utilă, întrucât conturează un model de lucru aflat la îndemâna cercetătorului, permițând acestuia să *înțeleagă anumite comportamente* semnificative ale sistemelor urbane și să le *anticipeze evoluția*; în mod evident, *valabilitatea* oricărui model științific depinde de menținerea trăsăturilor caracteristice ale obiectului inițial supus cercetării.

Teoria cunoașterii științifice în variantele specifice atât *modelelor evoluționiste din biologie*, cât și *modelelor cu autoorganizare* de care se preocupă *Teoria*

sistemelor adaptative, explicit dezvoltată în lucrările lui *James Blachowicz*⁸⁰, își dovedește, astfel, aplicabilitatea în cercetarea așezărilor umane.

În același scop pot fi utilizate și teorii cu un grad mai ridicat de specificitate, preluate din *psihosociologie* și din cercetarea *evoluției organismelor biologice* – dintre cele prin care *Bertalanffy* caracterizează *sistemele deschise* ca sisteme care *se mențin prin asimilarea și dezasimilarea* elementelor preluate din mediul înconjurător, ca sisteme care *nu intră niciodată în repaus*, în care *starea de stabilitate este trecătoare*.

Deoarece *evoluția speciilor* este constituită, oarecum, prin însumarea numărului de biografii individuale, cu succesele și insuccesele lor, „sumă” transformată prin comportamentul sistemic al lumii vii, rezultă că *prin procesul de evoluție a ecosistemelor planetare se deschid noi nișe ecologice* – afirmație valabilă și în cazul *ecosistemelor urbane*.

Între membrii speciilor existente pe planetă au loc *confruntări și competiții*, intraspecifice și interspecifice, în cadrul cărora *speciile „tari”*, cele *capabile să evolueze*, duc o luptă continuă și aprigă, împotriva *speciilor „slabe”*, luptă în care-și utilizează din plin propriile avantaje; în timp ce *speciile tari sunt stabile în fața micilor schimbări* pentru că sunt deschise către acestea prin *adaptabilitate*, speciile „slabe” mor la cea mai mică modificare a condițiilor de mediu.

În competiția dintre speciile terestre unele coexistă o vreme, iar cele ineficiente dispar - avem de-a face cu un proces pe care-l parcurg toate viețuitoarele, *orașele nefiind exceptate de la competiție*.

Orașele *se nasc, parcurg un proces de creștere, evoluează, se maturizează și mor*, mai devreme sau mai târziu.

*Blachowicz*⁸¹ consideră că *evoluția generală a sistemelor* se petrece printr-un proces asemănător celui de *dobândire a unui caracter biologic prin mutație* și celui de *„conservare” a acestuia prin selecție naturală*; prin urmare *Blachowicz*, spre deosebire de *Kuhn*, *nu consideră mutațiile sistemice ca fiind total aleatorii*.

Procesul de selecție sistemică se poate aplica orașelor și sistemelor urbane pentru că acestea, la rândul lor, se pot „conserva” numai evoluând, prin mutații care vizează *adaptarea organismului urban la noul context al competiției dintre orașe la scară terestră*; așezările urbane sunt *sisteme adaptative* și tind, în permanență, către creșterea gradului de organizare proprie și de diferențiere a caracteristicilor componentelor lor, reglarea proceselor de adaptare efectuându-se prin *interacțiune dinamică, multi-variabilă*.

Procesul de adaptare biologică parcurge atât „pași corecți”, favorabili adaptabilității urmărite de sistem, cât și „pași incorecți”, defavorabili acestui proces, care *inițial nu pot fi deosebiți* - descoperise profesorul Robert John Ackermann încă din 1970⁸²; demonstrația sa este esențială pentru cercetarea așezărilor umane:

⁸⁰ Blachowicz, J. A. (1971), *Systems Theory and Evolutionary Models of the Development of Science*, în *Philosophy of Science*, 38, nr. 2/1971.

⁸¹ Blachowicz, J.A. (1971), „*Systems and Evolutionary Models of the Development of Science*”, în publicația „*Philosophy of Science*”, 38, nr. 2/1971.

⁸² Ackermann, R.J. (1970), *Philosophy of Science. An Introduction*, Ed. Pegasus, New York.

discontinuitățile cu semnificație redusă într-o primă evaluare a sistemelor urbane se pot transforma în variații mari ale proceselor, iar, în ultimă instanță, în schimbări calitative care pot conduce către o evoluție pozitivă sau către moarte.

Orice anomalie în funcționarea unui sistem provoacă, invariabil, o reacție a sistemului, având drept scop *redobândirea stării inițiale de echilibru*; repetarea acțiunii factorului perturbator declanșează alte reacții ale sistemului, generând uneori *modificări ale funcționalității și structurii interne*, în vederea menținerii stării de echilibru; creșterea gradului de organizare a sistemului micșorează probabilitatea mutațiilor aleatorii, dar, *dacă mai multe subsisteme se „coalizează” spre a infirma regulile sistemului dominant, inclusiv alterarea echilibrului global pe care acesta îl instituie, este posibilă o modificare a legității sistemului inițial dominant.*

Utilizarea *modelor evoluționiste* în demersul *metodologic* al cercetării sistemelor urbane evidențiază *caracterul dialectic și aleator* al procesului pe care îl parcurg organisme urbane pe măsură ce își sporesc gradul de complexitate, dar și *mecanismele de adaptare* care trebuie declanșate pentru a supraviețui.

Creșterea *gradului de complexitate* a sistemelor urbane, în paralel cu *intensificarea ritmului de creștere* a acestora, are drept consecință *amplificarea disfuncționalităților din teritoriile lor de referință, multiplicarea și creșterea în complexitate a factorilor de risc asociați creșterii urbane intensive și extensive*, precum și ridicarea nivelului de probabilitate a *intervenției hazardului în viața comunităților urbane.*

Sistemul urban ca sistem informatic

Ulterior aplicării coerente a principiilor general-sistemice în teritoriul urban și în spațiul geografic, potențialul de cercetare al domeniului interdisciplinar care se ocupă de decodarea legităților dinamicii urbane s-a îmbogățit și prin *abordarea cibernetică a teoriei sistemelor generale*, preluată din lucrările lui Norbert Wiener⁸³.

În cazul sistemelor informatice *componentele* se numesc „variabile”, iar *relațiile* dintre acestea se numesc „operatori”; asupra *variabilelor și operatorilor* se exercită *influențe externe* de tip „input”, ele declanșând, în consecință, *reacții către exterior* denumite „output”⁸⁴.

Putem dezvolta un model de alcătuire și de comportament *similar sistemelor cibernetice* valabil pentru *orașe*: componentele, „variabilele”, reprezentate de *funcțiunile urbane localizate*, sunt conectate prin intermediul „operatorilor” reprezentați de *relațiile* existente între ele; acestea sunt supuse unor influențe permanente dinspre exterior, de tip „input”, cărora le răspund exercitând, la rândul lor, influențe reactive de tip „output” asupra mediului urban.

⁸³ Wiener, N. (1948), *Cibernetica* și (1956) *Primul anuar de sisteme generale*.

⁸⁴ Bennett, C. H. (1973), *Logical reversibility of Computation*, IBM J. Research and Development / 17;

*** (1989), *Time/Space Trade-offs for Reversible Computation*, SIAM J. Computing / 18.

Extrapolând formula comparativă la *sistemul de așezări* constatăm că este, de asemenea, posibil de a-l asimila cu un „*macrosistem organic cibernetic de tip evoluat*”, în raport cu care identificăm componentele și relațiile caracteristice după cum urmează: drept „*variabile*” considerăm *așezările umane propriu-zise*, drept „*operatori*” identificăm *fluxurile* care leagă variabilele, intervențiilor de tip „*input*” le pot fi asociate *afluxurile de masă și energie* (inclusiv schimbările cu mare încărcătură energetică din categoria celor politice, social-economice, istorice, etc.), iar celor de tip „*output*” le putem asocia *fluxurile de difuzie și dispersie* (de produse finite, informații și deșeuri) în mediul înconjurător.

Analiza de factură cibernetică a sistemelor spațiale a facilitat *obiectivarea demersului* în cercetarea, cunoașterea și comportamentul structurilor urbane⁸⁵; această reprezentare constituie o abordare tehnicistă și simplificatoare a orașului, utilă, însă, în descifrarea unor legități ale comportamentului acestuia.

Entropie și negentropie

Autodezvoltarea reprezintă principalul motor al evoluției în toate domeniile, fiind influențată de *acumulările cantitative și calitative* și de *procesele de tip "feed-back"*, declanșate și întreținute prin reacțiile de adaptare a sistemelor.

În timp, prin intervenții și influențe externe asupra sistemelor urbane, se produc la nivelul teritoriilor *acumulări sau pierderi de masă, energie, informație*, care generează *reorientări, dispariții sau intensificări ale fluxurilor economice, demografice și de informații*, conducând la *modificarea parametrilor identitari inițiali*.

Evoluția sistemelor de așezări reprezintă o *rezultantă a proceselor de autodezvoltare a componentelor proprii și a relațiilor* dintre acestea, declanșate în urma exercitării *acțiunii externe a factorilor de evoluție și presiune*, având drept efect major *modificarea legităților proprii de existență*.

Prin distrugerea permanentă a mediului natural de către umanitate, ca urmare a proceselor iresponsabile declanșate la scară planetară și prin secătuirea resurselor neregenerabile și regenerabile, societatea omenească și cadrul său de viață se plasează sub semnul hazardului; evoluția orașului apare, în acest context, ca un continuu *proces de tranziție către moarte*, tendința sa naturală fiind *atingerea stării maxime de entropie*⁸⁶.

Singura care poate interveni în modificarea parcursului către autodistrugere a propriului habitat este *populația*, elementul cel mai dinamic al fenomenului urban; aceasta poate *devia traiectoria către colaps a orașului*, prin *activitățile și acțiunile care relansează permanent viața orașului*, în cadrul procesului de *negentropie*⁸⁷.

Tot populația, prin intervenții iresponsabile, poate *acclera parcursul organismului urban către distrugere*.

⁸⁵ Ashby, R.W. (1956), *An Introduction to Cybernetics*, Ed. Chapman & Hall, Londra.

⁸⁶ *Entropie*, concept utilizat de Medvedkov, în 1963 (în antonimie cu *negentropie*) - exprimă tendința naturală a orașului de a avea *pierderi continue de masă, energie și informații*, într-un proces care-i *alterează structura identitară*, conducându-l către degradare și descompunere, până la dispariție.

⁸⁷ *Negentropie* (în antonimie cu *entropie*), exprimă raportul prin care orașul *primește, în general, mai mult decât dispersează* în mediul înconjurător la finalul proceselor de transformare care se petrec în teritoriul urban; *uneori* este favorabil orașului.

Așadar, în dinamica sistemelor urbane *influențele externe* joacă un rol esențial, întrucât declanșează mutații ale componentelor și subcomponentelor sociale și economice ale localităților, determinând declanșarea unor *procese de modificare a relațiilor inițiale, a structurii și ierarhiilor urbane*; acestea antrenează *evoluția sau involuția sistemului, creșterea entropiei sau negentropiei*.

Acțiunea factorilor de risc poate modifica traiectoria banală a existenței așezărilor umane; din acest motiv, uneori, administrațiile publice *își asumă riscuri în scopul determinării unor devieri controlate ale traiectoriei de dezvoltare* pe care s-au angajat anumite orașe, urmărind obținerea unor *avantaje* în beneficiu public, economice și sociale, *printr-un nou tip de evoluție* planificată în concordanță cu *interesele* pe termen lung ale comunității.

În anumite conjuncturi este posibilă *reactivarea unor riscuri pasive*, cu *efecte distructive* asupra sistemului urban, ori declanșarea unor *situații noi de risc*, imposibil de gestionat sau de stăpânit, nedorite și nefavorabile comunității - ca urmare a incapacității manageriale a administrației publice.

Importanța *cunoașterii, conștientizării și asumării riscului în managementul orașelor* este indiscutabilă; pe de o parte, *necunoașterea* este echivalentă cu *acceptarea necondiționată a hazardului*, cu *expunerea comunităților* către largi palete de catastrofe, cunoscute sau necunoscute; pe de altă parte, *neasumarea vreunui risc* în procesele de dezvoltare urbană *condamnă la stagnare orașele și sistemele urbane* (traiectoria unei dezvoltări urbane lipsite de orice risc poate fi exprimată grafic printr-o *diagramă liniară sau ciclică*, în acest mod fiind evidențiată *absența oricărei șanse de evoluție*).

Pentru a opta în cunoștință de cauză în favoarea unui destin sau a altuia, în procesele de planificare urbană și teritorială, trebuie *create și utilizate mecanisme de anticipare a consecințelor unor opțiuni*, fiind necesară, prin urmare, conturarea unui *model al evoluției urbane* fundamentat *multidisciplinar și interdisciplinar*, pe baze statistice și analize comparative realizate din perspectivă istorică.

Este necesară, de asemenea, decriptarea *mecanismelor elementare, favorabile sau restrictive*, ale evoluției sistemelor urbane, înțelegerea și evaluarea importanței *hazardului*⁸⁸ ca *amestec de serii cauzale, independente*⁸⁹, implicate în acest proces al evoluției fenomenului urban.

Permanența fenomenului urban apare, astfel, ca o *victorie temporară a societății omenesci contra tendințelor entropice naturale*, în procesul permanentei confruntări cu spectrul morții.

Acțiunea sinergică și efectele acesteia asupra sistemului urban. Autoorganizare și dinamică urbană

Între sistemele urbane și componentele spațiului geografic de referință se petrec anumite *schimburi specifice: acapararea de resurse* (masă și energie) –

⁸⁸ *Hazard*: împrejurare sau concurs de împrejurări (favorabile sau nefavorabile) a căror cauză este în general necunoscută și care poate determina un anumit efect; întâmplare neprevăzută, neașteptată; din franc. *hasard*; cf. *** (1999), Dicționar Enciclopedic Ilustrat, Ed. Cartier, București.

⁸⁹ Universitatea București, Institutul de Filozofie (1982), *Teoria cunoașterii științifice*, Ed. Academiei R. S. România, București.

proces pe seama căruia supraviețuiesc sistemele urbane; *eliminările de deșeuri și produse prelucrate* (inclusiv informații) pe care le dispersează în teritoriul de referință, afectând spațiul geografic.

„Intrările” în sistem și „ieșirile” din sistem reprezintă procese banale pe care, de regulă, așezările umane le suportă *prin adaptare* dar care, în anumite condiții, pot *declanșa alterarea funcționării firești a sistemelor urbane*; acestea pot genera schimbări în *teritoriul interior al orașului*, sau pot provoca *părăsirea structurilor sistemice inițiale și integrarea orașului în alte sisteme urbane* care posedă centre de polarizare mai puternice.

Evoluția spectaculoasă a orașelor este *proporțională cu nivelul competițiilor* în care acestea sunt implicate și, în consecință, cu *amplarea riscurilor* pe care și le asumă; există, însă, situații în care acest lucru nu este indicat pentru că *stabilitatea proprie poate fi afectată profund și iremediabil* prin depărtarea de la traiectoria normală a evoluției sale, iar câștigurile previzionate nu compensează pierderile asumate, pe de o parte, iar, pe de altă parte, apare confruntarea cu *problema delicată a pragurilor*, dincolo de care *un factor de risc poate oricând trece dintr-o categorie de favorabilitate în alta*.

În general, *efectele factorilor de risc asupra sistemelor urbane* se asimilează *impactului acestor factori*, care se poate manifesta pe mai multe planuri ale *mediului de viață urbană*:

- impact asupra *vieții umane* – număr de nașteri premature, decese, traumatisme, cazuri de boală, etc., determinate direct sau indirect;
- impact asupra *cadrelor urbane și a celor naturale* – asupra construcțiilor, clădirilor și infrastructurii tehnico-edilitare și sociale; asupra zonelor verzi, parcurilor, grădinilor, oglinzilor de apă, etc.; acestea pot fi afectate într-un grad mai ridicat sau mai redus, direct sau indirect, ori distruse;
- impact asupra *vieții urbane* – afectează desfășurarea proceselor urbane, ritmul de existență al comunității, obiceiurile și relațiile dintre locuitori, capacitatea de creație culturală, viața spirituală, etc.;
- impact *financiar-economic*, afectând producția de bunuri materiale, câștigurile generate direct sau indirect, luându-se în considerație inclusiv costurile de înlăturare a distrugerilor și de finalizare a proceselor de reconstrucție.

Raportându-ne la sistemul urban, *riscul major este reprezentat de pericolul opririi proceselor metabolice, ciclice*, care se desfășoară în mod curent pe teritoriul orașelor și le perpetuează existența, sau de *alterarea proceselor la nivel de componente într-o manieră care distorsionează derularea firească a proceselor la nivelul sistemului urban*, ca urmare a acțiunii unor factori existenți atât în interiorul sistemului, cât și în exteriorul acestuia.

Deregările metabolice sau oprirea proceselor metabolice ale orașului pot fi determinate atât de *deficitul de masă, energie și informații* necesare bunei sale funcționări, cât și de *excedentul acestora*, din cauza dezechilibrelor declanșatoare de *perturbațiile funcționale* pe care le provoacă.

Deficitul sau excedentul resurselor reprezintă *consecințe* ale diferitelor tipuri de impact, determinate de *acțiunea în etape a factorilor de risc*, orientată asupra *nivelelor de organizare a sistemului urban*.

Blocajele parțiale sau oprirea proceselor drept consecință a *lipsei de resurse*, ori ca urmare a unei *congestii funcționale generate de excedentul* resurselor, determină crize de gravitate diferită, care pot avea drept efect chiar *imposibilitatea reluării ciclului metabolic normal*.

Pentru evitarea acestor tipuri de riscuri orașele își constituie propriile *mecanisme de autoreglare*, prin *acțiuni specifice curente* sau cu *caracter de excepție*, în cadrul unor *programe pe termen scurt, mediu sau lung*, derulate în *teritoriul propriu sau la scara sistemului urban*, în funcție de tipul direct sau indirect, pozitiv sau negativ, al impactului factorilor de risc.

Nu se poate pronunța un „verdict” cu privire la apartenența categorică în clasa *factorilor de risc* sau în cea a *factorilor lipsiți de risc* - cele două categorii *nu se pot delimita aprioric*, deoarece se produc în permanență *glisări ale componentelor unui sistem urban* dintr-o zonă de risc într-alta.

Nivelul extrem de ridicat de *complexitate socială și funcțională* a orașelor actuale, amploarea fenomenului urban, reprezintă rezultatele de etapă ale unui proces care poate conduce planeta către *confruntarea cu tipuri de risc necunoscute și imposibil de previzionat* - consecință a *creșterii gradului de risc prin efect sinergic*, a *potențării neașteptate a acțiunii factorilor deja cunoscuți prin interferența, cumulul și suprapunerea acestora*.

Esența procesului de urbanizare constă în dezvoltarea continuă, calitativă și cantitativă a *modului și a cadrului de viață urbană*, care se manifestă prin *dezvoltarea extensivă* în teritoriu și prin *dezvoltarea intensivă*, în limitele teritoriului inițial; obiectivele procesului de urbanizare constau în *creșterea confortului și satisfacției utilizatorilor orașului* (consecință a ridicării nivelului de calitate a serviciilor publice), pe măsura *cristalizării și consolidării caracteristicilor urbanului* (obținerea sau menținerea unei densități adecvate a populației, a unui parcurs corespunzător al proceselor, al unui ritm de viață specific, etc.).

Evoluția simultană a modului de viață urbană pe cele două planuri, extensiv și intensiv, exprimă raportul și dinamica permanentă a *aspectelor cantitative și calitative* ale dezvoltării orașului.

Procesele de urbanizare nu produc niciodată, concomitent, nivele echivalente ale calității vieții urbane în nucleul vechi al orașului și în noul teritoriu urban înglobat prin extinderea spațială – se creează, prin urmare, *nivele de atractivitate diferită între zonele urbane tradiționale și cele nou urbanizate* și, în consecință, situații de *neglijare temporară* sau chiar de *abandon definitiv* al unora dintre amplasamentele și zonele orașului.

Terenurile părăsite *afectează negativ calitatea peisajului urban și eficiența proceselor de gestiune urbană*, contribuind la pierderea progresivă a interesului și a atractivității locuitorilor, investitorilor, a altor utilizatori ai orașului, față de zone mai mult sau mai puțin extinse, culminând cu deprecierea performanțelor unor întregi sisteme de așezări și degradarea iremediabilă a unor resurse neregenerabile.

Neglijarea *aspectului calitativ* al dezvoltării conduce, într-o primă etapă, către *dispariția specificului și identității urbane*, apoi, prin *scăderea atractivității și*

interesului, către depopulare, degradarea mediului de viață, scăderea ratei succesului în competiția cu alte localități, și chiar la dispariția orașului prin degradarea legităților proprii de funcționare.

Pe de altă parte, neglijarea *aspectului cantitativ*, prin extindere spațială *insuficientă*, sau *excesivă* pe seama teritoriului învecinat, conduce de regulă la *ineficiența*⁹⁰ *funcționării organismului urban*:

- ca urmare a fenomenelor de *aglomerare excesivă* a populației în raport cu *densitatea și anvergura limitată a funcțiunilor, calitatea dotărilor și serviciilor* pe care le furnizează orașul, cât și prin fenomenele de *dispersie excesivă*, în cazurile *extinderii necontrolate a teritoriului urban* (în care se ajunge la consum excesiv de spațiu, cu afectarea sau chiar distrugerea mediului natural);

- prin atingerea unui *nivel nejustificat de ridicat al dotărilor, cantitativ și calitativ* (generând dezechilibru între oferta excesivă și nivelul cerințelor consumatorilor), având drept efect depășirea posibilităților bugetului public de asigurare a gestionării echipamentelor publice aflate în responsabilitatea administrațiilor locale.

Atingerea echilibrului în satisfacerea aspectelor calitative și a celor cantitative în cadrul proceselor de dezvoltare urbană reprezintă, de fapt, o problemă de *asigurare a echilibrului dinamic al raportului dintre consumul de spațiu și calitatea spațiului*; preocuparea permanentă față de ambele aspecte ale dezvoltării urbane protejează orașele împotriva devierii acestora către direcții nefaste, cu consecințe iremediabile asupra existenței și evoluției propriilor comunități.

În acest parcurs evolutiv se declanșează, simultan sau succesiv, *procesе antagonice* tipice pentru sistemele urbane – spre exemplu: *intensificarea* proceselor de dezvoltare urbană pe unele amplasamente, simultan cu *diminuarea până la dispariție a interesului* pentru dezvoltarea altora, în cadrul aceluiași oraș; *degradarea galopantă a unor structuri urbane vechi*, în paralel cu declanșarea unor procese de constituire a unor *structuri noi*, localizate pe amplasamente învecinate; *inserarea unor componente discordante* într-un context *urban tradițional*, în pofida faptului că dezvoltarea zonelor protejate este, teoretic, riguros controlată prin regulamente și reglementări de urbanism și amenajarea teritoriului.

Drept consecință a intervențiilor de dezvoltare urbană, spontană sau dirijată, apar în sistemele urbane *componente și relații noi*; interacțiunea acestora cu structura urbană preexistentă poate conduce la declanșarea unor *fenomene neprevăzute* sau a unor *procesе neplanificate*; acestea pot degenera în *situații de risc*, putând *perturba sau pune în pericol existența orașului*.

⁹⁰ *Orașele-satelit ale Londrei nu au contribuit la deconcentrarea metropolei, ci au îngreunat procesele de gestiune urbană atât în teritoriul inițial, cât și în cel extins al aglomerației urbane.*

CURS 5: Intervențiile urbanistice: Paliere de intervenție urbanistică; Intervenția urbanistică – proces de ordonare a unor subsisteme ambientale ale habitatului uman; Condiționările soluției de urbanism. **Abordarea teoretică și practică în urbanism:** Modelarea în urbanism; Modelul de lucru în urbanism; Modelul conceptual - factor germinativ și rezultantă a unui proces doctrinar.

INTERVENȚIILE URBANISTICE

Paliere de intervenție urbanistică

Abordarea formelor de manifestare a fenomenului urban se realizează la toate cele trei scări ale spațiului geografic (la microscară, mezoscară sau macroscară); intervențiile asupra alcătuirilor urbane fac obiectul preocupărilor *planificării spațiale*.

Există diferite sisteme de planificare spațială, dar caracteristica esențială este constantă, respectiv: reprezintă *setul de metode utilizate de către administrația publică pentru a influența distribuția oamenilor și a activităților în spațiu*, la diferite scări, prin direcționarea și reglementarea *modurilor de utilizare a terenurilor*.

În funcție de *palierele de intervenție* și de *obiectivele* urmărite s-au creat seturi de *metode specifice*, care constituie: *planificarea urbană*, *planificarea teritoriului la scară regională*, la scară *națională*, la nivel *internațional*, la scară *continentală*; există seturi de metode specializate care vizează intervenția asupra unei secvențe a realității – spre exemplu, planificarea focalizată asupra *problemelor mediului înconjurător* (natural sau antropic).

Una dintre primele definiții ale planificării spațiale este conținută în „*Carta de la Torremolinos*”, adoptată în 1983 la Conferința europeană a miniștrilor responsabili de planificarea teritoriului (CEMAT):

„Planificarea spațială / regională constituie expresia geografică a politicilor de natură economică, socială, culturală și ecologică ale societății umane. În același timp, aceasta este o disciplină științifică, o tehnică administrativă și o politică strategică, dezvoltată ca abordare interdisciplinară și integrată, urmărind o dezvoltare echilibrată la scară teritorială regională și o organizare fizică a spațiului în concordanță cu o strategie globală.”

Uniunea Europeană nu deține, în mod formal, autoritatea de a interveni în politicile de planificare teritorială a statelor membre; cu toate acestea *organizează evenimente și finanțează programe și proiecte de cercetare și reglementare, urmărind o dezvoltare spațială echilibrată a continentului european*.

Unul dintre documentele elaborate în acest scop este *ESDP (European Spatial Development Perspective / Perspectiva de Dezvoltare Spațială Europeană)*, adoptat la *Potsdam*, în 1999, într-o ședință informală a Comisiei Europene și a Consiliului CEMAT; documentul constituie un cadru orientativ de organizare teritorială, care conține *60 de opțiuni de politici urbane și teritoriale*, utile tuturor

nivelelor administrației publice cu responsabilități în planificarea spațială; obiectivul său strategic vizează elaborarea unei strategii comune a statelor europene, pentru dezvoltarea spațială sustenabilă a teritoriului la scară continentală.

Deși documentul nu are caracter de obligativitate, *conceptele cheie și liniile directoare ale politicilor spațiale* conținute în ESDP au influențat puternic activitatea de planificare spațială în Europa⁹¹; principalele idei sunt:

- *abordarea integrată* – urmărind nu doar dezvoltarea integrată în cadrul fiecărui domeniu specific de activitate care influențează dezvoltarea (mediul înconjurător, dezvoltarea economică, transportul), ci conștientizarea faptului că fiecare dintre ele exercită influențe asupra celuilalt, și este, la rândul său, influențat);
- dezvoltarea spațială – vizând amplificarea perspectivei de abordare a conceptului, esențial pentru o abordare integrată efectivă;
- aspectele strategice – interrelaționarea acțiunilor și programelor lansate independent și dispersat, astfel încât dezvoltarea teritoriului să fie echilibrată în viitorul apropiat și să respecte principiile sustenabilității;
- demararea unor programe-pilot care să demonstreze valabilitatea conceptelor - responsabilitatea majoră pentru implementarea principiilor cheie este a statelor și regiunilor dezvoltate.

Liniile directoare ale politicilor spațiale unitare sunt valabile la toate scările de intervenție prin planificarea strategică:

- (1) - dezvoltarea unui *sistem teritorial policentric și echilibrat*, și întărirea „parteneriatului” dintre zonele urbane și cele rurale, vizând crearea unui *nou tip de relație între spațiul rural și cel urban*;
- (2) – promovarea unor concepte de *transport și comunicații integrate*, care să susțină dezvoltarea policentrică a teritoriului european, astfel încât să se creeze condițiile unui progres permanent cu privire la *paritatea accesului la infrastructură și cunoaștere*;
- (3) – managementul inteligent al patrimoniului natural și cultural, care va contribui la „conservarea” identității și a diversității culturale la scară regională, în confruntarea cu tendințele globalizării.

Cel mai recent document relevant pentru asigurarea „*coeziunii teritoriale*” pe continentul european este „*Territorial Agenda*”, adoptat în mai 2007, la Leipzig, în sesiunea CEMAT (document politic).

Legislația românească stabilește palierele de intervenție ale planificării spațiale prin *proiecte de urbanism* (Plan Urbanistic General / PUG, Plan Urbanistic Zonal / PUZ, Plan Urbanistic de Detaliu / PUD) și *proiecte de amenajarea teritoriului* (Plan de Amenajarea teritoriului Național / PATN, Plan de Amenajarea Teritoriului Zonal și Intermediar / PATZ și PATI, Plan de Amenajare a Teritoriului Județean / PATJ); trebuie evidențiat *caracterul operațional* al planurilor de urbanism și cel

⁹¹ România a contribuit la elaborarea programului de cercetare aplicată al Comisiei Europene „*INTERREG IIC – Vision Planet*” care a fundamentat documentul ESDP; România a avut reprezentanți atât în *Echipa internațională de proiect*, cât și în *Grupul de experți* al CE care a „pilotat”, și avizat în final, programul de cercetare aplicată „*Vision Planet*”.

strategic al planurilor de amenajarea teritoriului, în general, dar și dublul caracter – *operațional și strategic, al Planului Urbanistic General*.

România se află, încă, în etapa de desprindere de abordarea dictatorială, ultra-centralizată, a planificării spațiale, organizațiile profesionale autohtone făcând eforturi de orientare a proceselor către un *urbanism participativ*, care să fundamenteze reglementările de dezvoltare pe baza *nevoilor și priorităților* reale ale populației; spre exemplu, problemele de regenerare a spațiilor urbane pot fi „soluționate” prin impunerea unei viziuni demiurgice a politicianului care deține puterea, sau a arhitectului creator, ori prin identificarea aspirațiilor actorilor urbani interesați sau afectați de proces.

Intervenția în spațiul urban trebuie să vizeze eliminarea problemelor existente, și *nu acutizarea sau amplificarea* acestora; ea trebuie să reflecte o *abordare integrată a aspectelor de structură și compoziție urbană, a funcționalității și plasticii zonelor urbane*. Planificarea urbană actuală utilizează efectele sinergice ale abordărilor arhitecturale, ale urban-design-ului, urbanismului, restaurării, restructurării și revitalizării urbane, ale planificării peisagere a teritoriului orașului.

Pentru a asigura integrarea soluțiilor diferite, corespunzătoare aspectelor complexe ale vieții urbane, cadrul general de management urban trebuie să conțină anumite etape:

1) *identificarea obiectivă a problemelor și studierea acestora în raport cu aspirațiile grupurilor interesate;*

2) *alegerea funcțiilor urbane adecvate și localizarea lor în raport cu principiile coeziunii teritoriale, ale diversității și corectitudinii funcționale, armoniei plastice;*

3) *analiza posibilităților de mixare a funcțiilor urbane, posibilă prin înțelegerea modului de funcționare și compunere a spațiilor destinate echipamentelor teritoriale (de infrastructură socială ori de infrastructură tehnico-edilitară) la nivelul obiectului de arhitectură ori la cel al construcției edilitare; regruparea sub-structurilor funcționale în variante, urmărind o logică topologică, de integrare în contextul spațial existent;*

4) *integrarea funcțională și plastică a obiectului de arhitectură în cadrul urban, prin integrarea programului și soluției de arhitectură la nivelul funcției și configurației alcătuirii urbane, raportat la condițiile existente și la dezvoltările preconizate;*

5) *conformarea spațială a intervenției urbane trebuie abordată arhitectural, urmărind integrarea în context, într-o atitudine de respect față de valoarea simbolică și culturală acumulată în sit, dar exprimând creativ-arhitectural sistemul de valori al autorului din momentul intervenției; este importantă atât imaginea obiectului de arhitectură inserat, cât și cea a siluetei urbane configurate;*

6) *stabilirea unei formule de management a „mixturii” urbane, a ansamblului multifuncțional integrat, ținând seama de specificul activităților desfășurate, care generează fluxuri de intrare-ieșire ale vizitatorilor, ale personalului, de aprovizionare cu mărfuri și bunuri de consum, de transport al deșeurilor rezultate; aceste fluxuri pot crea perturbații în vecinătatea amplasamentului, prin congestie de trafic sau blocare a mobilității urbane, prin emisii poluante (zgomot, noxe), etc.;*

7) identificarea *resurselor necesare* edificării ansamblului proiectat, analiza *disponibilității* acestora și a *raportului costuri-eficiență*; termenul „resurse” se referă la: oameni cu educație și experiență adecvată, costuri financiare, echipamente tehnice și tehnologice, timp, condiții legislative, etc.;

8) realizarea intervenției de arhitectură și urbanism, în etape succesive ori într-o singură etapă, în funcție de disponibilitatea resurselor, de conjunctură.

Teoriile mai recente ale planificării urbane *asimilează orașul unui sistem adaptabil* și consideră dezvoltarea urbană un proces similar celui de creștere a plantelor; spre exemplu, profesorul Nikos Salingaros⁹² recomandă urbanistilor și specialiștilor în planificare spațială să se inspire din procesele naturale, accentuând similitudinea dintre oraș și sistemele biologice.

Intervenția urbanistică – proces de ordonare a unor subsisteme ambientale ale habitatului uman

Încă din deceniul șapte al secolului 20 mulți urbanisti au început să-și dea seama că impunerea unor coordonate de dezvoltare rigidă, neacordate cu prioritățile populației, și utilizarea unor trasee artificiale de compoziție, străine de specificul cultural al unui loc urban (idei promovate de către curentul modernist începând cu anul 1920 și utilizate pe scară largă în Europa, după al II-lea război mondial, pe fondul lipsei de locuințe și edificii culturale), *nu fac decât să scoată orașul din scara umană, să micșoreze atașamentul locuitorilor, să scadă vitalitatea comunității*.

Schimbările dramatice ale climei au produs modificări la nivelul microclimatului urban; au apărut: temperaturile extreme în anotimpurile calde și în cele reci; inundațiile repetate, furtunile puternice, tornadele care s-au manifestat subit în zone fără astfel de caracteristici ale evenimentelor.

Obiceiurile societății umane actuale, orientate spre consumism exacerbat, au generat dezechilibre ale mediului urban, au accentuat inechitatea socială, generat alienare și dezordine socială, au scăpat de sub control criminalitatea; distrugerea zonelor naturale și a spațiilor verzi urbane au determinat „otrăvirea” atmosferei prin poluarea remanentă și formarea „insulelor de căldură urbană”.

Oricum, problemele cu care se confruntă astăzi urbanistii sunt multiple, astfel încât *abordarea exclusiv formalistă nu poate oferi soluții zonelor urbane*; toate sistemele de planificare actuale iau în considerare *caracterul locului, identitatea locală, respectul pentru patrimoniul cultural și natural, amplificarea traseelor pietonale, managementul traficului și al echipamentelor utilitare, aspectele hazardului natural, aspectele manageriale ale creșterii urbane, securitatea publică*.

Nu pot fi ignorate, îndeosebi, efectele asupra ansamblului general al orașului induse de *zonele de locuințe ilegale* ale păturilor foarte sărace ale populației, ori de *zonele urbane delabrate*, ajunse în acest stadiu ca urmare a unei atitudini de neglijare pe perioade îndelungate - care generează abandonarea proprietăților, depopulare, decădere economică și șomaj, crimă și dezolare generală.

⁹² Salingaros, N. A.(2005), *Principles of Urban Structure*, Ed. Techne Press, Amsterdam.

Intervenția urbanistică trebuie să vizeze toate aspectele unui oraș, *mediul urban* fiind, *deopotrivă și simultan*, un mediu *social, geografic, cultural, economic, politic, antropic și natural*, cu trăsături specifice din multiple *perspective*: cea a densității populației, a intensității evenimentelor și densității acestora per unitatea de timp și spațiu, a ordinii sociale, politice, a ordinii temporale a proceselor, etc..

Toate aceste perspective conturează *caracteristicile habitatului urban*, diferențiat de cel rural printr-o *ambianță* specific *urbană*, perceptibilă în plan *obiectiv și subiectiv*, în care *nevoile din ce în ce mai sofisticate* ale locuitorului urban își găsesc un mediu adecvat de manifestare și satisfacere, generând *comportamente și modalități de interacțiune socială specific urbane*.

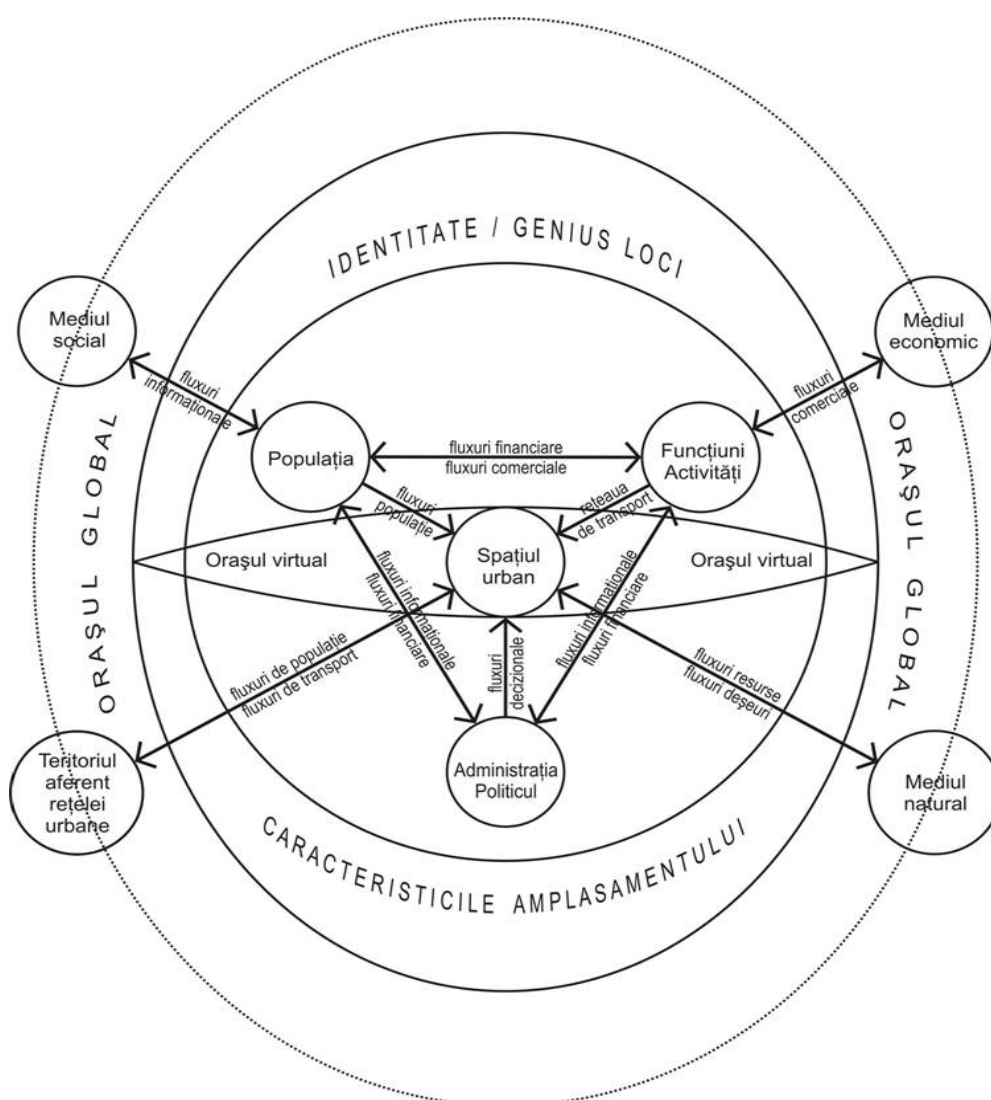

FIGURA: Câmpul de cercetare interdisciplinară – domenii, tipuri de interacțiune și zone de interconectare într-un sistem urban; Sursa: V-M. Berza (2004), *Schema interacțiunilor într-un sistem urban contemporan*.

Urbanizarea este un proces dinamic, prin urmare, intervenția urbanistică trebuie *caracterizată nu* prin termeni de tipul *stabilitate, predictibilitate sau raționalitate*, ci prin termeni de genul *adaptabilitate, fluiditate, feed-back, non-linearitate*; presupune conștientizarea importanței factorului *timp* în derularea proceselor urbane și raportarea la concepte din categoria *sistem și ecologie*.

Aceste observații „detronează” (ori cel puțin clatină) abordarea dezvoltării orașului prin prisma noțiunilor tradiționale de „structură” și a „program”; deja din 1959, Congresul Internațional de Arhitectură Modernă / *CIAM XI*, desfășurat la Otterlo, în Olanda, a formulat principiile directoare (concepute de către membrii echipei „*Team Ten*” / „*Team X*”) ale unui nou tip de urbanism, *adaptat permanentei evoluții a societății umane*.

Începând cu anul 1953, sub coordonarea *arhitectului Josep Lluís Sert i López*, decan al *Graduate School of Design* a Universității Harvard, principiile CIAM au fost dezvoltate în *teoria Urbanismului Inteligent* – caracterizată prin *10 axiome* (care vizează orientarea către noi coordonate a activității de elaborare a planurilor de dezvoltare urbană și a celei de urban-design):

- (1) Principiul unu: *echilibru în raport cu natura* (a face diferența între utilizarea resurselor și exploatarea lor);
- (2) Principiul doi: *echilibru în raport cu tradiția* (a respecta tradiția și a promova noile valori culturale);
- (3) Principiul trei: *tehnologie „apropiată”* (adecvată și adaptată nevoilor specifice ale organismului urban; materiale congruente cu contextul local);
- (4) Principiul patru: *convivialitate* (interacțiune socială prin intermediul spațiului public, prin ierarhizarea amplasamentelor, atenție acordată intimității personale, discreției, romantismului, nevoii de socializare, aspectelor vieții domestice, vieții comunitare și civice):
 - un loc al fiecărui individ uman;
 - un loc al prieteniei;
 - un loc al grupurilor sociale / cetățenești;
 - un loc al comunităților de cartier;
 - un loc al comunității urbane;
 - un loc al domeniului public;
- (5) Principiul cinci: *eficiență* (echilibru între consumul de resurse energetice, spațiale, de timp și financiare, raportat la sporirea nivelurilor de confort, siguranță, securitate, accesibilitate, bunăstare, productivitate și igienă);
- (6) Principiul șase: *scară umană* (utilizarea proporțiilor antropometrice și a materialelor naturale, a mixității funcționale și deplasării pietonale, a conformării unor spații „prietenoase” deschise ori semideschise, favorizarea contactelor umane directe / „față în față”, ridicarea calității imaginii urbane percepute la nivelul pietonului);
- (7) Principiul șapte: *matricea de oportunitate* (orașul ca „vehicul” al dezvoltării personale, sociale și economice);
- (8) Principiul opt: *integrare regională* (orașul este o componentă organică a sistemului socio-economic, cultural-geografic și natural organizat într-un

palier teritorial superior, cu care trebuie să interrelaționeze pentru a-și asigura coordonatele dezvoltării sale sustenabile);

- (9) Principiul nouă: *mobilitate echilibrată* (integrarea sistemelor de transport și echilibrarea modurilor de deplasare la scara individului uman, a grupurilor comunitare, la scară urbană și regională; promovarea nodurilor intermodale de transport / pentru toate modurile de deplasare, până la nivel de micro-zonă urbană);
- (10) Principiul zece: *integritate instituțională* (guvernanta locală transparentă, competentă, supusă monitorizării și evaluării comunitare, responsabilă și implicată, interconectată permanent cu realitatea urbană).

Principala critică adusă acestui tip de planificare spațială evidențiază *dependența rezultatelor de inteligența personală a urbanistului* care asigură coordonarea întregului proces; de asemenea, calitatea rezultatelor depinde de nivelul de *educație* a actorilor urbani, precum și de *calitatea etică* a acestora.

Condiționările soluției de urbanism

Așadar, calitatea intervenției prin planificare spațială depinde de asigurarea unor condiții corespunzătoare cu:

- nevoile umane: fiziologice, materiale, spirituale, în existența sa individuală sau în cadrul comunității (asigurarea condițiilor bio-fiziologice ale existenței umane, asigurarea bunurilor materiale necesare supraviețuirii și confortului, a celor culturale necesare confortului spiritual și evoluției personale, a condițiilor de viață socială);
- menținerea echilibrului naturii, prin asigurarea unui ritm de consum al resurselor regenerabile mai redus decât ritmul de refacere a acestora, și prin consumul responsabil al resurselor neregenerabile

Trebuie evidențiată *interdependența dintre cele trei categorii de nevoi fundamentale ale omului*, posibilitatea și nevoia de *planificare a utilizării judicioase a resurselor* prin urbanism și amenajarea teritoriului - resurse umane, culturale, naturale (supraterane și subterane), financiare, temporale, de prestigiu, etc.; gestiunea unora dintre aceste tipuri de resurse nu reprezintă obiectul profesiei arhitectului-urbanist, ci al celei de planificator teritorial, de care se ocupă alți membri ai *echipelor multidisciplinare și interdisciplinare* (economisti, geografi, ingineri, ecologi, geologi, manageri, strategii, etc.) – cadru necesar elaborării planurilor de dezvoltare teritorială; de resursele de patrimoniu cultural-istoric se ocupă arhitecții și specialiștii în istoria culturii și artelor.

Planificarea spațiului urban și regional trebuie realizată pe principiul dezvoltării sustenabile - să fie echitabilă, diversificată, realizată în sistem deschis / flexibil (să facă posibilă adaptarea la nevoi neprevăzute), în condiții de transparență și participare comunitară; să asigure manifestarea liberului arbitru al individului sau grupurilor comunitare; să permită acestora să-și „aproprieze” spațiul urban și arhitectural, în concordanță cu nevoile specifice și cu sistemele de valori proprii (să-l completeze și să-l amenajeze pentru a-l adapta personalității lor); trebuie să respecte *drepturile individului uman în spațiul său privat și drepturile comunității prin organizarea spațiului public urban*.

În cazul intervențiilor urbanistice care vizează *modernizarea și revitalizarea zonelor urbane* se urmărește, pe de o parte, armonizarea raporturilor existente între *zona urbană studiată și organismul urban* (ca întreg, ca sistem), iar pe de altă parte, *adaptarea zonei în speță la noile nevoi* ale utilizatorilor urbani.

Personalitatea unui oraș influențează nivelul de atractivitate al acestuia, și este racordată la istoria locului; din acest motiv trebuie identificate și valorificate resursele istorice, arheologice, arhitecturale, urbanistice, artistice, pentru a determina modul de raportare a urbanistului la situația în care se încadrează situl urban din acest punct de vedere:

- cadrul urban în care se preconizează intervenția este *valoros în sine*, ca *entitate cultural-spațială*;
- cadrul urban în speță comportă un *interes istoric*, la un anumit palier de importanță, dar fără valoare din punct de vedere cultural;
- teritoriul de referință al intervenției conține *obiecte de arhitectură izolate*, sau *grupuri de obiecte și componente spațiale* cu valoare culturală.

Calitatea soluției depinde, în primul rând, de *corecta evaluare a situației existente*, iar apoi de măiestria arhitectului-urbanist în *armonizarea reperelor contemporane cu valorile culturale ale trecutului*, din punct de vedere al funcționalității, al calității plastice, al integrării sociale, al eficienței de utilizare a spațiului și a celorlalte resurse.

Evaluarea soluției din punct de vedere funcțional va ține seama de îndeplinirea criteriilor specifice pe amplasamentul analizat, dar și de capacitatea de integrare a acesteia în mecanismul și organismul sistemului urban.

ABORDAREA TEORETICĂ ȘI PRACTICĂ ÎN URBANISM

Modelarea în urbanism

Caracteristica sistemelor de așezări de a fi *relativ stabile* a permis dintotdeauna investigarea acestora prin mijloace matematice și statistice, cu ajutorul *modelelor*; însă elaborarea *Teoriei sintetice a evoluției organice* (dezvoltată pe parcursul secolului 20 cu contribuția fundamentală a unor cercetători excepționali, dintre care menționăm pe Thomas Henry *Huxley*⁹³, Ivan Ivanovici *Schmalhausen*⁹⁴, Conrad Hal *Waddington*⁹⁵, Karl Ludwig von *Bertalanffy*⁹⁶), care concepe evoluția ca

⁹³ *Huxley*, Th. H. (1825-1895), biolog englez, susținător al teoriei evoluției a lui Charles Darwin (cu unele rezerve față de ideea *selecției naturale* și cea a *gradualității*); a dezvoltat *anatomia comparată*, realizând studii asupra vertebratelor și, îndeosebi, asupra omului; a introdus *agnosticismul*, exprimându-și propria viziune asupra religiei.

⁹⁴ *Schmalhausen*, I. I. (1884-1963), zoolog și evoluționist rus-ucrainean, personalitate a *mișcării moderne asupra evoluției speciilor*; victimă a politicii staliniste (în 1948 i s-au distrus cărțile și cariera universitară); autorul cărții *Factors of Evolution* (1949), publicată în limba engleză în Europa de Vest.

⁹⁵ *Waddington*, C. H. (1905-1975), savant de origine britanică, biolog, paleontolog, genetician, embriolog și filozof al științei; a realizat cercetări în domeniile biologiei evoluționiste, geneticii, paleontologiei; fondatorul *biologiei sistemelor*; pictor și poet; articole și cărți cu relevanță deosebită pentru cercetarea de față: *Genetic assimilation of an acquired character* (1953), articol în revista *Evolution*, nr. 7; *Principles of development and differentiation* (1966), Ed. Macmillan Company, New York; *New patterns in genetics and development* (1966), Ed. Columbia University Press, New York; *Tools for Thought* (1977) (publicație postumă), Ed. Jonathan Cape Ltd., Londra.

pe un *proces autonom*, cu etape de *varietate și noutate, stabilitate și flexibilitate*, a influențat decisiv *viziunea actuală asupra sistemelor urbane*.

Determinantă pentru conturarea viziunii actuale asupra sistemelor urbane a fost apariția *Teoriei sintetice a evoluției organice* (prin contribuția lui Huxley, Schmalhausen, Waddington, Bertalanffy, ș.a.), teorie care concepe evoluția ca pe un *proces autonom*, care conține *varietate și noutate, stabilitate și flexibilitate*.

Evoluția sistemelor de așezări, caracterizată prin *acumularea aleatorie de microprocese cunoscute sau necunoscute*, nu poate fi exprimată matematic și nici reprezentată grafic printr-o formulă liniară sau ciclică, din cauza numeroaselor *distorsiuni și rupturi* imprevizibile care intervin în evoluția acestora și care produc, în consecință, *abateri neuniforme ale traiectoriei* lor de dezvoltare; poate fi, însă, reprezentată printr-o curbă variabilă, prin aplicarea unui *model probabilistic* specific în corelație cu o *formă concretă de dezvoltare*.

Termenul de *modelare / model* a fost „importat” din ciberbetică, unde exprimă *studiul și conducerea sistemelor*, indiferent de natura acestora; este relativ nou, creat prin sintetizarea unor concepte filozofice sau științifice; exprimă sensuri diferite, dintre care le selectăm pe cele relevante în raport cu obiectivul propus:

- *descrierea unei entități complexe* ori a unui *proces* (exemplu: sistemul solar, mișcarea browniană, dinamica demografică);

- *reperul* la care se raportează cineva când intenționează să *creeze* ceva, în acord cu o *idee* sau cu o situație *reală* (exemplu: „muza” unui artist, un model al evoluției personale);

- *reprezentarea* la scări diferite, a ceva *existent* sau *imaginat* (exemplu: un proiect de arhitectură, de restaurare sau de urbanism, macheta unui avion);

- o *formulă de reacție* sau un tip de *organizare reprezentativă* în raport cu un context posibil sau imaginat (exemplu: școala de bune maniere, normele de comportament diplomatic, orașul-grădină al lui Ebenezer Howard);

- un „*construct*” *comportamental* sau organizatoric, caracteristic unei situații, unei mulțimi de persoane, obiecte, evenimente (exemplu: manechinul din vitrină, top-modelul unei prezentări de modă, simularea unei situații catastrofale);

- un *construct teoretic* prin care se reprezintă procesele economice printr-un set de variabile și un set de relații logice și cantitative între acestea (exemplu: modelul economic);

⁹⁶ Bertalanffy, von, K. L. (1901-1972), savant de origine austriacă; cercetările și descoperirile sale în domeniile biologiei și filozofiei științelor au influențat cibernetica, educația, istoria, filosofia, psihiatria, psihologia și sociologia; autorul *Modelului de creștere individuală*, din care a dezvoltat *Teoria Bugetului de Energie Dinamică* în condiții de izomorfism; fondatorul *Teoriei generale a sistemelor*, care oferă alternative la modelele convenționale de organizare - propune *abordarea holistică* drept alternativă la cea *reducționistă*, abordarea *organicistă* în locul celei *mecaniciste*. Contribuția sa majoră la Teoria Generală a Sistemelor este *Teoria Sistemelor Deschise*, în opoziție cu cea tradițională a sistemelor închise (bazată pe știința clasică și pe cea de-a doua teorie a termodinamicii). Cartea sa fundamentală: *Kritische Theorie der Formbildung* (1928), Ed. Borntraeger, Viena, a fost publicată în limba engleză sub titlul: *Modern Theories of Development: An Introduction to Theoretical Biology* (1933), Oxford University Press, Ed. Harper, New York.

- procesul de *generare a modelelor abstracte, conceptuale, grafice și / sau matematice* (exemplu: modelarea științifică);
- reprezentarea fizică, matematică, logică a unui sistem, entitate, fenomen sau proces, în scopul simulării /anticipării unor evenimente /processe reale sau posibile.

Modelarea în urbanism a fost adoptată pentru a *înțelege*, a *exprima* sau *anticipa* desfășurarea proceselor urbane, comportamentele sistemelor de așezări ori organizarea teritoriilor urbane sau regionale; constituie o reprezentare simbolică a realității, utilizată pentru elaborarea *scenariilor de evoluție ipotetică a sistemelor urbane*; pentru determinarea modalităților de *interacțiune a componentelor* unui sistem spațial; pentru evaluarea impactului asupra componentelor sau sistemelor urbane sub acțiunea unor forțe exterioare sau interioare.

În planificarea spațială sunt utilizate diferite categorii de modele și sisteme de modelare, în funcție de *palierul de generalitate* în care se elaborează studiul, în funcție de *obiectivele strategice* urmărite sau în funcție de *profundimea raporturilor* studiate; în acest sens se identifică:

- modele cu *valabilitate specifică* (normele de protecție și pază împotriva incendiilor) sau modele cu *relevanță generală* (cadrul-conținut pentru elaborarea Planurilor Urbanistice Zonale);
- modele *globale* (exemplu: Planul Urbanistic General) sau *sectoriale* (planul rețelelor edilitare), etc.;
- modele de *organizare orizontală* (planul de situație) sau modele de *organizare verticală* (secțiunea verticală printr-o magistrală edilitară).

Se mai pot diferenția categorii de modele relevante pentru *tipul de abordare* a exprimării soluțiilor studiilor de urbanism:

- modelul *formal* (exprimă relațiile relevante pentru configurația spațială) – planuri, fațade, desfășurări, perspective, machete, etc.;
- modelul *conceptual* – formulare teoretică, schițe, scheme (exemplu: orașul radial-concentric, orașul liniar, orașul policentric);
- modelul *analogic-material* (exprimă esența unei situații, a unui proces; exemplu: hărțile de hazard natural);
- modelul de *interferență și dispersie* (zona de influență a orașului, izocrona, „insula de căldură” urbană).

Formulele de *exprimare* diferențiază:

- modelul *iconic* (reprezentarea prin imagine);
- modelul *concret / obiectiv-real* (există ori este creat la scara 1/1 pentru a i se proba valabilitatea sau concordanța cu abordarea teoretică / prototipul);
- modelul *analitic* (prin scheme, diagrame);
- modelul *matematic* (prin formule, indici, indicatori, sisteme de ecuații);
- modelul *verbal* (limbaj articulat specializat).

În funcție de *modul de raportare la procesele urbane* și la acțiunea factorului *timp* putem diferenția:

- *modele statice* (exemplu: orașele ideale) și
- *modele dinamice* (exemplu: "landscape architecture").

Se mai utilizează și diferite *modele interpretative* pentru oraș (ca sistem de componente intraurbane) sau pentru sistemele urbane (ca sistem teritorial de așezări umane):

- orașul ca *mașină* (Hillier),
- orașul ca *sistem adaptabil / organism vegetal* (Salingaros),
- orașul ca *sistem de fractali* ("the new urbanism"),
- orașul ca *ecosistem urban* (ecologie),
- orașul ca *model holistic* (von Bertalanfy),
- orașul *global* (Doxiadis),
- orașul ca *model ordonator / sistem informatic* (Alexander), etc.

Modelul de lucru în urbanism

Orice proiect de urbanism sau de amenajare a teritoriului pornește de la *analiza sitului*; această etapă presupune *descompunerea* subsistemului urban structurat pe amplasament în elementele relevante, cu scopul identificării *componentelor* sistemice, a *caracteristicilor* acestora și a *relațiilor* dintre ele; etapa este obligatorie pentru identificarea și decodificarea *structurii urbane*.

Analiza se realizează prin: *observație, deducție și analogie*, prin mijloace *teoretice*, sau *experimentale* (în acest caz se poate desfășura direct, prin realizarea unor *prototipuri*, ori indirect, prin *simulare* cu ajutorul computerului).

Concluziile asupra sitului se obțin pe baza *sintezei* datelor și informațiilor obținute în etapa de analiză a situației existente; această etapă va evidenția *caracteristicile relevante* ale amplasamentului prin *recompunerea* aspectelor esențiale ale componentelor.

Formularea concluziilor în etapa de *analiză-sinteză* (prin aplicarea unor metode de descompunere - recompunere) va permite stabilirea unui *diagnostic asupra sitului*, care se va defini în raport cu anumite *criterii de performanță*, considerate *prioritare* în *contextul concret social-istoric* în care se elaborează studiul.

Prin *soluțiile* de urbanism și amenajare a teritoriului (reglementările și regulamentele de urbanism, ori strategiile și direcțiile de dezvoltare teritorială) se urmărește *optimizarea caracteristicilor sitului / teritoriului de referință* în raport cu *criteriile considerate prioritare* de către beneficiar; nu este posibilă satisfacerea simultană a tuturor criteriilor de performanță în cadrul unui sistem urban / al unui teritoriu; prin urmare, *soluția de urbanism reprezintă un compromis*, o mediere între caracteristicile fiecărui subsistem optim în contextul general (prin raportare la un singur criteriu) și nevoia de a satisface criteriile considerate prioritare în contextul concret, conturat prin condiționările impuse de către beneficiar.

Este esențială pentru elaborarea unei soluții de calitate *raportarea criteriilor de performanță la dinamica zonei urbane* studiate; tendințele dinamice se pot obține realizând o *analiză comparativă* între caracteristicile *prezente* ale unui sit și cele evidențiate în *trecut* (într-un moment relevant de referință, sau mai multe).

Pe baza tendinței naturale evidențiate se elaborează diferite *variante de scenarii* (în care sunt luate în considerare: *tendințele naturale*, ori tendințe

distorsionate de către diferiți factori de influență, care pot acționa din *exteriorul* sistemului, sau din *interiorul* său, ca urmare a unor mutații necesare supraviețuirii).

Soluția de optimizare a sitului reprezintă un *compromis* între *nevoile prezentului* (raportate la criteriile prioritare) și *nivelele de risc* anticipate în scenarii.

Soluția poate fi exprimată:

(a) – *iconic*, punându-se accentul pe aspectele *formale* (exemplu: reprezentări de imagini 2D /planuri, secțiuni prin amplasament, fronturi stradale; machete; perspective; simulări în mișcare cu ajutorul computerului, etc.);

(b) - *concret–obiectivat*, prin realizarea unui *prototip* (cu intenție, sau fără intenție) asupra căruia se derulează studii și programe de cercetare; acesta va servi drept model (pozitiv ori negativ) pentru eventualele realizări viitoare;

(c) – *analitic*, prin scheme, diagrame, etc., care pun în evidență modul de alcătuire și funcționare a alcătuirii urbane studiate;

(d) – *matematic*, prin formule, grafice, sisteme de ecuații (POT, CUT, indicatori ai calității vieții, curba de evoluție probabilă a unei așezări umane, etc.);

(e) – *verbal*, prin limbaj controlat, profesional (utilizat în arhitectură și urbanism îndeosebi în etapele de dialog cu beneficiarul ori în etapele de avizare).

Modelul conceptual - factor germinativ și rezultantă a unui proces doctrinar

Conceperea unui spațiu prin intermediul proiectului de arhitectură ori al studiilor de urbanism presupune raportarea arhitectului la un *proces complex*, din punct de vedere al *înțelegerii* problemelor existentului și al *abordării variantelor de optimizare* a acestuia.

Procesul conceptual este echivalent cu *determinarea unei formule de satisfacere simultană a unor condiționări ale spațiului și timpului* - prin utilizarea unei proceduri de tip *"feed-back"* între *condiționările spațiale* ale contextului *concret* (din momentul realizării proiectului) și ale contextului *virtual* (rezultat prin evoluția anticipată a sitului ca urmare a aplicării reglementărilor de urbanism) -, *în funcție de anumite interese*; organizarea spațiului se face, prin urmare, în funcție de *interese și mentalități determinate ideologic*.

În principiile planificării spațiale sunt conținute:

- aspecte de ordin *formal* (rezultând planuri libere sau condiționate geometric);
- aspecte care vizează *mobilitatea* (processe haotice sau ordonate);
- *atitudinea* (indiferență sau implicare);
- *mentalitatea* (dictatorială sau democratică), etc.

Planificarea dictatorială a constituit o experiență cu care s-a confruntat și societatea românească timp de aproape cinci decenii; aceasta rezultă dintr-o *mentalitate rigidă*, impusa printr-o *ideologie totalitară*.

Se concep *soluții rigide*, de pe urma cărora se conformează *spații care nu suportă adaptabilitate* (spațiul nu se poate utiliza decât așa cum a fost conceput și realizat, neputându-se adapta altor activități și funcțiuni determinate prin apariția

unor nevoi neprevăzute); acest tip de dezvoltare generează spații fără personalitate, monotone, care obligă vecinătățile la atitudini similare.

După 1989 în România s-a creat un curent puternic de *repudiare a sistematizării*, care era asociată de către populație cu planificarea dictatorială, care a generat o opoziție falsă: doctrina *sistematizării* versus cea a *urbanismului și amenajării teritoriului* (falsă, pentru că sistematizarea spațiului înseamnă *organizarea* acestuia și *nu planificarea sa totalitară*).

În planificarea spațiului trebuie luată în considerație și acțiunea *factorului timp*, necesar *derulării proceselor* (de concepție-proiectare, de avizare, organizare, realizare, etc.); influența factorului timp este evidentă în cazul *planificării strategice* (care se raportează la perspective temporale lungi și foarte lungi, de 20–35 ani și peste); în prezent, existența unui plan strategic de dezvoltare condiționează finanțarea de către băncile de dezvoltare a obiectivelor de investiții.

De asemenea, Comisia Europeană *condiționează acordarea finanțării* din fonduri comunitare a programelor de dezvoltare urbană de existența *planurilor strategice de dezvoltare teritorială* (a planurilor de amenajarea teritoriului la scară metropolitană și regională, în cazul României).

Soluția de urbanism reprezintă un *model conceptual*, configurat prin raportare la alte modele conceptuale (care pot fi obiecte, fapte ori entități); modelele conceptuale au o perioadă de valabilitate – se comportă precum organisme vii: se *nasc*, se *manifestă*, *evoluează și mor*; uneori intră în *gândirea colectivă* prin banalizare, alteori își reiau ciclul de existență pe un plan calitativ superior.

Concepția teoretică, doctrinară, reprezintă un element intrinsec al proceselor de elaborare a proiectelor de gestiune a spațiului; orice arhitect sau urbanist încearcă să abordeze și într-un plan general problemele complexe ale amplasamentului concret - printr-o *abordare ideologică* a acestora, prin prisma unui *summum de principii* la care *raportează* teritoriul de referință al proiectului și, ulterior, își *argumentează* intervențiile.

Planificarea spațiului presupune existența unei viziuni strategice și a unei viziuni metodologice; în consecință, ceea ce rezultă din proiectul de urbanism sau din cel de arhitectură trebuie să fie corect din punct de vedere metodologic și tehnic, dar să se și înscrie într-o viziune spațial-configurativă și structurală.

Nevoia de ancorare a cercetătorului sau proiectantului la multiplele paliere de condiționare a soluției de urbanism, la diversitatea, simultană ori succesivă, a ipostazelor esențiale ale obiectului de arhitectură ori ale sitului studiat, determină angajarea ideologică a cercetătorului.

Soluția rezultă din determinările *subiective și obiective* ale *creatorului de spațiu arhitectural sau urbanistic*, ale unui anumit *context social-economic*, ale unei *conjuncturi*, care influențează rezultatul negocierii dintre proiectant și alți actori urbani; rezultatul depinde de *calitatea profesională* a autorului, dar și de *imaginea profesională și publică* a proiectantului.

Abordarea complexă, *filozofic-analitică* a intervenției în spațiul urban presupune *conștientizarea procesului de interferență* dintre *concepția* de arhitectură și urbanism și *alte tipuri de intervenții specifice*, determinate de:

- *Doctrină - ideologie*, plus *strategie*, plus *principii de compoziție spațială*;
- *Critica de specialitate* - sistem *criterial* plus *principii de compoziție spațială* (configurativă și funcțională) plus *ideologie*;
- *Teorie - știință și tehnologie* plus *principii de compoziție* plus sistem *criterial*;
- *Program – strategie* plus *ideologie* plus *știință și tehnologie* plus *resurse*.

Așadar, aceasta presupune:

- o *abordare operațional-analitică*, în urma căreia este configurată soluția din punct de vedere funcțional, pornindu-se de la situația existentă și folosind experiența drept model; este incompletă în raport cu obiectivul propus, deoarece intervenția urbanistică este definită prin raportare la obiective sectoriale, parțiale, care nu sunt definite rigid, nu sunt determinate clar (din cauza imposibilității de anticipa cu certitudine modul în care va evolua alcătuirea urbană existentă);
- o *abordare filosofică*, ce vizează realizarea unui echilibru între valorile materiale și cele spirituale, umaniste; problema calității vieții, în cadrul procesului de modernizare urbană, atrage după sine raportarea la calitatea și nivelul de evoluție a individului uman, ceea ce presupune completarea metodologiei analitic-operaționale cu o metodă de abordare filosofică, inclusiv sub aspect etic.

Abordarea etică se referă la atitudinea organismelor de proiectare și de decizie, care trebuie să se raporteze la necesitățile reale ale societății umane, în general, și la prioritățile comunității urbane, în particular; aceste entități nu trebuie să-și permită adoptarea unei atitudini dictatoriale sau arogantă, impunând soluții străine de spiritul locului, fără nici o legătură cu sistemul de valori al comunității.

Arhitectul-urbanist are o responsabilitate deosebită în *decodificarea aspectelor subtile ale realității urbane*; el trebuie să aibă în vedere lansarea unor studii conexe care să vizeze și alte probleme:

- raportul dintre centru și periferie, din perspectivă spațial-configurativă și funcțională, dar și din perspectivă demografică; înțelegerea matricei de utilizare specifică a terenului – suprautilizare ori subutilizare;
- caracteristicile demografice și sociologice (inclusiv nivelul de disponibilitate a populației pentru implicarea în procesele de dezvoltare urbană), istorice, arhitecturale, arheologice, artistice.

Răspundeți (și argumentați) succint dacă sunteți de acord cu următoarea afirmație:

„... și în viitor orașul va rămâne cadrul și mediul dominant de existență al societății umane”.

/ 5 (cinci) rânduri

CURS 6: Modele urbanistice în contemporaneitate. Modele urbanistice fundamentale (Modelul zonal / modelul inelelor concentrice; Modelul sectorial; Modelul nucleilor multipli); Raportarea modelelor urbanistice fundamentale la contextul actual (Limitele modelelor urbanistice fundamentale; Procese urbanistice contemporane).

MODELE URBANISTICE ÎN CONTEMPORANEITATE

Pentru eficiența analizei asupra *evoluției fenomenului urban* ne vom limita incursiunea la *perioada cea mai relevantă* din acest punct de vedere, perioada secolului 20⁹⁷, referindu-ne sumar la cele trei *modele istorice* fundamentale: *orașul grădină*, *orașul istoric* și *orașul global*; este necesară și prezentarea *modelului de oraș sustenabil* – modelul de dezvoltare urbană al secolului 21.

Modelul orașului grădină. În 1879 Jules Verne a descris un *oraș utopic*, model care, pornind de la nivelul de reglementare igienico-sanitară, a ajuns să semene cu o *grădină urbană*; terenurile componente se aflau în proprietate publică și colectivă, zonele rezidențiale organizate cu locuințele unifamiliale, densitatea scăzută, exista o rețea de servicii sociale de mică amploare, plantații și spații verzi dominante în raport cu alte funcțiuni urbane, spații deschise.

În mod evident, acest model a fost constituit *în opoziție cu cel reprezentat de orașul compact, de mare densitate*, care deja se conturase - o *construcție imaginară* în care nu se semnala *nici un conflict*, în care locuitorii trăiau *liber de tensiunile și necazurile tipice ale vieții urbane contemporane autorului*; retorica descrierii nu este foarte diferită de ceea ce caracterizează percepția suburbiei americane din zilele noastre - *un loc „paradisiac”* al clasei de mijloc⁹⁸, dar *monument al segregării sociale, economice, etnice, culturale*.

Modelul orașului-grădină este perceput în zilele noastre ca *atribut al puterii*, pierzându-și orice *caracteristică și conotație ce ar viza solidaritatea socială*.

Modelul orașului istoric. În procesul constituirii *orașului industrial modern*, când creșterea acestuia și noile cerințe funcționale au început să exercite presiune crescândă asupra vechiului nucleu urban, s-a născut *Conceptul Centrului Istoric*.

A fost nevoie de mai mult de un secol pentru ca societatea să conștientizeze *valoarea istorică și culturală a țesutului urban*, chiar și în cazurile în care nu conțin monumente clasificate; inițial, ideea prezervării centrelor istorice *a fost susținută de*

⁹⁷ Există periodizări diferite ale evoluției fenomenului urban: *E. Hobsbawm* consideră de maximă relevanță perioada 1914-1989; *Charles S. Maier* pe cea dintre 1860 și 1980; cea din urmă poziție este însoțită de către un procent mai ridicat al teoreticienilor și practicienilor urbanști, care consideră că *planificarea urbană modernă* s-a constituit în acest interval.

⁹⁸ *Suburbiile „grădină”*, expresie a „visului american”, reprezintă un model cu nenumărați adepți, care a produs multiple imitații: de la reședințele membrilor coruptei elite africane, până la satele turistice care au masacrat coastele Mării Mediterane; în aceste locuri, tipic pentru industria turistică, *ceea ce a fost vândut este tocmai exclusivitatea* (cu alte cuvinte, *excluderea celorlalți*) mai curând decât farmecul peisajelor, al mediului înconjurător.

către comunitățile urbane în ansamblul lor⁹⁹, motivate fiind prin nevoia de identitate locală, și nu de către intelectuali, care s-au situat în avangarda procesului abia în ultimele decenii.

Din păcate, chiar și în cazul existenței și implementării unor politici publice de preservare și valorificare a zonelor cu valoare cultural-identitară, *localnicii sunt, de regulă, ținuți la distanță de aceste locuri¹⁰⁰* - din cauza *prețurilor orientate către piața turistică mondială*, a unor inconveniențe generate de *aglomerația turiștilor* sau de către *comportamentul necenzurat* al unora dintre aceștia, ori induse prin *pretențiile noilor îmbogățiți veniți în comunitate* - care distorsionează prin *cerere excesivă* valoarea clădirilor de patrimoniu pe piața imobiliară (aspirând să devină rezidenți ai cartierelor „prestigioase”, purtătoare de mesaj social, cultural și material, în speranța „fabricării” unei identități personale cu amprentă istorică valoroasă).

Prin *orientarea către piața mondială* a proceselor de gestiune urbană chiar și în cazul *cartierelor și zonelor istorice* se produce, implicit, *un fenomen nivelator*, în care se elimină multe dintre valorile autohtone autentice.

FIGURA: Populația apreciază în Centrul Istoric al Bucureștilor ceea ce lipsește spațiilor configurate în perioada contemporană: scara spațiilor publice potrivită contactelor sociale, stilurile construcțiilor care particularizează grupuri de clădiri sau zone urbane mai ample. Sursa: Fotografie Strada Lipscani din București, sec. al XIX-lea.

⁹⁹ Cetățenii au început să aprecieze în centrele istorice ceea ce lipsește orașelor contemporane: *amplarea și scara spațiilor publice pentru reprezentare și contacte sociale, stilurile construcțiilor* care le particularizează individual, ori în grupuri sau zone urbane.

¹⁰⁰ Comunitățile urbane doresc *spații orășenești personalizate*; în locul acestora, orașele de astăzi sunt copleșite de *formule standardizate de exploatare comercială* întâlnite pretutindeni, prin care se vând produse standardizate, nu și sortimente de sorginte locală; imaginea și specificul local sunt *din ce în ce mai puțin reperabile* ori *accesibile pentru membrii de rând* ai comunităților actuale.

În loc de a *salva diversitatea centrelor istorice*, noi le-am *absorbit în schema generală de dezvoltare* a orașului contemporan, reducându-le, de fapt, la valoarea unor banale *zone monofuncționale* – în contradicție cu ce ar trebui să urmărim în căutările noastre actuale, și anume, crearea unor *structuri urbane funcționale și compoziționale* viabile, mai complexe, și purtătoare de identitate.

Modelul orașului actual - produs al globalizării. La Congresul “Habitat Agenda” de la Istanbul, din 1996, s-a insistat asupra extraordinarelor beneficii pe care piața liberă și globalizarea economică le conferă evoluției fenomenului urban, îndeosebi când sunt combinate cu strategii de dezvoltare durabilă, folosindu-se drept argumente: noile dezvoltări apărute prin mecanismele pieței libere (în cartierele de afaceri ale Londrei, ale Sao Paolo sau Kuala Lumpur), creșterea PIB în unele orașe ale Asiei, altădată sărace, ori creșterea numărului locurilor de muncă în zone odinioară marcate de foamete sau emigrație.

Costurile globalizării sunt însă prea ridicate chiar și orașele globale; indicatorii ONU evidențiază diferențe flagrante între venituri, o discrepanță accentuată între nivelele de bunăstare ale claselor și păturilor sociale (deopotrivă în țările super-industrializate și în cele nedezvoltate).

Pe lângă prăpastia dintre săraci și bogați, orașul actual manifestă schimbări în caracteristicile vieții urbane tradiționale, cele care par astăzi a se cristaliza fiind: dificultatea traficului auto și pietonal, precum și o criză a comunicării umane (oamenii sunt străini și ostili între ei, înpăimântați de potențiale neplăceri și necazuri).

Calitatea vieții urbane actuale a scăzut sub nivelul celei existente în orașele tradiționale; mobilitatea socială este restricționată de inegalitatea accesului la informație și educație.

Rezultanta acestui proces se manifestă în palier urbanistic printr-o creștere a fragmentării și segregării orașului, atât în termeni spațiali, cât și sub raport social.

Modelul orașului sustenabil. Ne-am exprimat, deja, dezacordul cu acele teorii de dezvoltare urbană rupte de realitatea orașului contemporan; motivele acestui dezacord sunt următoarele: *nu putem fi de acord cu metoda experimentării pe grupuri umane* a unor teorii de dezvoltare urbană pentru a verifica valabilitatea acestora, nici cu *sacrificarea comunităților urbane pe „altarul profitului” economic, ori de imagine*, al unui personaj sau grup potent politic sau economic.

Procedura corectă, *metodologic și etic*, este cea inversă: pentru a avea dreptul să croim prezentul și viitorul miliardelor de locuitori ai orașelor, prin intermediul strategiilor și reglementărilor de planificare urbană și teritorială, trebuie să înțelegem ce *nevoi și priorități au aceștia*.

Principiul fundamental, care exprimă ideea că *nu avem dreptul să îngrădim generațiile de după noi prin deciziile pe care le adoptăm astăzi* (ci, din contră, să le lăsăm moștenire un *patrimoniu mai bogat* decât am primit noi de la înaintașii noștri), este cel al *dezvoltării urbane sustenabile*, formulat în Raportul Brundtland (1987): *„Umanitatea are abilitatea de a face ca dezvoltarea să fie sustenabilă – de a se asigura că aceasta satisface nevoile prezentului fără a compromite abilitățile generațiilor viitoare de a-și satisface propriile lor nevoi”*.

Noțiunea de *patrimoniu* nu limitează sfera semnificațiilor la cele economice (în sensul că trebuie să le asigurăm descendenților noștri mai multă bogăție decât am moștenit noi), ci o *extinde către cea a mediului înconjurător* (natural și cultural), cu care se asociază, de regulă, politicile sociale și culturale¹⁰¹, pentru simplul motiv că *bogăția materială nu aduce cu sine, automat, bogăția culturală și un nivel superior de calitate a vieții*.¹⁰²

Creșterea economică pretinde întotdeauna un preț umanității – este necesar, așadar, să evaluăm dacă acel preț merită plătit.

Sintagma *dezvoltare sustenabilă* este *multisemnificantă și multidimensională* - epuizarea resurselor neregenerabile se referă la *distrugerile iremediabile ale mediului fizic natural, cultural sau social*¹⁰³. Trebuie sesizată *schimbarea de paradigmă*: dacă până de curând dezvoltarea era percepută și abordată în sensul eficientizării muncii umane în procesele de producție, în acest secol provocarea constă în *conservarea și salvagardarea resurselor umane și a celor naturale neregenerabile*.

La sfârșitul secolului 20 și începutul secolului 21, tranziția către *economia informatizată* a revoluționat practicile de producție, făcând posibilă *crearea relațiilor de interdependență între orașele planetei și economia acestora*; în aceste condiții este simplu de achiziționat un serviciu ori un produs în condiții mai eficiente și la prețuri mai reduse, câtă vreme distanțele aproape nu mai contează pentru comunicații. Această facilitate reprezintă o *fantastică dimensiune sustenabilă* – economia informatizată permite reorientarea intereselor și schimbarea partenerilor de afaceri fără a determina *deplasarea fizică a persoanelor, echipamentelor, materiilor, materialelor, documentelor și valorilor financiare*.

Noile posibilități de comunicare și colaborare prin *utilizarea mediului virtual* conduc la salvagardarea unor imense resurse de energie umană și financiară, la economisirea de materii prime și timp, la reorientarea *activităților și restructurarea vieții oamenilor* (aceștia având mai mult timp la dispoziție).

Schimbarea de paradigmă se reflectă și în *forma urbană*, determinând, în continuare, provocări majore cărora orașele actuale și viitoare vor trebui să le facă față; *capacitatea de adaptare a orașelor* la noile procese și condiții, determinate prin opțiunea pentru dezvoltare urbană sustenabilă, trebuie exprimată mai riguros, aspecte și dimensiuni evaluabile și cuantificabile, astfel încât diagnosticul de sustenabilitate al unui oraș să poată fi stabilit cu precizie (relativă).

¹⁰¹ Sintagma *dezvoltare sustenabilă* a conținut toate aceste nuanțe de la publicarea Raportului Brundtland (1987) ; ele au fost popularizate îndeosebi după adoptarea documentului *Local Agenda 21* (1992) la Conferința ONU pe tema Dezvoltării și Mediului Înconjurător.

¹⁰² Economistul *Amartya Sen*, laureat al Premiului Nobel, a exprimat ideea: „o societate sau o economie pot fi optime din punctul de vedere al diagramei lui Pareto și, în același timp, pe deplin dezgustătoare”; Sen, A.K.(1970), *Collective Choice and Social Welfare*, Holden Day, San Francisco.

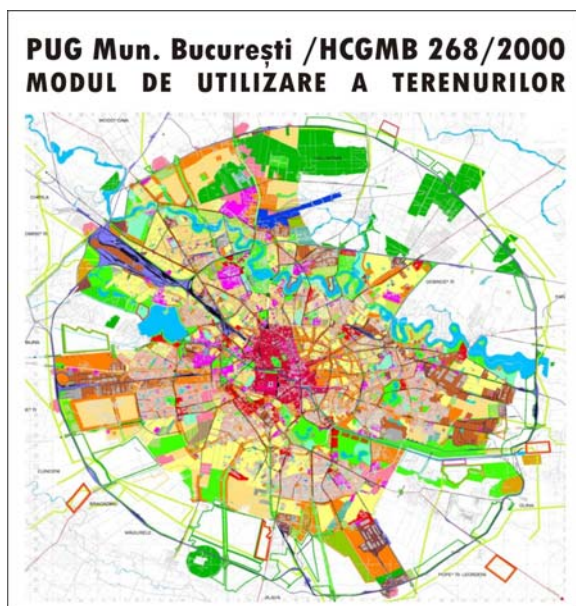
¹⁰³ Programul ONU pentru Dezvoltare a promovat noțiunea de „dezvoltare umană sustenabilă”, referindu-se la dezvoltarea a cărei țintă o constituie *capabilitățile ființei umane și opțiunile acesteia*, prin care sunt potențate demnitatea și forța oamenilor (înlăturându-se condițiile care determină marginalizare, dependență, umilință și o viață de mizerie pentru unii dintre semenii noștri); are la bază generarea de creștere economică, ale cărei beneficii sunt distribuite în mod echitabil, prin care utilizarea mediului înconjurător servește protecției și regenerării sale, iar nu distrugerii sale.

Modele urbanistice fundamentale

Așezările urbane sunt ele însele *sisteme urbane*, întrucât sunt constituite din *componente intraurbane* și *relații* specifice între acestea; teritoriul lor de referință trebuie considerat teritoriul urban administrativ, deși, adesea, componentele intraurbane stabilesc relații organice de intercondiționare cu componente situate dincolo de limita formală a orașului.

Structura urbană este reprezentată, concret, prin *modurile de dispunere și utilizare* a parcelelor de teren urban, *relațiile* dintre acestea influențând gradul de *conectivitate* și *accesibilitate* a diferitelor amplasamente.

Într-o abordare secvențială, modul de dispunere a *spațiului public urban* și a celui *privat* (caracterizat prin ponderea fiecărui tip de spațiu, gradul de fragmentare specifică, relațiile stabilite între cele două categorii de amplasamente) constituie o *substructură a orașului*; caracteristicile acesteia influențează *funcționalitatea* orașului, *nivelul de sustenabilitate* a mediului urban, *securitatea* publică, *echitatea* socială, *cultura urbană*, *accesibilitatea* amplasamentelor.

Studiul raporturilor existente între diferitele tipuri de *populație* și tipurile de *activități* urbane, modul în care populațiile și activitățile se *localizează pe parcele* de teren cu *caracteristici favorizante*, a preocupat pe sociologi, economiști, geografi și urbanisti, care au dezvoltat câteva modele de organizare a structurii urbane.

Trei dintre modelele urbanistice elaborate sunt considerate fundamentale, pentru că au constituit punct de plecare pentru configurarea altora, respectiv:

- *modelul zonal* al lui *Burgess*, elaborat în 1925;
- *modelul sectorial* al lui *Hoyt*, elaborat în 1939;
- *modelul nucleilor multipli*, elaborat de *Harris și Ullman*, în 1945.

Modelul zonelor concentrice (sau modelul inelelor concentrice)

A fost creat de către sociologul Ernest *Burgess*¹⁰⁴ în 1925, pe baza unui studiu focalizat asupra orașului Chicago; acesta a fost cel dintâi model care a explicat distribuția grupurilor sociale în zonele urbane.

Modelul lui *Burgess* dispune parcelele de teren urban diferențiate prin modul de utilizare în *inele concentrice*, pornind din nucleul orașului, după cum urmează:

- *Zona centrală de afaceri* (CBD, Central Business District); amplasată în centrul orașului; conține preponderent activități de comerț cu amănuntul și activități de reprezentare (birouri);
- *Zona de producție*;
- *Zona de tranziție*, zonă funcțională mixtă, cu utilizări rezidențiale, comerciale și de producție manufacturieră; conține preponderent clădiri deteriorate;
- *Zona rezidențială de calitate redusă* destinată claselor sociale sărace; conține locuințe închiriate; denumită în acel timp „Inner Suburbs” (zona suburbiilor interioare); denumită în ultimele decenii „Inner City” („orașul interior”);
- *Zona rezidențială de calitate medie* destinată proprietarilor, claselor sociale de condiție medie; denumită „Outer Suburbs” (zona suburbiilor exterioare);
- Zona suburbană, destinată imigranților, a navetiștilor; asigură conexiunea cu teritoriul învecinat; denumită și „Commuters zone”.

 Zona de conexiune (suburbană; inelul exterior)	 Zona rezidențială (proprietari)	 Zona muncitorească (rezidențială – chirii)
 Zona de tranziție (mixtă; clădiri deteriorate)	 Zona de producție	 Zona centrală de afaceri

Burgess a evidențiat o corelație între *distanța dintre nucleu* (CBD) și diferitele *tipuri de zone rezidențiale*, pe de o parte, și *bunăstarea locuitorilor* stabiliți în respectivele zone, pe de altă parte; a constatat că familiile mai bogate aveau tendința să locuiască la distanțe mai mari de centru, pentru a-și asigura un anumit grad de intimitate și confort. A mai observat că teritoriul de referință al nucleului a „expandat” dincolo de limitele inițiale pe măsura ce orașul a crescut pe seama

¹⁰⁴ Burgess, E.W.(1886-1966), sociolog urban, Universitatea din Chicago; importantă contribuție în cercetarea vieții urbane, cu echipa: McKenzie, R.D., Park, R.E., Burgess, E.W. (1967), *The City*, University of Chicago Press, Chicago; ei considerau orașul ca *entitate care experimentează o formă de schimbare și evoluție*, în sensul *Teoriei evoluțiilor speciilor* a lui Charles Darwin.

teritoriului învecinat; drept consecință, și celelalte inele funcționale au expandat dincolo de reperele lor inițiale.

O formă de exprimare simplificată a acestui model este tradiționalul „downtown – midtown - uptown”, în care termenul „downtown” este echivalent cu CBD (zona centrală), „uptown” este echivalent cu zona rezidențială exterioară, iar „midtown” este amplasată între cele două menționate anterior.

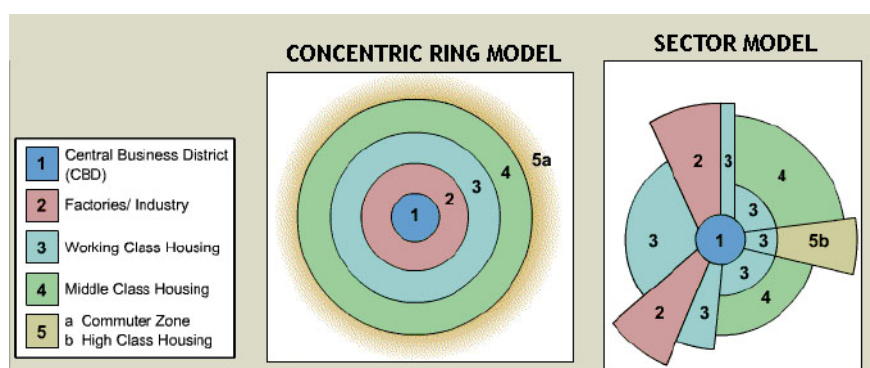
Diferențierea modurilor de utilizare a parcelelor de teren urban s-a bazat, în constatarea lui Burgess, pe *variația prețurilor de închiriere a terenurilor*; el a observat că persoanele cu un anumit nivel al veniturilor (cele capabile să ofere un anumit nivel al prețurilor pentru închirierea terenurilor) sunt dispuse în cercuri concentrice în raport cu centrul unui oraș.

Valoarea chirilor este proporțională cu nivelul profitului care poate fi obținut prin dezvoltarea și menținerea unei afaceri pe terenul închiriat. În centrul orașului clienții oferă cel mai mare preț, prin urmare această zonă este profitabilă pentru activități de comerț cu amănuntul. Cel mai scăzut nivel al prețurilor pentru un teren va fi plătit de către producători, pentru că aceștia sunt interesați doar de accesibilitatea amplasamentului raportată la muncitorii angajați, la materiile prime și la distribuția mărfurilor finite.

Funcțiunea rezidențială de cea mai bună calitate se va orienta către terenurile situate la marginea orașului, pentru clasele sociale bogate (care preferă zonele nepoluante și care își permit cheltuieli suplimentare pentru transportul către centru).

Funcțiunea rezidențială de cea mai slabă calitate, destinată claselor sociale celor mai sărace, se va orienta către amplasamentele mai inconfortabile, mai poluate, situate la distanță minimă în raport cu locurile de muncă.

Teoria lui Burgess s-a dezvoltat într-o *teorie de economie urbană* (o *teorie de geografie economică*) în care se corelează *prețul terenului, cererea de teren urban și distanța față de centrul orașului*. Fundamentul acestei teorii este următorul: *diferenții utilizatori ai terenurilor se află în competiție* unul cu celălalt pentru a obține parcelele de teren cu un anumit grad de accesibilitate; câtă vreme centrul orașului este cel mai accesibil, cei interesați să-și amplaseze anumite activități în această zonă se vor afla în competiție pentru obținerea unei parcele de teren amplasate central, sau cât mai aproape de zona centrală. Se pornește de la premiza aceasta: cei interesați să închirieze terenul doresc să obțină un profit maxim, astfel încât sunt dispuși să plătească mai mulți bani pentru a se afla în zona cu cel mai mare aflux de clienți (în centrul orașului); din contră, aceștia vor fi dispuși să plătească un preț din ce în ce mai mic pentru un teren amplasat la o distanță din ce în ce mai mare de nucleul orașului. În concluzie: cu cât este mai accesibilă o zonă, cu atât este mai profitabilă pentru localizarea unor activități economice.

Modelul sectorial

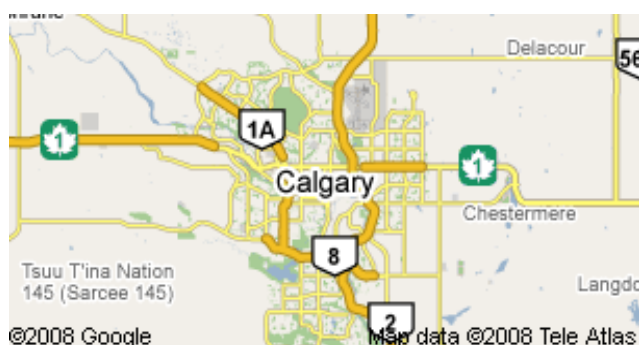
O a doua teorie fundamentală cu privire la structura urbană a fost propusă în 1939 de către economistul Homer Hoyt¹⁰⁵, care a denumit-o „modelul sectorial”, și în care susținea că un oraș se dezvoltă și își organizează modul de utilizare a parcelelor de teren în sectoare, și nu în inele.

Din unele puncte de vedere, această teorie este doar o rafinare a modelului concentric al lui Burgess, și nu o abordare radical diferită a structurii urbane – cu atât mai mult cu cât ambii autori (și Burgess, și Hoyt), au declarat că le-a servit drept studiu de caz pentru elaborarea teoriilor lor a fost orașul Chicago.

Hoyt a constatat că anumite zone ale unui oraș sunt, cu certitudine, *mult mai atractive pentru unele activități decât pentru altele*, iar criteriile în raport cu care se manifestă tendința de localizare a activităților sunt diferite (evidențiind considerente de ordin geografic, ori relația cu caracteristicile mediului înconjurător, ori asociate hazardului). În contradicție cu Burgess (care a susținut permanent că zona centrală de afaceri a orașului Chicago a fost înconjurată de o serie de inele funcționale succesive și concentrice, serie întreruptă doar de Lacul Michigan), Hoyt a afirmat că orice oraș crește, iar aceste *activități se răspândesc aleator în teritoriul urban* și ulterior expandează în afara limitelor inițiale ale orașului, *configurând zone precum o pană și devenind sectoare ale orașului*; Hoyt a apreciat că cea mai reușită dezvoltare rezidențială a fost localizată în nordul zonei centrale de afaceri, *de-a lungul Lacului Michigan*, iar *industria s-a dezvoltat de-a lungul liniilor majore de cale ferată și a drumurilor principale*, pe direcția sud, sud-vest și nord-vest.

Urbaniștii consideră că orașul Calgary, situat în regiunea Alberta, din Canada, se potrivește aproape perfect modelului sectorial al lui Hoyt; acesta se mai regăsește și în structura urbană a celor mai multe dintre orașele vechi din Anglia.

¹⁰⁵ Homer Hoyt (1895-1984), cercetător economist și analist imobiliar; a desfășurat activități de cercetare academică și aplicată, contribuind la înțelegerea mecanismelor de piață liberă a terenurilor, la a celor de constituire spontană a cartierelor și la dezvoltarea domeniului imobiliar; autor al cărții *Principles of Real Estate*, împreună cu Arthur Weimer; fondatorul unor burse de studii și al Homer Hoyt Institut (1967), amplificat ulterior cu *Weimer School of Advanced Studies in Real Estate and Land Economics* (denumită astfel în amintirea prietenului și colaboratorului său, Arthur Weimer).

Modelul nucleilor multipli sau modelul policentric

Ca alternativă la modelele de dezvoltare urbană ale lui Burgess și Hoyt, geografi americani *Chauncy Dennison Harris*¹⁰⁶ și *Edward L. Ullman*¹⁰⁷ au dezvoltat în 1945 *modelul nucleilor multipli*, denumit și modelul polinucleat, modelul policentric sau modelul multinucleat, pe care l-au descris în articolul *The Nature of Cities*, publicat în *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*.

Conform acestui model *un oraș conține mai mult de un centru*, în jurul cărora își concentrează anumite activități; unele dintre activități sunt *atrase către anumite puncte nodale*, în timp ce altele *încearcă să le evite*.

Spre exemplu, un „punct nodal” urban a cărui activitate definitorie este o universitate va atrage locuitorii educați, și va localiza activități relaționate cu nevoile studenților și ale cadrelor didactice universitare (pizzerii, magazine de cărți, magazine de artă, etc.), în timp ce un aeroport va atrage hoteluri și antrepozite.

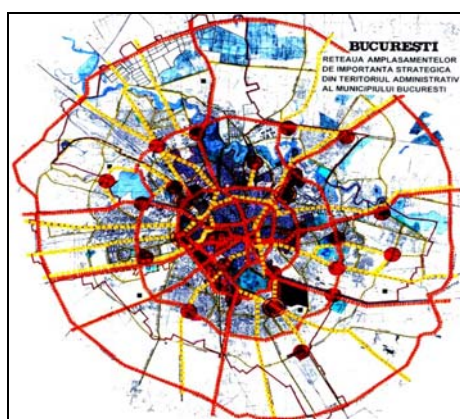

FIGURA: București - în etapa de constituire a unei noi structuri urbane policentrice

¹⁰⁶ Harris, C. D. (1914-2003), autor american al "The Nature of Cities" și "A Functional Classification of Cities in the United States" – lucrări celebre de geografie urbană; fondator al geografiei moderne; cel mai cunoscut reprezentant al geografiei urbane pe plan mondial.

¹⁰⁷ Ullman, E. (1912-1976), geograf american; a elaborat *modelul gravitațional*, prin care a abordat activitatea comercială ca *interacțiune* a trei fenomene: complementaritatea, oportunitățile de intervenție și transferabilitatea facilităților, propunând și o formulă matematică de măsurare a nivelului acestei interacțiuni.

Utilizarea terenurilor pentru *activități incompatibile învecinate va fi evitată în mod spontan*, ceea ce explică de ce industria grea ori alte activități poluante, pe de o parte, și zonele rezidențiale destinate familiilor cu venituri ridicate, pe de altă parte, coexistă extrem de rar în aceeași zonă urbană sau în același cartier.

Modelul de dezvoltare urbană policentrică a avut o relevanță deosebită (s-ar putea aprecia drept „profetică”) pentru înțelegerea traiectoriei de evoluție a orașelor americane jumătate de secol după elaborarea sa.

Raportarea modelelor urbanistice fundamentale la contextul actual (Limitele modelelor urbanistice fundamentale; Procese urbanistice contemporane)

Modelele fundamentale de dezvoltare urbană, îndeosebi cele ale lui Burgess și ale lui Hoyt, au fost contestate prin cercetările multor urbanisti și geografi contemporani, îndeosebi prin raportarea acestora la orașe situate în afara spațiului Statelor Unite; modelele de structurare a spațiului urban nu se aplică indiferent de context, pentru că evoluția orașelor este interrelaționată cu dezvoltarea lor istorică.

Afirmația este valabilă chiar și pentru orașele americane, unde *revoluția transporturilor și noua tehnologie informatică, influențele globalizării, au configurat noi centre de atracție și noi linii de forță ale teritoriilor, care au modificat tipologiile structurilor urbane și au conturat noi formule de creștere a orașelor, împiedicând organizarea acestora în zone urbane distincte.*

Cercetătorii actuali consideră că *aceste modele sunt mult prea îndepărtate de realitate*, întrucât se raportează la un *teritoriu izotropic* și la un *peisaj urban netransformabil*; acestea nu țin seama nici de reglementările de urbanism, care ar putea limita anumite dezvoltări pe anumite amplasamente.

Întrucât accesibilitatea reprezintă un factor de atractivitate a funcțiunilor urbane, cu relevanță din ce în ce mai mare, asistăm la declanșarea unor proiecte de regenerare urbană în zone cu calitate scăzută a vecinătăților și a imaginii urbane; *programele de „gentrificare”* au condus la creșterea nivelului de confort a locuirii și la ridicarea spectaculoasă a prețurilor proprietăților imobiliare amplasate în zona destinată „claselor cu venituri mici”.

Prin urmare, aceste modele au consemnat puține împliniri, iar cele relevante au evoluat ori s-au pierdut.

După 1980 s-a constituit o mișcare-replică la abordarea rigidă a planificării urbane, denumită „*noul urbanism*”, (*“new urbanism movement”*¹⁰⁸) care își propune să reformeze prin *urban design* toate aspectele negative ale dezvoltării imobiliare și ale planificării spațiilor urbane.

Principiile acestuia au fost formulate prin raportare la satisfacerea nevoilor omului actual (din ce în ce mai diferite și mai sofisticate); ele țin seama de *nevoia de*

¹⁰⁸ Un exponent al acestei mișcări este Charles, Prince of Wales.

servicii urbane diversificate și accesibile, de dorința populației de a trăi într-un *mediu prietenos*, care să-i permită să se manifeste, de nevoia de *locuințe și locuri de muncă* destinate tuturor categoriilor de cetățeni urbani, indiferent de nivelul veniturilor și al educației.

Pe baza acestor principii se elaborează strategii care să permită reducerea timpului consumat în trafic de către locuitorul urban, să împiedice extinderea limitelor orașelor pe seama mediului natural, să revalorizeze patrimoniul cultural și istoric, să crească nivelul de securitate al spațiului public, să dezvolte piețe și spații publice deschise destinate contactului comunitar, să valorifice terenurile degradate și zonele urbane abandonate, să ridice calitatea imaginii urbane.

"The new urbanism" a dezvoltat un model propriu de structurare și dezvoltare a spațiului urban, denumit **modelul transect / transectorial**, creat de către *Andrés Duany* (care a împrumutat acest concept din ecologie – care îl folosește pentru descrierea modificărilor de habitat în raport cu distanța față de apă).

Modelul transect consideră că așezarea umană trebuie analizată în contextul regiunii sale naturale, teritoriul său de susținere și influență; acesta definește, pe principiul *fractalilor*, o serie de zone în care se face *tranziția treptată*, de la un *spațiu cu caracteristici rurale* la un *spațiu de mare densitate* (similar celui din centrele urbane), prin parcurgerea unor zone cu caracteristici intermediare.

Fiecare „transect” conține șase zone, corespunzătoare unor spații de tranziție treptată de la *caracteristici ale periferiei către caracteristici ale centrului*; într-o singură insulă urbană, sau cartier, este încorporată o varietate largă de spații și funcțiuni (rezidențiale, comerciale, administrative, educaționale, de recreere); zona centrală este destinată tranzitului, iar către limitele zonei densitatea de construire descrește, crescând cea a spațiilor naturale.

Ideea majoră este organizarea spațiului astfel încât să permită accesul pietonal de la fiecare locuință către fiecare amplasament al cartierului, scăzând astfel necesitatea parcurgerii unor distanțe lungi pentru diferitele nevoi ale omului.

Limitarea fundamentală a implementării modelului „transect” este reprezentată de dificultatea de adaptare a legislației în vigoare la nivelele centrale ale statelor și de reglementările de urbanism locale.

Din ce este alcătuită structura unui sistem?
Dar structura urbană?

răspuns succint / max. 5(cinci) rânduri

CURS 7: Modelul constitutiv al organismului urban.

Diferențele dintre organizarea subsistemelor majore ale spațiului geografic (cel natural și cel antropic) sunt determinate de *natura specifică* a componentelor lor definitorii (respectiv cea *fizică* și cea *socială*) și de *comportamentele* acestora.

Subsistemele naturale tind către echilibru prin adoptarea unor mecanisme *ciclice, repetitiv-progresive*, iar *subsistemele antropice* (social-economice) adoptă comportamente care declanșează *transformări succesive* ale propriilor sisteme.

Subsistemele naturale manifestă un *comportament compensatoriu*, menținând sub control deviația de la starea de echilibru și favorizând *stabilitatea*; *sistemele sociale* adoptă un *comportament cumulativ*, care conduce către diferențieri ale subsistemelor proprii, favorizând *instabilitatea*.

Subsistemele naturale și cele antropice constituie *părți integrante ale geosistemelor*, care ajung astfel să posede *grade diferite de antropizare* - limita de antropizare maximă fiind atinsă în cazul orașului.

Reacțiile celor două subsisteme în raport cu *acțiunea agresivă a factorilor exteriori* sunt, de asemenea, diferite:

- *subsistemele naturale absorb, internalizează și integrează* efectele acestor evenimente, favorizând întoarcerea sistemului în punctul de plecare și *refacerea stării de echilibru*;
- *subsistemele economico-sociale cumulează, propagă și amplifică* efectele acțiunilor, *înglobând factorul „timp”* în mecanismele proprii evoluții prin *reacții adaptate*¹⁰⁹ la situația cu care se confruntă, determinând *dezechilibrarea și modificarea legităților inițiale de funcționare* (care au devenit anacronice în raport cu noile nevoi ale sistemului); în acest mod subsistemele antropice *elimină orice rațiune pentru întoarcerea la punctul de echilibru* în care se aflau înainte de evenimentul perturbator, înlăturând posibilitatea revenirii la starea inițială.

Prin urmare, cele două subsisteme posedă *caracteristici funcționale care le diferențiază*; pe de altă parte, atât subsistemul *natural* cât și cel *antropic* manifestă *similitudini ale structurilor proprii de organizare*, „plătind prețul” supraviețuirii prin *renunțarea la propria identitate și acceptarea modificărilor adaptative*.

Cele două subsisteme produc efecte diferite asupra spațiului geografic:

- subsistemul natural se manifestă *congruent* cu *macrosistemul planelar*;
- subsistemul *antropic* se dovedește a fi *factor de presiune în organizarea spațiului geografic*, prin *componenta dinamică* a acestuia, *societatea umană*; acțiunea acesteia determină, inițial, *modificări adaptative ale proceselor interne ale subsistemului natural*, generând ulterior *schimbări profunde în paliere multiple*: în cel al *legităților definitorii*, în cel al *configurației subsistemului natural* și în cel general, al *structurii organizatorice a spațiului geografic*.

¹⁰⁹ *Evoluția sistemelor antropice* se realizează înglobând factorul „timp” în aceste procese, prin *acumulări cantitative și calitative* în subsistemele componente de natură social-economică; se produc acumulări temporale, culturale, spațiale, de capital, de prestigiu, de experiență, de creativitate, etc., pe *modelul sistemelor sociale*, creându-se diferențe între nivelele de acumulare și organizare ale subsistemelor, generându-se *instabilitate și declanșarea mecanismelor compensatorii*.

Declanșarea procesului de constituire a *fenomenului urban* a produs o *presiune nemaiîntâlnită asupra spațiului geografic*; acțiunile simultane, de mare intensitate, exercitate de către rețelele urbane asupra unor areale din ce în ce mai extinse ale planetei, la toate nivelele spațiale (macroscară, mezoscară și microscară) a conferit, *uneori*, identitate peisajelor geografice, a coagulat energii umane, a generat creativitate, a integrat comunități umane din ce în ce mai ample, până la atingerea stadiului de globalizare a teritoriului terestru, *dar alteori* a produs distrugeri iremediabile, care se vor întoarce, mai devreme sau mai târziu, împotriva umanității.

Ciclul urban (nașterea, creșterea, maturizarea și declinul orașelor) exercită influențe asupra spațiului geografic la toate nivelele sale.

Dezvoltarea extensivă a orașelor generează *modificări profunde ale subsistemului natural*, din cauză că interpune „*verigi de concentrări antropice*” în lanțul trofic al ecosistemelor naturale și *perturbă relațiile* dintre componente, *alterând procesele ciclice ale acestora*.

Intensificarea consumului de resurse naturale *modifică geosistemele* prin *declanșarea unor migrații ale populațiilor*, umane și animale, în căutarea de noi resurse; aceste populații, prin părăsirea sistemului de baștină, generează modificări în lanț - ale sistemelor naturale, ale rețelelor de așezări și, în consecință, ale ecosistemului terestru.

Orașele aparțin spațiului geografic atât printr-o *componentă statică*, exprimată prin *localizarea* lor într-un teritoriu de referință, cât și printr-o *componentă dinamică*, concretizată prin *sistemul de relații* pe care le stabilește cu celelalte componente ale spațiului geografic.

Putem afirma că *inserția orașului în spațiul geografic se produce prin fluxurile teritoriale*: fluxurile de *intrare* (ale forței de muncă, ale materiilor prime, ale capitalului, ale înnoirilor tehnologice, etc.) și fluxurile de *ieșire* (ale produselor prelucrate, ale deșeurilor, informațiilor, descoperirilor tehnologice, etc.)¹¹⁰.

Configurația convergentă a fluxurilor de *intrare* (dinspre teritoriul de susținere către oraș) și cea *dispersată* a fluxurilor de *ieșire* (dinspre oraș către teritoriul de influență) indică *traseele* pe care se concretizează *efectele palpabile ale existenței orașului într-un areal concret al spațiului geografic*.

Luăm act, prin această observație, de *capacitatea organismului urban de a genera sisteme de relații noi, structuri spațiale noi prin integrarea, într-un același lanț cauză-efect, a unor componente spațiale caracterizabile inițial prin geneză și legități diferite*.

Acest proces de integrare nu reușește, întotdeauna, orașelor, unele componente adoptate perturbând dezvoltarea sa firească.

În scopul identificării, cu o mai mare rată de succes, a unor traiectorii favorabile dezvoltării orașelor în beneficiul comunităților, ultimele orientări pe plan mondial în materie de gestiune urbană pledează în favoarea *asimilării*

¹¹⁰ Adaptare după Ullman, E. L., (1953), *Human Geography and Human Research*, în *Annals of the Association of American Geographers*, 43.

managementului urban cu managementul întreprinderilor, aceasta contribuind la eficientizarea acțiunilor administrațiilor locale¹¹¹ și centrale.

Abordarea pragmatică *transferă asupra orașelor trăsături ale personalității omenești și comportamente ale grupurilor și organizațiilor umane*; preluarea noilor comportamente se exprimă prin *modificarea tipurilor și intensităților relațiilor pe care le stabilesc orașele cu alte componente ale propriilor sisteme urbane*, ori în urma integrării în noi rețele urbane, extinse la mezoscară sau la macroscară.

În efortul de valorificare a potențialului propriu prin adoptarea unor comportamente ale firmelor private de succes¹¹², ori ale unor grupuri umane de succes, orașele pot manifesta *atitudini* diferite în *relațiile* pe care le stabilesc în cadrul propriului sistem urban, sau cu alte sisteme urbane, ori în raport cu subsistemul natural planetar:

- *atitudine ofensivă*, prin susținerea unor *campanii de promovare proprie*; adoptarea unor politici specifice, menite să stabilizeze și să atragă *populația supracalificată și creativă¹¹³* se constituie într-un factor *generator de atractivitate în cascadă*, consecința indiscutabilă fiind câștigarea unor „bătălii” de către oraș în competiția internațională, concretizate prin atragerea altor resurse și oportunități;
- *atitudine defensivă*, prin adoptarea de către unele orașe a unor standarde străine de tradiția locului, prin preluarea unor „reguli ale jocului” impuse de către orașele mai puternice care le-au eliminat din competiție, la un moment dat;
- *atitudine dependentă*, prin acceptarea *posturii de satelit* al unui oraș mare, în cadrul sistemului urban al acestuia, inclusiv prin *adoptarea rolului de actor urban în cadrul strategiilor de dezvoltare ale orașului mai puternic*;
- *atitudine speculativ-agresivă*, prin organizarea de evenimente internaționale (culturale, sportive, tehnice, politice, etc.) și prin adoptarea unei stări de alertă permanentă - care au drept efect *valorificarea oportunităților* oferite de piața de capital, de către investitori, etc.;
- *atitudine tradiționalistă*, prin menținerea aceleiași „naturi” a atractivității, prin *conservarea resurselor de prestigiu* și valorificarea caracteristicilor tradiționale proprii, menținerea și potențarea sistemelor de relații istorice ale orașului, etc.

Atitudinile și comportamente diferențiate pe care le adoptă orașele constituie *premize și consecințe ale strategiilor și politicilor* lor de dezvoltare, care instituie, prin urmare, *relații de tip dominator, agresiv, de cooperare sau subordonare* între componentele rețelelor urbane.

Asocierea unui oraș cu unul dintre aceste roluri *nu este definitivă*, dar schimbarea unei poziții atitudinale cu o alta în cadrul unui sistem urban, îndeosebi a celei de *actor „dominat” cu cea de actor „dominant”*, nu este posibilă decât prin *adoptarea unor strategii conștiente și consecvente*, și implementarea unor *politici concertate pe termen lung*.

¹¹¹ Școala olandeză de *management urban* a lansat, în deceniul nouă al secolului trecut, deviza: „Orașul? – administrează-l ca pe o afacere!”, în această idee este promovat modelul de dezvoltare al orașului olandez Tilburg, câștigător în 1996 al competiției internaționale de administrație publică locală, ca urmare a rezultatelor obținute pe baza aplicării acestui tip de management urban.

¹¹² Cf. Freeman, C. (1974), *The Economics of Industrial Innovation*, Harmondsworth, Penguin, London.

¹¹³ Populația performantă profesional și elevată social poate inova tehnologii, poate introduce produse și induce comportamente noi, *transferând orașului o parte din prestigiul personal*.

Întotdeauna prețul plătit pentru *schimbarea acestor roluri* (în mod voit sau accidental) constă în *declanșarea unor procese de dezorganizare temporară a orașului*, în palier structural, funcțional și spațial, și parcurgerea unei *etape de tranziție* prin care pregătește un *alt tip de structură urbană și adoptarea altor legitiți de funcționare a sistemului*.

Această etapă este corespunzătoare *intervalului de prag* cu care operează *Teoria generală a sistemelor* și trebuie asumată în mod responsabil în cazul în care comunitatea optează pentru *orientarea către un nou obiectiv strategic al dezvoltării*, pe baza componentelor sistemului urban de origine, în scopul creării unei *traietorii către succes* pentru orașul propriu.

Strategiile și politicile de dezvoltare a orașelor declanșează *proces de organizare și reorganizare permanentă în cadrul sistemelor urbane*, la toate nivelele de referință ale spațiului geografic: *macroscară, mezoscară sau microscară*; relațiile care se stabilesc în cadrul sistemelor urbane, sau între sisteme urbane, concretizate prin *rețele și traietorii ale fluxurilor*, se constituie în „*linii de forță*” ale *teritoriilor*, capabile de producerea unor efecte concrete asupra structurării spațiului prin *localizări, delocalizări sau relocalizări de activități*.

Procesele de organizare și reorganizare a sistemelor urbane pot fi înțelese doar dacă sunt *plasate la scara corespunzătoare* a spațiului geografic (macroscară, mezoscară și microscară), în concordanță cu *intensitatea energiilor modificatoare* care declanșează aceste procese; la fiecare nivel al spațiului geografic acționează *tipuri specifice* de forțe structurante, care declanșează *mecanisme și procese specifice*, având drept consecință apariția unor noi *categorii de relații*, care au drept rezultat *asocieri de componente, influențarea ierarhiilor* în cadrul sistemelor urbane, alte tipuri de efecte.

Cele trei nivele ale spațiului geografic sunt *legate, fundamentale, prin structură și funcționalitate*, dar reprezintă *noțiuni relative*, care depind de unitatea de referință. Spre exemplu, am putea considera o analiză la „macroscară” pe cea realizată la scara unui teritoriu național din punctul de vedere al unei localități de mici dimensiuni; același teritoriu de referință reprezintă, însă, un element de „microscară” în contextul unei analize realizate la nivel planetar¹¹⁴.

Relațiile orașelor sunt influențate, la *macroscară*, atât prin *strategiile de dezvoltare* adoptate de către administrațiile locale, dar, îndeosebi, de către *contextul macro-economic și social*, național și mondial.

Putem discuta despre o anumită *dualitate a influențelor global-local*, dar este necesar să evidențiem, la macroscară, *influențele statului* cu privire la *avantajarea sau dezavantajarea orașelor* în relațiile pe care acestea le stabilesc pe plan național sau internațional, *exercitate prin strategia de dezvoltare națională* adoptată.

Statul este responsabil pentru *asigurarea*, în favoarea orașelor proprii, a *avantajelor minimale în competiția la scară mondială*, pentru asigurarea unui „*câmp de manevră*” adecvat în vederea stabilirii unor *relații de integrare* în palier național, regional-continental sau global.

Statul poate susține procesele de integrare urbană prin adoptarea unor reglementări de importanță strategică, ce pot declanșa și favoriza anumite *relații și*

¹¹⁴ Ianoș, I., Popescu, C.R. (1997), *Organizarea spațiului la nivel de microscară*, în *Buletin geografic*, I.

raporturi de structurare selectivă, respectiv procesele de localizare-delocalizare și relocalizare a unor funcțiuni urbane în scopul atenuării sau eliminării unor dezechilibre spațiale (vizând ridicarea nivelului de competitivitate al unor zone delabrate) sau susținerea unor zone cu potențial de creștere.

Contextul macrospațial este *determinant*, dar *nu decisiv* pentru *relațiile la mezoscară* ale orașelor; acest nivel al spațiului geografic, situat între palierul local și cel global, corespunde, de regulă, teritoriului de referință regional-continental. Noile concepții ale Comisiei Europene, de factură liberală, *nu mai privesc procesele de integrare a orașelor la nivel statal* ci la nivelul *macro-regiunilor economice*, generând, prin această viziune, o *dezvoltare economică regional-continentală integrată*, organizată în *rețele suprastatale*¹¹⁵.

La începutul secolului 20, pe măsură ce orașele au început să-și manifeste cu pregnanță rolul de *forță structurantă a teritoriilor*, a fost evidențiată *importanța amplitudinii fluxurilor urbane* (de materii prime, forță de muncă, comunicații, informații, produse reziduale) *în ierarhizarea unităților spațiale*.

Studiile moderne asupra *forței „coagulante”* pe care o exercită orașul, ca *nucleu de dezvoltare*, asupra teritoriului său de referință au definit noțiuni noi, pline de conținut - „*polul de dezvoltare*” locală sau regională, „*zonele de susținere*” și „*zonele de influență*” ale orașelor, evidențiază, totodată, și tipurile de relații specifice stabilite în acest context, respectiv *relațiile de „polarizare locală și regională”* și *relațiile de „complementaritate”* existente între oraș și teritoriul său de susținere și influență.

Studiul spațiului geografic la mezoscară a clarificat, de asemenea, și *procesele de structurare și ierarhizare a spațiului la mezoscară*, făcând posibilă elaborarea unor teorii cu privire la *mecanismele de polarizare a teritoriului și definirea polilor de creștere*¹¹⁶.

Spre sfârșitul secolului 20, o dată cu *segmentarea politicii internaționale în strategii continentale și regionale*, simultan cu adoptarea, la scară mondială, a conceptului dezvoltării durabile, s-a produs o *revitalizare a studiilor la mezoscară și o revalorizare a politicilor de dezvoltare regională*.

În noua orientare, politica regională nu se mai fundamentează pe *difuzia spațială a creșterii*, pe *agresiunea asupra mediului înconjurător* și pe *efectul motrice al zonelor dezvoltate*, ci pe *valorificarea resurselor locale specifice*¹¹⁷, simultan cu *integrarea regională și supraregională a dezvoltării urbane*.

¹¹⁵ Termenul *regiune* a fost inițial conceput pentru a defini teritorii de referință caracterizate prin *condiții fizico-geografice similare*, ori relativ „*omogene*”, având potențialul de a conferi zonei o *anumită particularitate și recognoscibilitate*, o anumită „*marcă*” proprie.

¹¹⁶ Berry, B., (1967), *Geography of market centers and retail distribution*, Ed. Prentice Hall, New York.

¹¹⁷ Prin politicile de dezvoltare regională se urmărește *ridicarea nivelului de performanță a utilizării resurselor specifice zonei*, prin adoptarea de tehnologii sau metode noi, prin performanță instituțională și managerială, prin promovarea valorilor și mărirea atractivității regionale; este evidențiată forța pe care o reprezintă sprijinul acordat de către populația din teritoriu în obținerea unui grad de succes ori de insucces al politicilor regionale - acest tip de sprijin se obține *cu condiția integrării acestor politici în sistemul de valori ale zonei*, considerate din punct de vedere *cultural, istoric, social, natural*.

Înțelegerea proceselor de organizare a spațiului planetar nu este completă fără *studiul valențelor acestuia la nivel de microscară*, ca parte integrantă a spațiului global; acest palier *reprezintă „locul unde se întâmplă totul”*¹¹⁸; la acest nivel au loc *reacțiile rapide de schimbare*, la nivelul *componentelor și al relațiilor dintre acestea*, având drept consecință precesele de schimbare la nivel de mezoscară.

Microscara teritorială se caracterizează printr-un *grad de vulnerabilitate crescut la influențele exterioare sau interioare* în comparație cu celelalte scări ale spațiului geografic, tocmai din cauza *gradului scăzut de complexitate*¹¹⁹ care caracterizează procesele proprii de autoorganizare, determinându-le, astfel, *un nivel scăzut al rezilienței* (al rezistenței la schimbare).

Orașele de mărime medie, sau anumite subzone ale marilor orașe, pot manifesta caracteristici specifice, determinate de tradiții și resurse specifice, uneori în contrast cu contextul în care își desfășoară acestea existența; acest tip de caracteristici influențează la nivele din ce în ce mai coborâte răspunsurile orașului, reacțiile acestuia declanșate de acțiunea factorilor perturbatori interiori sau exteriori.

Caracteristicile spațiului la microscară se transpun asupra relațiilor dintre componentele sistemului urban, având drept efect o anumită *individualizare punctuală* și un alt fel de *determinare a relațiilor* dintre acestea, caracterizată prin *vulnerabilitate crescută* – putând *determina declanșarea unor procese de adaptare la schimbare* în teritoriile învecinate; așadar, atingerea unui nivel ridicat de acuratețe și relevanță al analizelor spațiale presupune conștientizarea *raportului de interdependență al proceselor la macroscară, mezoscară și microscară*, ceea ce conduce la *diversitate în palier local și coerență în plan general*.

Parcursul firesc pe care îl parcurg orașele în *ciclul lor de viață*, numeroasele *processe de organizare–reorganizare* pe care le traversează de-a lungul existenței lor, în scopul adaptării la mediul de existență aflat în permanentă schimbare, reprezintă *etape și fațete ale unor fenomene mai ample, care afectează, modifică, scriu și rescriu istoria spațiului planetar*; efectele dinamicii urbane asupra spațiului geografic se produc, în zilele noastre, din ce în ce mai *profund și cu mai mare rapiditate*; François Choay scria în anul 2000¹²⁰: „Acesta este mediul în care suntem de acum cufundați: *urbanul omniprezent a înlocuit orașele*. În treizeci și cinci de ani am intrat în era electro-telematică și *am trecut în altă civilizație*. (...) punerea în perspectivă a eseului meu de la înălțimea anului 2000 ar trebui să dea *măsura sărăciei noastre* și a urgenței pe care ea o impune: ceea ce ne lipsește nu e nici cunoașterea științifică, nici studiile tehnice, ci, în mod disperat și urgent, *noi scări de concertare și noi programe sociale*.”

Etaple de *evoluție–involuție* prin care trec orașele, ciclurile lor de *dezvoltare–stagnare–decădere*, sunt determinate de *modificările de natură funcțională și structurală care se petrec în cadrul sistemelor de așezări, sau de modificările*

¹¹⁸ Ianoș, I., Popescu, C.R., (1997), op. Cit.

¹¹⁹ Sistemele geografice de microscară au o extindere spațială limitată și sunt caracterizate printr-o anumită *omogenitate funcțională și structurală*, ceea ce le expune *direct intervențiilor exterioare sau modificărilor generate de procesele interne de autodezvoltare*, prin mecanismele de propagare facilă în sistem și de adoptare a noilor legități de organizare.

¹²⁰ Choay, F. (2002), *Urbanismul, utopii și realități*, Colecția *Spații imaginare*, Ed. Paideea & Simetria, București.

contextului în care sistemele de așezări își desfășoară existența; toate acestea influențează, prin efectele reacțiilor în lanț pe care declanșează, procesele dinamice care se desfășoară la scara spațiului geografic.

Componenta *demografică* (atât sub aspectul *ponderii*, cât și al *structurii* sau *repartiției* populației în teritoriu) este influențată de *fluxurile de intrare și ieșire* din oraș, ale căror *traectorii configurează linii de forță în teritoriu*, ceea ce determină apariția sau dispariția traseelor și a zonelor de *convergență* sau *divergență spațială*, și anume, *a axelor de dezvoltare și a polilor de atracție*; influența exercitată de către fluxurile teritoriale determină *dependențe și complementarități ale structurii populației*, afectând *mobilitatea și concentrarea demografică* prin *fluxuri de emigrație și imigrație*, antrenate de *ritmurile de dezvoltare urbană*; particularitățile demografice determină, la rândul lor, *grade diferite de atractivitate a orașelor*, susținând procese de dezvoltare sau decădere, etc.

Componenta *economică* este influențată, în mod esențial, de caracteristicile spațiului urban de referință, prin: *existența sau non-existența proceselor de dinamică urbană*, *stadiul* în care se situează zonele urbanizate în cadrul ciclurilor lor de existență, nivelul de *atractivitate* al acestora, *poziția orașului în ierarhia localităților* raportată la un anumit teritoriu de referință, *rolul și poziția orașului în sistemul urban*.

Prin urmare, *procesele de dinamică urbană* se află în *relație de interdependență cu nivelul de dezvoltare economică* al teritoriului de referință al sistemului urban căruia îi aparține; acesta are un rol determinant atât în evoluția *componentei sociale*, cât și asupra celei *economice la scară urbană*; aceasta din urmă *influențează*, la rândul său, *procesele de organizare și reorganizare a spațiului geografic*¹²¹ prin *fluxurile* pe care le generează în teritoriu (de materie primă, mărfuri, energie, informații, transporturi, deșeuri, etc.) și prin *externalitățile proceselor economice*, generatoare de *poluare*.

Acest proces de tip „feed-back” poate conduce sistemul urban ori la epuizarea resurselor, ori la înscrierea comunității teritoriale pe o traiectorie a dezvoltării și bunăstării sociale.

Componenta *ecologică* este *afectată* de către procesele de dinamică urbană care se petrec într-un teritoriu prin influențarea *subcomponentelor sale*: apă, aer, sol, vegetație și faună; *influențele* au, de regulă, *consecințe negative* asupra mediului prin *distorsionarea proceselor ciclice naturale și dezechilibrarea ecosistemelor*, și prin *alterarea peisajelor* (rezultată din agresiunea emisiilor poluante și a deșeurilor, sau din procesul funcționării banale a orașelor).

Derularea proceselor economice pe baza consumului excesiv de resurse, generarea produșilor de excreție de către componentele sistemului urban, atitudinea consumistă a populației, au degenerat, în ultimele decenii, într-un *impact negativ al dezvoltării urbane asupra mediului natural și cultural*, pe de o parte, și în *reversul acestui proces asupra echilibrului societății omenești*, pe de altă parte.

¹²¹ În formula de agregare a indicelui complex de dezvoltare globală a unei zone sunt cuprinși feluriti indicatori: *economici* (PIB/ locuitor, rata șomajului), *demografici* (presiunea umană, rata migrației nete, indicele de vitalitate demografică, ponderea populației urbane), *care exprimă nivelul de dezvoltare al infrastructurii* (densitatea căilor de comunicație, dotările educaționale și culturale, asistența socială, gradul de confort al locuirii) și *standardul de viață al familiilor* (nivelul de educație, rata mortalității infantile, migrația la mare distanță).

A fost necesară, prin urmare, conștientizarea societății umane cu privire la efectele pe care le produce acțiunea omului asupra subsistemelor naturale și sociale, precum și *adoptarea unor politici globale de protecție a mediului*¹²².

Configurația fizică a teritoriului determină funcționalitatea și structurarea spațiului geografic prin fluxurile pe care le generează între oraș și teritoriul său de referință, ori între diferite componente naturale ale teritoriului, influențând determinant traiectoriile acestora, și ciclurile lor de concentrare și dispersie.

Relațiile dintre componentele urbane determină modificări ale configurației fizice a orașului sau teritoriului, atât ca efect, dar și ca premiză a dezvoltării - configurația fizică a teritoriului urban se adaptează tipurilor de activități desfășurate sau constituie obiectivul unor politici de dezvoltare.

Structura diferențiată a spațiului (la toate nivelele) este marcată de interesele și sistemele de valori ale societății omenești într-un context istoric, dar ea poate fi acceptată sau respinsă într-un alt context social-politic.

Dinamica spațială în secolul al XX-lea, ca manifestare caracteristică a fenomenului urban, s-a caracterizat prin *ritmuri, cicluri și conținut* diferențiate, determinate de către aspectele concrete existente în teritoriile de referință (de natură social-economică, culturală, politică, administrativă, juridică, ale cadrului natural).

Relațiile dintre sistemele urbane și componentele teritoriale (relații de *atomizare spațială, de integrare holistică, de interacțiune, de inegalitate*) au efecte structurante asupra spațiului geografic; experții¹²³ consideră, în mod unanim, că *părțile nu pot fi analizate independent de întreg, și nici întregul în absența părților*, întrucât procesele economice, politice, sociale, psihologice¹²⁴, exercită *efecte sinergice*, generând modificarea mediului geografic în funcție de oportunitățile de localizare a proceselor de dezvoltare urbană (determinate de redistribuirea populației, dezvoltarea infrastructurii de transport, etc.).

Unii autori consideră că spațiul urban se constituie într-un *mediu special*¹²⁵ care asigură *legătura între structura culturală și structura socială*, prin adoptarea rolului de „*factor de interreraționare*”.

¹²² Prin adoptarea generalizată a conceptului dezvoltării durabile, *componenta ecologică* își face simțită prezența, în țara noastră și pretutindeni în lume, în toate *studiile de urbanism și amenajarea teritoriului*, în toate *palierele de generalitate* (în strategii de dezvoltare teritorială și urbană, în programe pe termen mediu, în planuri de acțiune) sub forma *studiilor de mediu* și a *studiilor de impact al dezvoltării asupra mediului*.

¹²³ Pred, A. (1967), *Behaviour and Location. Foundations for a Geographic and Dynamic Location Theory*, Lund Studies in Geography, partea I; Lund (1975), *Diffusion, Organizational Spatial Structure and City System Development*, în *Economic Geography*, 3; *** (1977), *City-Systems in Advanced Economies*, Ed. Hutchinson, Londra.

¹²⁴ Bailly, A., Beguin, H. (1990, *Introduction à la géographie humaine*, Ed. Masson, Paris): „*fiecare punct al spațiului, în afara funcțiilor sale economice, istorice, sociale, este și un spațiu psihologic.*”

¹²⁵ Se conturează caracteristica orașului de a se constitui în *factor declanșator al dinamicii sociale*; Braudel, F. (1966), în *Civilizația materială și capitalismul*, exprimă acest fenomen într-o manieră plastică: „*Orașele sunt asemenea transformatoarelor electrice: ele amplifică tensiunile, precipită schimbările și alimentează continuu viața umană. Ele s-au născut din cele mai vechi timpuri ca urmare a diviziunii revoluționare a muncii prin care omul s-a eliberat de munca pământului, sau, cum s-ar exprima alții, o dată cu apariția așa-numitelor activități urbane.*”

Mediul urban este *generator de morfologie urbană*, creator de *unități teritoriale identitare* și *structuri spațiale concrete și omogene*, ale căror caracteristici sunt determinate de *specificul și mecanismele concrete ale vieții social-economice*¹²⁶.

Funcționalitatea orașelor și a sistemelor de așezări, *calitatea proceselor* de dezvoltare urbană, sunt tributare *acumulării de informații specifice*, posibilă prin *dezvoltarea concentrată în metropole a unei infrastructurii tehnologice și sociale* - așadar, cele care exercită efectele majore asupra organizării spațiului geografic sunt *rețelele metropolitane*¹²⁷.

Evoluția *exprimării formelor spațiale* ale fenomenului urban a parcurs multiple faze, pe care le putem diferenția prin :

- *caracteristicile legislativ-procedurale* care le-au determinat – putem discuta, în acest context, despre forme de *organizare spontană* sau despre proceduri de *planificare conștientă* a așezărilor umane;
- *efectele morfologice exercitate*¹²⁸ *asupra teritoriului* - prin parcurgerea etapelor de *concentrare selectivă*, de *dispersie spațială*, de *polarizare a teritoriilor regionale*, de realizare a unor *rețele de cooperare urbană în cadrul unor teritorii din ce în ce mai ample*¹²⁹ (îndeosebi de când nu se mai pune problema distanțelor sau a mobilității, datorită expansiunii la scară globală a noilor tehnologii).

Analiza formelor de manifestare a fenomenului urban, de la declanșarea sa până în contemporaneitate, *evidențiază mecanisme specifice ale proceselor de structurare a teritoriilor orașelor*, care își *păstrează valabilitatea* indiferent de stadiul de dezvoltare a orașului sau de intervalul istoric în care se manifestă acestea.

Mentținerea unor caracteristici pe parcursul întregului proces de evoluție urbană a făcut posibilă *operațiunea de abstractizare și teoretizare*, al cărui scop este *evidențierea principiilor fundamentale de structurare a spațiului urban*:

- *procesele de concentrare* (densificare) a fenomenelor și manifestărilor - atât la scara *vieții urbane*, cât și la cea a *cadrului urban*;
- *procesele de diversificare* - la scara *vieții urbane* și a *cadrului urban*;
- *procesele de manifestare a primatului nucleului urban* în raport cu restul teritoriului de susținere și influență, rezultând *centralitatea și policentricitatea*.

Principiile de structurare spațială se transpun în realitate prin *concentrare și acumulare umană*, prin *concentrare de activități și interese*, prin *acumulare de fapte și evenimente urbane*, creând, printr-un efect generator, „*forțe de interacțiune*” în jurul unui „*punct cu valoare de loc central*”, în care se concentrează la maxim *energiile*

¹²⁶ Racine, J.B.(1991), *Geographie Urbaine*, curs al Université de Lausanne, Institut de Géographie.

¹²⁷ Cf. METREX (Rețeaua Zonelor și Regiunilor Metropolitane Europene); www.eurometrex.org.

¹²⁸ Marx, K., Engels, F.(1846), în *L'ideologie allemande* exprimă opinia: „*Opoziția între oraș și sat începe cu trecerea pragului între barbarie și civilizație, cu parcurgerea pragului dintre regimul triburilor și stat, al celui de la localitate la națiune și se regăsește în toată istoria universului, până la noi.*”

¹²⁹ Huot, J.-L. (1990), apreciază prin *cinci trăsături caracteristice fundamentale existența semnificației urbane* a schimbărilor identificate în *straturile unui sit arheologic*: „*noua dimensiune a aglomerației, prezența specialiștilor agricoli, existența unui surplus de producție, ierarhizarea societății și organizarea statului*” precum și atestarea „*prezenței lucrărilor publice sau colective (agricole sau arhitecturale); obiceiul schimburilor la mare distanță; o anumită standardizare a expresiei artistice și a utilizării simbolurilor cu rol de diferențiere socială; existența formelor scrise de creativitate și, în sfârșit, dezvoltarea științelor.*”

transformatoare ale spațiului urban, și pe care, cei care iubesc orașul, îl identifică drept punctul din care „se nasc rădăcinile și puterea orașului”.

Forța de interacțiune care apare în jurul „locului central”, al „vetrei orașului”, este înzestrată cu *capacitate de acumulare a energiilor*, și manifestă *tendințe de intensificare și expansiune în teritoriu*, unde generează coagularea a noi *nuclee urbane* și *zone de influență* a acestora.

Prin urmare, forța urbană de interacțiune în jurul vetrei orașului se constituie, într-o *manifestare cu putere de control asupra oamenilor și spațiului*.

CURS 8: Funcționarea organismului urban - I (Teorii funcționaliste):

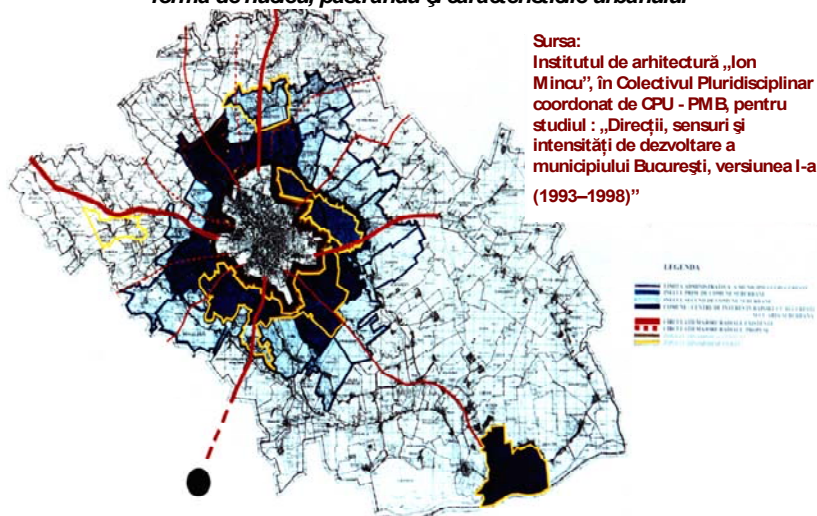
Teoria funcționalistă clasică a lui Malinowski; Teoria funcționalist-structuralistă a lui Lévi-Strauss; Aplicații ale teoriilor funcționaliste în urbanism și amenajarea teritoriului; Analiza SWOT .

FUNCȚIONAREA ORGANISMULUI URBAN - I (TEORII FUNCȚIONALISTE)**Teoria funcționalistă clasică**

Orașul a fost abordat în diferite sensuri, încercându-se înțelegerea modului în care este *conformat* acesta, a *motivelor* pentru care își *modifică forma*, a *legităților* sau *mecanismelor* care îi permit menținerea echilibrului relativ sau declanșează diferite *procese evolutive*.

Ample studii, derulate în timp îndelungat, din diferite perspective, au evidențiat, pe lângă *caracterul său organic* și *constituția sa sistemică*, și calitatea sa de *artefact* – care conferă *persistență* orașului în pofida *schimbărilor permanente de natură socio-economică*.

Procesele de dezvoltare teritorială nu generează dispariția orașului București – el rămâne în interiorul aglomerației urbane și al zonei metropolitane sub formă de nucleu, păstrându-și caracteristicile urbanului

Organismul urban, *sistem complex deschis*, constituit prin conlucrarea mai multor subsisteme, antropice sau naturale, caracterizate prin nivele diferite și variabile ale complexității lor, este un „*product*” *social relaționat în spațiul geografic*, fundamentat pe un *subsistem de activități* care se modifică pe măsura *evoluției subsistemului social*.

Abordarea orașului în *sens organicist* corespunde *concepției funcționaliste*¹³⁰ *clasice* care urmărește *explicarea evenimentelor și faptelor urbane prin funcția lor*, prin *rolul* pe care ele îl joacă în *sistemul complex al culturii*.

¹³⁰ În acord cu abordarea Universității Stanford, *funcționalismul* este o *doctrină filozofică* (conturată prin dezvoltarea, în etape succesive, a concepției despre suflet a lui *Aristotel*), care conține numeroase teorii funcționaliste, formulate și aplicabile în diferite domenii (psihologia, sociologia,

Această concepție constituie o aplicație a *teoriei funcționaliste în antropologie*, al cărui exponent remarcabil este *Bronislaw Malinowski*¹³¹; el consideră că la baza diferențelor care apar între *faptele și evenimentele urbane* stau diferențele existente între *oameni și nevoile lor*, această intercondiționare fiind valabilă și în sens invers.

Asemănător oamenilor (la care, conform *funcționalismului comportamental*, stimulii și obiceiurile servesc drept date de intrare, *inputs* și date de ieșire, *outputs* în sistemul reprezentat de organismul uman), orașul are tendința de a „captura conținutul” mediului în care se dezvoltă prin aportul de resurse atrase, și prin integrarea de tip „holistic”, la scară planetară; în acest mod se conturează un *sens fizic și organic al funcției urbane*, care poate fi abordată la nivel *global* sau *sectorial*, *cumulat* și / sau *diferențiat*, la nivel *planetar* sau *local*.

Abordarea *organismului urban* mai poate fi:

- *sincretică*; sunt studiate elementele și evenimentele petrecute în același *spațiu*, pe același amplasament, indiferent de tipologia acestora, de proveniența lor, de doctrina filozofică în care pot fi încadrate;

- *sincronică*; sunt luate în considerație toate „faptele” urbane care se petrec *simultan* sau în *aceeași unitate de timp*;

- *diacronică*; studiul este de natură istorică, se focalizează asupra semnificațiilor *evolutive*, din punct de vedere configurativ sau funcțional, cu evidențierea aspectelor de *continuitate* și *discontinuitate* (relativ la formă sau / și funcțiune urbană); este utilizată pentru realizarea *comparațiilor dinamice* în scopul evidențierii tendințelor unor procese urbane, a tendinței generale de evoluție – necesare în etapa de elaborare a scenariilor de dezvoltare;

- *sinergică*; studiază *efectul rezultat* prin *cumularea* efectelor individuale, ca urmare a acțiunii *suprapuse* ori *simultane* a mai multor factori; abordare necesară în studiile de impact, în analizele de hazard și risc.

Funcționalismul este cea mai veche, și încă dominantă, perspectivă teoretică în multe științe sociale, datorită *aplicabilității metodelor sale științifice* la studiul societății omenești, abordată în sens obiectiv, precum și a *analogiei dintre organisme individuale și societate*; funcționalismul a devenit deja o paradigmă sociologică, dezvoltând teorii aplicabile și lumii de astăzi, precum *evoluționismul*, *interacționismul* ori *teoria conflictelor*.

Teoria funcționalist-structuralistă a lui Claude Lévi-Strauss

Modelul biologic nu este pe deplin adecvat modului de organizare și evoluție a societății omenești, evenimentelor existente în viața acesteia; din acest motiv s-a constituit *metoda analizei structuraliste*¹³², care evidențiază *caracterul ordonat* și

științele economice, arhitectura); spre exemplu, în acord cu teoria funcționalistă cu privire la statutul mental individual, se consideră că acesta, indiferent de individ, nu depinde de constituția sa internă, ci de *modul în care funcționează*, sau de *rolul* pe care îl joacă în sistemul în care este parte, componentă.

¹³¹ *Malinowski, B.* (1884-1942), antropolog, sociolog britanic, autor al: *The Scientific Theory of Culture* (1944), *The Dynamics of Culture Change* (1945), *A Diary in the Strict Sense of the Term* (1967).

¹³² *Structuralismul* este o abordare a științelor umaniste prin care un anumit domeniu este analizat drept un sistem complex, alcătuit din componente interrelaționate; s-a constituit în lingvistică prin

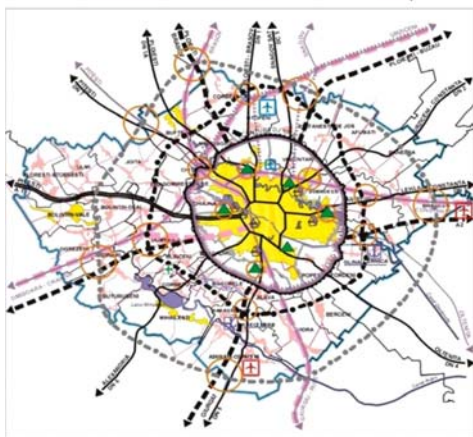
sistemic al diferitelor câmpuri de manifestare a umanității - toate trebuind analizate drept sisteme complexe, alcătuite din părți componente interrelaționate, care joacă un rol fundamental în definirea intenționalității sistemului prin caracteristicile obiective ale componentelor sale.

Metoda analizei *structuralist-funcționaliste* conferă *funcției urbane un înțeles logico-matematic*, excluzând semnificația sa biologică, prin teoria antropologului Claude Lévi-Strauss¹³³; sub influența lui *Hegel*, Levi-Strauss a ajuns la concluzia că *gândirea umană funcționează pe bază de opoziții binare și procese de reunificare* a acestora: *teză, antiteză, sinteză, triadă*, iar această caracteristică face posibilă *descifrarea unui înțeles, a unui sens, a unei semnificații*, de către orice om.

Levi-Strauss și-a dezvoltat teoria prin adaptarea la antropologie a „*lingvisticii structuraliste*” a lui *Ferdinand de Saussure*, situându-se, însă, în opoziție cu acesta.

Spre deosebire de *Saussure*, care considera că, într-o analiză a unei familii, importanți sunt soțul, soția și copiii lor, în timp ce nepoții, verii, unchii, mătușile și bunicii reprezintă membrii de importanță secundară ai unei familii, Levi-Strauss considera ca fiind *relevanți în analiza unei familii tocmai pe membrii secundari* ai acesteia, concentrându-se asupra *relațiilor dintre membrii* familiei, și mai puțin pe caracteristicile membrilor acesteia, luați ca entități cu valoare individuală.

SISTEMUL MAJOR DE CIRCULAȚIE A MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

Teoria lui *Levi-Strauss* a dezvoltat numeroase metode și teorii structuraliste orientate specific, spre domenii diferite ale cunoașterii; de o importanță și celebritate aparte pentru dezvoltarea științei este *Teoria Revoluțiilor Științifice* a lui *Thomas*

studiile lui *Ferdinand de Saussure*; imediat i s-a evidențiat lărga aplicabilitate în alte domenii, precum *teoria literară, arhitectura, antropologia, psihanaliza*; s-a dezvoltat în deceniul 7, secolul 20, îndeosebi în Franța, într-o mișcare intelectuală *în opoziție* cu *existențialismul* lui Jean Paul Sartre („la modă” până atunci) considerat mult prea centrat asupra omului și slăbiciunilor sale; și-a accentuat din ce în ce latura *antiumanistă* și abordarea *abstracționistă*.

¹³³ *Lévi-Strauss, C.* (1908 – prezent), antropolog francez; a studiat comportamentul comunității Bororo din Brazilia și așezarea umană a acestora, punând în evidență elementele de *structură socială*, relațiile între *centru și periferie*, relevanța modului de situare în spațiu a unui subgrup comunitar în raport cu caracteristicile sale sociale; autor al lucrărilor: *Structural Anthropology* (1958), *La Pensée Sauvage* (1962), *Mythologiques* (1971) (4 volume).

Kuhn, expusă în lucrarea sa *The Structure of Scientific Revolutions* (1962) - prezentată în cadrul disciplinei „Structură și compoziție urbană” într-un curs anterior.

Teoria structuralist-funcționalistă a lui *Levi-Strausse* are aplicabilitate directă în toate domeniile, prin *analizele de predictibilitate*, pe principiul următor: dacă avem cunoștințe cu privire la *caracteristicile* lui A, B și C, inclusiv *relațiile* dintre ei, și știm că fiecare dintre ei se află în relație cu D, *putem să prezicem caracteristicile lui D*; în mod similar, dacă îi cunoaștem pe A, B și D, putem prezice pe C, etc.

În aprecierea lui Alison Assiter¹³⁴, structuralismul s-a constituit într-o adevărată „tendință intelectuală”, din patru considerente:

- cea care determină poziționarea fiecărui element într-un întreg este structura;
- structuraliștii au convingerea că fiecare sistem este caracterizat printr-o structură proprie;
- structuraliștii sunt interesați de „legitățile structurale”, relevante, îndeosebi, *din perspectiva coexistenței* și mai puțin din cea a schimbărilor;
- structurile sunt „lucruri reale”, obiective, care există dincolo de aparențe sau interpretări¹³⁵.

Aplicații ale teoriilor funcționaliste în urbanism și amenajarea teritoriului; Analiza SWOT

În planificarea spațială, cu toate avantajele unei teorii riguros-științifice în cazul unei analize obiective, înțelegerea *exclusiv logico-matematică* a problemelor *nu poate fi satisfăcătoare* pentru că, în ultimă instanță, concluziile acestui demers specific trebuie formulate și într-un *limbaj adresat vizualului*, printr-o exprimare adecvată *perceperii și înțelegerii caracteristicilor fizice* ale lumii reale – indiferent dacă ne referim la *funcționalitatea orașului* sau la o *funcție urbană*.

Cele două semnificații ale *funcției*, cea matematică și cea fizică, nu pot fi abordate separat, independent, în cazul urbanismului, chiar dacă sensul matematic al funcției este, în fond, o simplificare și o adâncire a sensului său fizic.

Experții în planificarea urbană apreciază că accețiunea pe care *structuralismul modern* o conferă *funcției urbane* nu o substituie pe cea de *inspirație biologică*, astfel încât *cele două abordări se completează reciproc* în demersul de perfecționare a doctrinei urbanistice, în cel de descifrare a mecanismelor sociale și a evoluției fenomenului urban.

¹³⁴ Assiter, Alison, profesor de sociologie și filozofie, specialistă în *Philosophy and Social Theory, Epistemology, Feminist Philosophy și Feminist Theory*; decan al *the Faculty of Economics and Social Science a University of the West of England, Bristol*, Marea Britanie; academician al *Academy of Learned Societies in the Social Sciences*, autoare a cărții *Philosophical Materialism or the Materialist Conception of History in Modernism, Explanation and Knowledge* (1984), Ed. Harrison, C., Norton, F., Harper and Row, Londra.

¹³⁵ Assiter, A. (2001), *Descartes and Individualism*, în *After Postmodernism: an Introduction to Critical Realism*, Ed. Potter, G. și Lopez, J. / Athlone Press, Londra.

Abordarea modernă a planificării spațiului, în diferite paliere de generalitate, este de natură *diferențiat-cumulativă și sectorial-globală*, pentru că în oraș există *mai multe planuri de abordare*, multiple *fapte urbane* care se suprapun *sincronic și diacronic* și își *cumulează efectele sincretice și sinergice*; fiecare manifestare sau eveniment urban are o *motivație și o evoluție în timp și spațiu*, iar prin suprapunerea tuturor rezultă *caracteristici noi*, de natură *sistemică*.

Teoriile funcționaliste ale lui Malinowski și ale lui Levi-Strauss au fost contrazise, fiecare în parte, în urma analizelor concrete asupra orașelor, realizate de către arhitectul *Christopher Alexander*, care și-a expus concluziile în cărțile sale, dintre care nominalizăm în acest context pe cea publicată în 1965, „*A city is not a tree*” („Orașul nu este un copac”); el *nu se referă la un „copac verde cu frunze”*, ci la „o structură abstractă cu mult mai complexă, pe care o denumesc *semilattice*”.

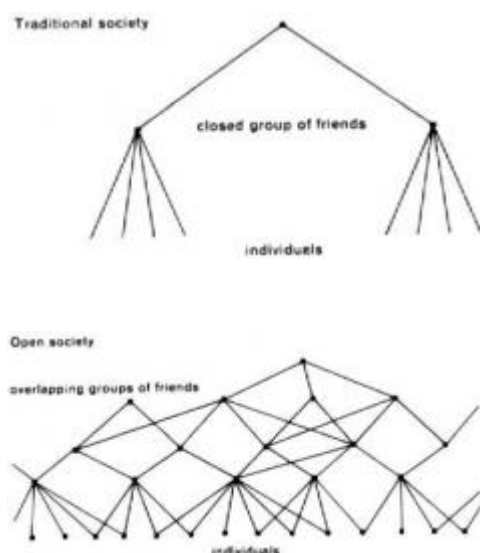

Figura: *A city is not a tree* ©Christopher Alexander (1965), *A city is not a tree*, articol în revista *Architectural Forum* /122/ nr. 1/2; Sursa: <http://www.rudi.net>

Christopher Alexander consideră că într-o *societate tradițională* comunitățile locale sunt alcătuite din grupuri separate de indivizi care interrelaționează; aceste grupuri, la rândul lor, sunt alcătuite din subgrupuri „închegate” de indivizi, formând o *structură arborescentă*.

În societatea modernă însă, într-o abordare virtuală ajungem la concluzia că nu există grupuri „închegate” de oameni, iar relațiile dintre persoane nu conformează o structură socială ordonată; în comunitățile urbane moderne structura socială alcătuiește o „*semilattice*”, nu un copac, iar orașul nu este privit ca organism biologic și nici ca structură clar constituită, ci ca *sistem permanent adaptativ*.

Funcționalismul clasic al lui *Malinowski* și funcționalismul-structuralist al lui *Levi-Strauss*, împreună, au dezvoltat aplicații în *planificarea spațiului, în arhitectură, urbanism și amenajare teritorială*, pe principiul următor: dacă suntem în posesia

datelor, a *caracteristicilor* componentelor spațiale A,B,C, cunoscând inclusiv relațiile dintre acestea, *putem configura caracteristicile componentei urbane D*, situată în vecinătatea primelor, în relație cu acestea și cu restul teritoriului urban.

Recunoaștem acest procedeu în modul de abordare a *studiilor de urbanism*, în principiile de elaborare a reglementărilor și regulamentelor de urbanism, de palier PUD, PUZ, PUG, sau pe cele de definire a direcțiilor de dezvoltare teritorială în cazul *planurilor de amenajarea teritoriului* (PAT), ori pe cele de elaborare a *strategiilor și tacticilor* de dezvoltare urbană și teritorială; acesta este valabil și pentru *inserția unui obiect de arhitectură într-un context urban determinat*, pentru definirea atitudinii față de un obiect care trebuie restaurat, ori în raport cu o zonă urbană care trebuie revitalizată, etc..

Procesul de elaborare a documentațiilor de planificare spațială (de urbanism, amenajare a teritoriului, amenajare peisageră, etc.) parcurge etapele:

- *analiza sintetică a situației existente* - a contextului urban și teritorial, a contextului și conjuncturilor istorice și social-economice; analiza complexă de tip SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats / *puncte tari, puncte slabe, oportunități, amenințări*) evidențiază caracteristicile relevante ale sitului, nivelul de integrare în contextul urban, teritorial și global, potențialul de dezvoltare și tendințele favorabile și nefavorabile; *în sensul teoriei funcționalist - structuraliste a lui Levi-Strauss* în această etapă se determină *caracteristicile componentelor urbane* sau teritoriale A, B, C, etc., și a *relațiilor* dintre ele, astfel încât să obțin datele pe baza cărora pot defini ulterior caracteristicile componente D;

- *diagnoza* cu privire la teritoriul de referință; în această etapă sunt *evidențiate* caracteristicile care *satisfac obiectivele de dezvoltare*, precum și cele care acționează împotriva scopului propus și trebuie atenuate sau înlăturate; aspectele favorabile scopului propus trebuie potențate prin ceea ce se propune în sit;

- *scenariile de dezvoltare* (alternativele de dezvoltare) care se elaborează în trei ipoteze: (a) de menținere a tendințelor naturale de dezvoltare, (b) de dinamică pozitivă ori (c) de evoluție negativă; alegerea celei mai valabile soluții se face după parcurgerea unui *proces feed-back*, prin aplicarea procedurilor de analiză-sintetică și diagnoză asupra rezultatelor în ipoteza fiecăruia dintre cele trei scenarii, și evaluarea rezultatului în raport cu setul de criterii stabilit de către beneficiar; dacă rezultatul este nesatisfăcător într-una dintre variante, aceasta este înlăturată; se reșine varianta satisfăcătoare și se trece la etapa următoare; este posibil ca la sfârșitul etapei să ajungem la concluzia că abordarea a fost greșită din start – situație în care se reia tot procesul de analiză sintetică, diagnoză, scenarii de dezvoltare; de asemenea, este posibil ca nici o variantă să nu se dovedească satisfăcătoare, caz în care se va elabora o variantă de compromis, care să cumuleze caracteristicile favorabile ale variantelor inițiale analizate;

- *elaborarea reglementărilor și regulamentelor de urbanism* (în cazul documentațiilor de urbanism PUD, PUZ, PUG) și a *direcțiilor de dezvoltare* (în cazul strategiilor de dezvoltare și cel al documentațiilor de amenajarea teritoriului PAT); în sensul teoriei funcționalist-structuraliste a lui Levi-Strauss, în această etapă sunt

determinate *caracteristicile componentei urbane sau teritoriale D*, astfel încât *acestea să fie compatibile* cu cele ale componentelor A,B,C existente în sit, la care s-au raportat preponderent etapele inițiale ale studiului; se verifică dacă *relațiile* pe care D le poate stabili cu A,B,C se dovedesc a fi *relații de compatibilitate*.

CURS 9: Funcționarea organismului urban - II (Concepte):

Conceptul de activitate urbană; Mobilul urban; Forțele urbane; Funcția urbană.

FUNCȚIONAREA ORGANISMULUI URBAN - II (CONCEPTE)

Conceptul de activitate urbană

Orașul constituie *sistemul primar de existență a societății umane*; în abordarea *alcătuirilor urbane* (fie acestea obiecte individuale sau grupaje de obiecte de arhitectură, zone urbane, orașe, metropole, aglomerări urbane, conurbații sau rețele continentale de orașe, etc.) întotdeauna suntem interesați, ca specialiști, de trei mari *categorii de probleme specifice* ale acestora, din care se constituie *punctele de vedere majore* din care este abordată problematica acestora:

- cel al *alcătuirii* orașului;
- cel al *funcționării* lui;
- cel al *dezvoltării* sale.

Pentru că orașul este alcătuit prin *interrelaționarea* mai multor subsisteme complexe sau simple, care au un comportament similar unor *organe constituente*, rezultate la rândul lor prin *conlucrarea unor entități* socio-economice, spațiale și naturale, acesta este considerat un *organism complex socio-economic-spațial*.

El se constituie inițial ca o *aglomerare de interese* din care rezultă un *complex sistem de activități umane*; aceste activități se *grupează în teritoriu* într-un mod caracteristic, sub forma *așezării umane*.

Așezarea omenească parcurge *trepte de complexitate în evoluția sa* și atinge, la un moment dat, un anumit *grad de întindere teritorială*, un anumit *palier de diferențiere și specializare a componentelor sale*, un *nivel superior de complexitate a relațiilor dintre componentele sale* – în acest moment de evoluție *creându-se condițiile de apariție a orașului*.

La baza *constituirii orașului* se află:

- *interesul uman și activitatea umană* - dacă ne raportăm la *individul uman*;
- *interesele urbane* (de tip *interes public și interes privat*), împreună cu *activitățile urbane localizate*, pentru cazul în care ne referim la *comunități urbane și teritorii urbane*.

Noțiunea de *activitate*, respectiv *activitate urbană*, este analizată în permanență de către filozofi și urbanisti ; s-au formulat definiții mai elaborate sau mai succinte, mai simple sau mai complexe; cercetătorii americani Marion *Clawson* și Charles L. *Stewart* definesc drept *activitate umană*¹³⁶: „orice acțiune a omului care se situează într-un anumit moment și într-un anumit loc”; prin urmare “(...) se poate conchide că tot ce apare în viața unui om, de la leagăn până la mormânt, presupune exercitarea unei activități, pe un teren, sau într-o anumită formă de utilizare a solului. (...) Există o întreagă serie de nivele, de la raportul cel mai strâns, până la raportul cel mai lejer, între om și terenul pe care el îl utilizează.”

¹³⁶ Clawson, M., Stewart, C.L. (1965), *Land Use Information (A critical Survey of U.S. Statistics – Including Possibilities for Greater Uniformity)*, în colecția *Resources for the Future*, IC., distribuită de către John Hopkins Press, Baltimore.

Definiția formulată de către Marion Clawson și Charles Stewart constituie o idee esențială pentru cercetarea urbanistică și de planificare spațială: *indiferent de mărimea localității și de caracterul ei, activitatea urbană este legată de modul de utilizare a terenului urban*, într-o relație mai mult sau mai puțin directă, într-o proporție mai mică ori mai mare.

Trebuie să insistăm asupra unei nuanțe conținute în afirmațiile anterioare: vorbim despre *relația obligatorie a oricărei activități cu terenul urban*, și nu despre o relație obligatorie a unei activități cu un *anumit amplasament urban*.

În definiția prezentată se face distincția între *activitatea urbană* desfășurată, și *spațiul aferent* acestei activități, și se pune în evidență *relația de interdependență* dintre cei doi factori cu acțiune decisivă pentru alcătuirea organismului urban; *rolul primordial* în această relație îl deține *activitatea*, pentru că este un element care se *autodefinește* și care, în același timp, îl *definește și pe celălalt*.

Mobilul urban

În alcătuirea organismului urban intervine și al treilea factor esențial: *mobilul urban*, considerat *motivația* apariției și persistenței *organismului urban*.

Constituirea mobilului urban este determinată prin apariția și manifestarea *mobilului uman*, cel care *comandă activitatea urbană* în teritoriul orașului.

Când ne referim la *mobilul urban ca motivație a existenței orașului*, luăm în considerație intervenția și rolul său în diferite ipostaze:

- în *momentul inițial* al apariției orașului, rezultând de aici rolul de *factor declanșator al procesului* de coagulare a primelor forme de alcătuire urbană, pe care-l joacă mobilul urban;
- pe *parcursul existenței* orașului, rezultând rolul de *motivație a supraviețuirii* organismului urban prin manifestarea permanentă a mobilului urban;
- pe *parcursul evoluției* orașului, prin rolul *determinant* în *motivarea creșterii nivelului de complexitate* al alcătuirilor urbane, ca urmare a procesului continuu de *amplificare a complexității mobilurilor umane*, întreținut prin permanenta ridicare a nivelului de complexitate a *preocupărilor umane*; rezultanta derulării și interacțiunii tuturor acestor procese se manifestă prin *creșterea în complexitate a spațiului urban*.

Desigur, aceasta este o abordare în sensul *determinismului causal*, pe care *Stanford Encyclopedia of Philosophy* îl definește astfel¹³⁷ (trad. Ns.): „*Lumea este guvernată prin* (sau se află *sub influența a*) *determinism* dacă și numai dacă, pornind de la o *situație anume în care se află lucrurile la momentul t*, modul în care se petrec lucrurile *ulterior* este fixat ca acțiune a *legii naturale*”; se presupune că legile naturii sunt evidente în sine / *”pushy explainers”*, că ele *fac lucrurile să se petreacă în anumite moduri*, și având această putere, existența lor ne permite să *explicăm* de ce lucrurile se întâmplă în anumite moduri¹³⁸.

¹³⁷ <http://plato.stanford.edu/entries/determinism-causal/>

¹³⁸ Maudlin, T. (2007), *The Metaphysics Within Physics*, Ed. Oxford University Press, Oxford.

Determinismul poate beneficia de suportul direct al experienței și experimentului, pentru confirmarea supozițiilor sale *în sensul creșterii probabilității de susținere*, dar nu și în cel de obținere a unor dovezi.

Din punctul de vedere al *abordării teoretice*, în fizică, a *potențialelor legi ale naturii*, se presupune că avem de-a face cu un *sistem izolat* care, supus unor experimente, în aceleași condiții, *va reacționa de fiecare dată la fel*.

Orașele nu sunt, însă, sisteme izolate, și din această cauză sunt studiate, în domeniul fizicii, atât prin *perspectiva determinismului causal*, cât și prin cea a *Teoriei deterministice a haosului*.

Un *sistem deterministic haotic* prezintă, în general vorbind, două caracteristici fundamentale:

- *evoluția sistemului*, după un timp îndelungat, exprimă, efectiv, *absența oricărei forme de ordine*, a vreunui scop ori plan definit; exprimă dependența de întâmplare, *nefăcând posibilă predictibilitatea*;
- două sisteme cu *stări inițiale identice* vor avea *evoluții radical diferite*, în cadrul unui *interval finit de timp*, de obicei de scurtă durată¹³⁹.

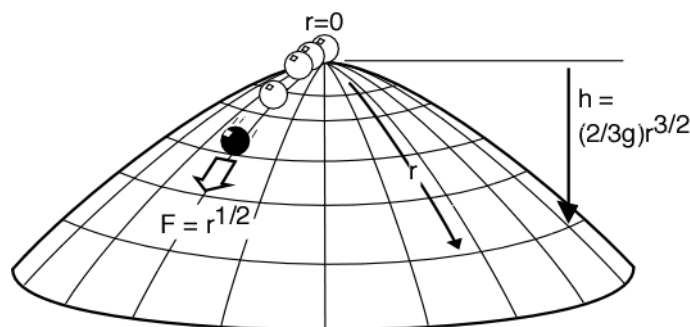

FIGURA: „Domul lui Norton”. Sursa: John D. Norton (2003), *Causation as Folk Science*, în *Philosopher's Imprint* / 4.

Determinismul pare să *îngrădească liberul arbitru al omului*, dar filozofii, și unii fizicieni, susțin că există o perfectă *compatibilitate* între acesta și determinismul fizic, mergând până la dezvoltarea unei serii de argumente care demonstrează că *determinismul este o condiție necesară a libertății* (John Norton exprimă plastic, prin „Domul” său, că este posibil să existe, simultan, libertate prin acțiune spontană și determinism în sensul Legilor lui Newton).

Fizicienii secolului 20 au reluat dezbaterile asupra relației dintre *timp* și determinism, amintind că *teoriile fundamentale* cu care umanitatea s-a familiarizat sunt *deterministic-simetrice în raport cu timpul*, indiferent dacă sunt sau nu sunt deterministice în sine; cu alte cuvinte, nu există nici un motiv să considerăm că viitorul trebuie să aibă o abordare fixă, causal determinată de stadiile trecute, iar viitorul să nu aibă „dreptul” de a *determina trecutul*, în aceeași măsură.

¹³⁹ Batterman, R. B. (1993), *Defining Chaos*, articol publicat în *Philosophy of Science* / 60, pag. 43-66.

Fizicienii secolului 21 au exprimat déjà ideea că, *ontologic* vorbind, *nu există caracteristici speciale ale trecutului*, în *sensul unei opoziții cu prezentul sau viitorul*; prin urmare, nu există vreo dovadă, pentru fizicieni, care ar susține ideea că trecutul este déjà „fixat” în vreun fel, iar prezentul și viitorul nu ar fi, sau că trecutul ar avea vreo putere ontologică să constrângă acțiunile noastre, pe care prezentul și viitorul nu le-ar avea în sens invers.

Profesorul Carl Hoefer (2002)¹⁴⁰ susține *compatibilitatea determinismului cu liberul arbitru* și argumentează folosind următoarele considerații: dacă ne desprindem de ideea preconcepțată de a privi trecutul ca pe ceva special, când vorbim despre relațiile determinismului, am putea să demonstrăm că o lume deterministică este una în care *fiecare parte „poartă” în sine capacitatea de determinare, sau de determinare-parțială, a unei relații cu celelalte părți*, dar în care *nici o parte anume* (spre exemplu: situată în „regiunea” spațiu-timp)¹⁴¹ *nu are un rol special determinant în raport cu oricare alta.*

Considerațiile profesorului Hoefer, transferate asupra problematicei alcătuirilor urbane, confirmă *valabilitatea abordării holistic-sistemice a orașului.*

Marc Emery și Nicole Grezel, în articolul „*Une Logique de l'agglomeration*”, publicat în *L'Architecture d'Aujourd'hui* / 132, apreciază că: „orașul este un *fenomen organic*, condus de *legi generale sau circumstanțiale* (relativ la mărime, natură și funcție)...” fiind și „(...) *un fenomen motivat.*”

Așadar:

- la baza existenței organismului urban apare o *tripletă de categorii urbane* fundamentale: *mobilul uman – activitatea umană – spațiul aferent*, care se află în raporturi de *intercondiționare* (în consecință, într-un *proces de permanentă transformare individuală și reciprocă*);

- în oraș se manifestă o multitudine de *mobiluri individuale* care au comandat *activități umane*;

- *mobilurile umane individuale*, prin cumulare, se constituie în *mobiluri urbane*;

- *activitățile umane* au nevoie de *spații urbane* pentru a se desfășura; activitățile umane individuale, prin însumare, configurează *activitățile urbane*, care se *localizează pe amplasamente urbane.*

Mobilurile umane se pot afla în diferite *tipuri de relații* unele cu altele:

- de *sprijin reciproc*, situație în care se afirmă *în paralel*, denumită situație de *schismogeneză simetrică*; relația conduce la *activități* aferente *locuirii, informării, învățământului*;

¹⁴⁰ Hoefer, C. (2002), *Freedom From the Inside Out*, în colecția *Time, Reality and Experience*, Ed. C. Callender / Cambridge University Press, Cambridge.

¹⁴¹ Hoefer, C. (1996), *The Metaphysics of Spacetime Substantivalism*, articol în *The Journal of Philosophy* / 93, pag. 5-27.

- de *repetabilitate*, când se afirmă în momente diferite, în aceeași direcție, denumită situație de *schismogeneză alternativă*; acest tip de relație conduce la activități proprii *cercetării, recreerii*;

- de *acțiune complementară sau contradictorie*, când se afirmă simultan sau în momente diferite, în sens contrar; relația contradictorie a mobilurilor umane generează situația de *schismogeneză complementară*, și activități din categoriile *muncă, circulație*.

Termenul *schismogeneză*, care exprimă ideea de „constituire separată”, de „aparitie separată”, a fost introdus de către savantul *Conrad Hal Waddington* (1905-1975), embriolog, genetician și *filozof al științei*, în articolul *“Tools of Thought about Complex Systems”*, publicat în revista *“Ekistics”* / 218, în scopul definirii comportamentului unor tipuri de sisteme; termenul a fost preluat ulterior, pe scară largă, în lucrările de cercetare fundamentală și aplicată din urbanism, amenajarea teritoriului, domeniile strategice.

Realitatea existenței și manifestărilor mobilurilor urbane este cu mult mai complicată decât cea prezentată în clasificarea anterioară, însă această *operațiune de modelare* este utilă în etapele de *analiză, diagnoză, scenarii*, pentru studiul *activităților urbane* în cadrul documentațiilor de planificare spațială.

Activitățile urbane se pot manifesta în *moduri similare* celor ale mobilurilor urbane care au determinat apariția lor:

- în sensul *cooperării*, al *integrării* lor - în asociere cu comportamentul de *schismogeneză simetrică* al mobilurilor corespunzătoare care au generat respectivele activități;

- în sensul *desfășurării în timp*, al decalajului temporal - în asociere cu *schismogeneza alternativă* a mobilurilor generatoare;

- în sensul *echilibrului* - în asociere cu *schismogeneza complementară* a mobilurilor generatoare.

Așadar, apariția unei *motivații de asociere a mobilurilor* care provin din *categorii schizmogetice diferite* va determina *conlucrarea* acestora, cu condiția ca mobilurile să rezulte din *preocupări specifice și interese compatibile*.

În funcție de *spațiul* aferent și *timpul* alocat, această asociere va conduce către desfășurarea unei *activități complexe la nivelul aceleiași categorii*, ori la coagularea unor *mixturi de activități*, a unor complexe de activități.

În decursul existenței orașului, *mobilul uman și mobilul urban* parcurg un *proces de evoluție*, în sensul *intensificării permanente a forței lor de acțiune*; ca urmare a *asocierii unor mobile de naturi diferite* (economice, sociale, politice, estetice, etc.) este antrenată *dezvoltarea organismului urban ca sistem progresiv*.

Altfel spus, prin *asocierea* mai multor mobiluri de natură diferită se crează *forțele urbane*, care se constituie într-un anumit tip de *determinism*; acesta se concretizează sub formă de *decizie urbană și acțiune urbană* - cu rol esențial în declanșarea proceselor de *transformare a spațiului urban*.

Activitățile urbane se localizează ori în *teritorii „curate”*, nedezvoltate încă urbanistic, ori, de cele mai multe ori, în *teritorii abandonate* de alte activități; prin urmare, activitățile urbane *conformează teritoriul orașului* în acord cu contextul socio-economic și istoric, *transformă spațiile impropii în spații urbane adecvate*, corespunzătoare nevoilor comunităților.

Mobilurile umane se manifestă în teritoriul urban printr-o *luptă pentru spațiu*, pentru *acapararea și exploatarea* acestuia; această luptă ajunge, uneori, la *forme de manifestare extremă*; un exemplu în acest sens îl constituie *situația de piață imobiliară distorsionată*, la care se ajunge prin *speculă exacerbată și corupție administrativă*, manifestată la nivel local sau central.

Specula urbană reprezintă un *fenomen pozitiv* dacă este menținută în caracteristicile unei piețe libere, nedistorsionate prin practici ale criminalității economice, fiind considerată una dintre componentele majore ale *dinamicii urbane* (Marc Emery și Nicole Grezel).

Prin urmare, mobilul urban se constituie în *factor structurant esențial* al teritoriului urban:

- prin *asocierea unor mobiluri* de natură diferită sunt generate *forțele urbane*;
- prin intermediul mobilului urban și al forțelor urbane omul, societatea umană, își *organizează spațiul* în care trăiesc în acord cu *necesitățile, aspirațiile și concepțiile* proprii, în mod *conștient sau inconștient* ;
- *activitatea urbană* transformă un spațiu urban în *spațiu corespunzător, apropiat*, capabil să susțină atingerea *obiectivului* (satisfacerea *intereselor*) grupului uman care a generat mobilul urban;
- activitatea urbană devine „catalizatorul” *conformării teritoriului*, cu semnificație în plan *calitativ și cantitativ*; ea determină atât *dimensiunile morfologice* ale structurii urbane, cât și pe cele *relaționale*.

Activitățile urbane se *asociază în sisteme* pe diferite paliere de generalitate, la scară locală, sau la scară teritorială (micro-scară, mezo-scară sau macro-scară), sistemelor de activități fiindu-le asociate teritorii de referință; sistemul de activități urbane conține *subsisteme*, care rezultă:

- prin conlucrarea unor activități care urmăresc un *obiectiv comun*,
- se datorează unei *cauze comune* – în sensul că au fost *generate* de aceeași motivație, datorându-se aceluiași *mobilități*;
- dintr-o motivație simplă *sincretică* (se desfășoară în același loc).

În consecință, componenta sistemului urban care asigură transformarea *mobilității umane* în *mobilitate urbană*, și apoi *transpunerea* acestuia într-o anumită *organizare a spațiului urban* este *activitatea urbană localizată*.

Când ne referim la *localizarea activității* într-un spațiu vorbim, deopotrivă, despre *spațiul ocupat* efectiv de către activitate, precum și despre *spațiul afectat* prin implantarea activității respective în teritoriul urban (spațiul din vecinătate, influențat de existența, manifestarea acelei activități).

Una dintre cele mai mari greșeli întâlnite în activitatea de proiectare urbană și planificare spațială este focalizarea atenției asupra *unei singure componente a sistemului de activități*, ori doar asupra *aspectului spațial-configurativ*.

Neglijarea unor *componente* simple, sau a unor *subsisteme* urbane, ori a unor relații din teritoriul de referință, reprezintă *negarea caracteristicii esențiale a orașului – aceea de a fi un sistem*.

Forțele urbane

Am înțeles că, pe parcursul existenței organismului urban, *mobilul uman și mobilul urban* fac obiectul unui continuu *proces de evoluție*, în urma căruia își *intensifică forța de acțiune*, ca efect al *asocierii unor mobiluri de naturi diferite* (economice, sociale, politice, estetice, etc.).

Această asociere *determină apariția forțelor urbane*, care se manifestă în realitatea concretă prin *transformarea spațiului urban* în funcție de mobilul care a generat acest proces, prin *decizie urbană și acțiune urbană*.

Personalitatea orașelor depinde de ceea ce ele conțin; întâlnim în orașe situate în diferite locuri de pe planetă, structuri constructive asemănătoare sau chiar identice, folosite în scopuri diferite; cu alte cuvinte, *aceeași expresie arhitecturală formală* asociată unor *utilizări diferite*; de foarte multe ori, forma generică a clădirii este *doar expresia banală a tehnologiei utilizate și nu reprezintă expresia unui scop anume, transpus în creație arhitecturală*.

Extrapolând la orașe observația anterioară: *există pericolul de a repeta acest tip de greșeli la scara lumii urbane – de a aplica stereotip rețete de soluționare a problemelor spațiale, de organizare a alcătuirilor urbane prin preluarea unor rezolvări de urbanism alese pe baza unui singur criteriu (economic, stilistic, coerență funcțională, etc.) și care, de fapt, nu fac altceva decât să „saboteze” obiectivul propus, de concretizare a unei viziuni spațial-urbanistice apropiate comunității*.

Funcția urbană

Existența *sistemului de activități* urbane se confirmă prin *permanenta transformare a subsistemelor acestuia /a sistemului în ansamblu, sub acțiunea oricărei modificări* care apare la nivelul oricărei componente sistemice (exemplu: prin translatări de activități, prin modificarea unora aflate în interdependență).

Procesul de *transformare /evoluție /adaptare* a sistemului de activități la noile nevoi *umane /comunitare /sociale* conduce către *transformarea /evoluția /adaptarea sistemului urban*, în care fiecare componentă sau relație își are *rolul său bine determinat*, ca element *co-structurant* al aceluia sistem.

Fiecare *activitate urbană* se constituie într-o *funcție urbană*, aflată în raport de interdependență cu celelalte activități; *funcția* tinde în permanență către o *finalitate materială sau spirituală*, contribuind la *configurarea identității orașului*.

Funcția intraurbană reprezintă rolul pe care îl deține o componentă în cadrul orașului ca sistem urban; când ne referim la funcția unui oraș, ne referim la „profesiunea” acestuia în cadrul sistemului urban căruia îi aparține, în conformitate cu vocația sa, cu o anumită caracteristică de excelență pe care și-a configurat-o, și și-a probat-o în timp, în competiția pentru resurse cu alte orașe.

Acest rol trebuie înțeles în următorul mod:

- ca *generator* de proprietăți într-un sistem;
- *consecință* a caracteristicilor respectivului sistem ;
- *generator de proprietăți și consecință a caracteristicilor sistemului.*

Funcția urbană reprezintă modul în care o componentă satisface, într-un anumit moment, un complex de nevoi ale existenței urbane; presupune atât capacitatea componentei de a menține, cât și de a modifica o anumită funcție, în concordanță cu variația parametrilor nevoii urbane.

Capacitatea funcțională a unei componente este conferită de prezența unei caracteristici specifice, purtătoare a funcției corespunzătoare, și de asigurarea relațiilor cu restul sistemului pentru a fi posibilă exercitarea acesteia.

Recapitulare:

FUNCȚIA URBANĂ – *modul în care este satisfăcută o nevoie urbană prin adoptarea unui rol în sistemul urban; rol atribuit unui spațiu urban de a satisface o anumită nevoie printr-o activitate;*

FUNCȚIUNEA URBANĂ – *un spațiu urban asociat unei activități urbane care satisface o nevoie urbană; exercitarea funcției într-un anumit spațiu urban ; caracteristicile acesteia depend de nivelul de cultură al utilizatorilor, de contextual politic-social, de trăsăturile administrației locale și centrale, etc.*

FUNCȚIONALITATEA URBANĂ – *capacitatea unui complex de funcțiuni urbane / capacitatea unei zone urbane de a satisface un complex de nevoi; vorbim despre funcționalitate bună sau despre disfuncționalități ale unei zone urbane ;*

Poate fi stare de funcționalitate efectivă sau potențială (în studiile prospective).

FUNCȚIONAREA ORGANISMULUI URBAN – *capacitatea unei alcătuirii urbane de a susține un proces urban; se exprimă prin randamentul acelui proces urban ; în studiile prospective funcționarea organismului urban se evidențiază prin nivelele extreme de randament – minim și maxim, în ipoteza, sau pornind de la premisa, unui nivel maxim de funcționalitate sau de disfuncționalitate, în scopul anticipării și evaluării factorilor de risc.*

CURS 10: Concepte fundamentale în abordarea alcătuirilor urbane (I): Categori esențiale în abordarea alcătuirilor urbane (organism urban, viața urbană, cadrul urban); Conceptul de structură urbană prin elementele de cadru urban.

CONCEPTE FUNDAMENTALE ÎN ABORDAREA ALCĂTUIRILOR URBANE (I)

Categorii esențiale în abordarea alcătuirilor urbane (organism urban, viață urbană, cadru urban)

Alcătuirile urbane, în general (fie acestea obiecte individuale sau grupaje de obiecte de arhitectură, zone urbane, orașe, metropole, aglomerări urbane, conurbații sau rețele continentale de orașe, etc.), prezintă trei puncte de vedere din care le este abordată problematica: cel al *alcătuirii*, cel al *funcționării*, cel al *dezvoltării*; ele sunt sisteme care funcționează și supraviețuiesc datorită *caracteristicii de a funcționa ca organisme*, alcătuite din componente care cooperează *între* un scop comun.

Utilizarea, în cazul orașului, a acestei *formulări cu conotație biologică* accentuează conexiunile existente între *morfologia, funcționalitatea și dinamica orașului* (apropiate de *anatomia, fiziologia și autogeneza* oricărui organism viu).

„Referindu-ne (...) la organismul urban, ne referim la o *totalitate de activități urbane localizate* (elemente morfologice) care se constituie în VIAȚĂ URBANĂ și, în același timp, la o *totalitate de spații aferente – localizări* (alte elemente morfologice) care se constituie în CADRU URBAN.

Relația între cele două constituente ale organismului urban fiind de natură dialectică, *viața urbană și cadrul urban sunt reciproc dependente*, dar primul termen al acestei relații (...) este *factorul motor al transformării*; o transformare care, așa cum s-a demonstrat istoric, *poate lua forma evoluției sau a involuției* – situații reflectate, pe de o parte, în *starea de mobilitate și complexitate a elementelor morfologice* și, pe de altă parte, prin *echilibrul între viața urbană și cadrul urban*.¹⁴²

Cei doi termeni ai echilibrului urban general – *modul de viață și cadrul de viață* – suscită o înțelegere globală, o cercetare *multidisciplinară și interdisciplinară*, pentru că pot fi accesate din multiple perspective și paliere de abordare, aparțin unui *conținut unitar* care se adresează atât *spiritului*, cât și *materiei*, având, simultan, *conotații abstracte*, dar și *concrete*.

Din teoria funcționalistă clasică a lui Malinowski, aplicată planificării spațiale am înțeles că, în momentul în care ne raportăm la oraș ca la un organism urban, ne raportăm la *modul în care configurarea și structurarea orașului reprezintă un răspuns la satisfacerea nevoilor socio-umane*.

Vorbind despre *nevoile umane din punct de vedere urbanistic* luăm în considerație diferitele *tipuri de determinism* din perspectiva *necesităților*, care pot fi de natură *biologică, economic-materială, spirituală, socială, politică*; presiunea de satisfacere a acestora se transformă în *mobilitate umană*, care prin multiplicare la scară socială și asociere capătă aspect de *mobilitate urbane*.

¹⁴²Alexandru SANDU, *Teoria Structurilor Urbane – partea I-a*, curs universitar, Ed. Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, București.

Prin cumulul și acțiunea sinergică a mai multor mobiluri urbane se constituie *forțele urbane*, care determină decizii și declanșează *activități* umane și urbane, determinând, în acest proces, *comportamente* umane și sociale.

Comportamentele și activitățile sunt componente ale VIEȚII URBANE.

Viața unei așezări urbane, VIAȚA URBANĂ, este caracterizată prin:

- *atitudinea* grupurilor umane, *a obiceiurilor* sociale, *a relațiilor* la scara comunității, prin *serviciile și beneficiile* pe care orașul le oferă locuitorilor săi, vizitatorilor, altor actori urbani; toate acestea constituie MODUL DE VIAȚĂ URBANĂ.

Caracteristicile VIEȚII URBANE (atitudini, obiceiuri, relații, servicii, beneficii) reprezintă MODUL DE VIAȚĂ URBANĂ.

Viața urbană, caracterizată prin constituențele *modului de viață urbană*, se desfășoară într-un anumit CADRU URBAN, determinat prin *configurația* spațiului urban, prin *cultura urbană* și *politicile urbane*.

Cadrul urban este generat de *legități concrete*, care acționează specific în palier fizic, geometric, estetic, socio-economic, etc.; acesta se *constituie în timp*, prin *acumularea, asocierea și rafinarea* spațiilor urbane.

Sesizarea sistemului de elemente ale cadrului urban depinde de nivelul de *cultură și educație*, de capacitatea omului de a sesiza aspectele mediului înconjurător, antropic sau natural.

Configurația spațiului urban, cultura urbană și politicile urbane determină CADRUL URBAN.

Elementele determinante ale *cadrului urban* își pun amprenta asupra diferitelor *componente* din PLANUL EXISTENȚEI URBANE: cea *fizic-naturală* (mediul natural), cea *fizic-artificială* (mediul artificial), cea *economică, psiho-socială, cultural-istorică, juridic-administrativă*.

PLANUL EXISTENȚEI URBANE este constituit din componente socio-economice, cultural-istorice, spațial-naturale și antropice, juridic-administrative.

Componentele VIEȚII URBANE, caracteristicile MODULUI DE VIAȚĂ URBANĂ și determinantele CADRULUI URBAN sunt hotărâtoare, deopotrivă, pentru modul de constituire a MORFOLOGIEI URBANE, toate aflându-se în raporturi de *intercondiționare*.

VIAȚA URBANĂ împreună cu MODUL DE VIAȚĂ URBANĂ și CADRUL URBAN constituie MORFOLOGIA URBANĂ ; toate sunt intercondiționate.

Conceptul de structură urbană prin elementele de cadru urban

Între elementele de *cadru urban* se stabilesc *relații* (de cooperare, indiferență, competiție) în palierul *funcționalității* și al *spațialului*; aceste *relații*, împreună cu *componentele* fizice, constituie STRUCTURA SPAȚIULUI URBAN.

Prin prisma cadrului urban, *funcționalitatea* reflectă *calitatea unei texturi spațiale* situate într-un anumit *context urban și temporal*; vorbim despre funcționalitate la *diferite scări ale spațiului*: a unei parcele de teren, a unui amplasament, a unei zone urbane, a unui oraș sau teritoriu; funcționalitatea poate fi satisfăcătoare sau nesatisfăcătoare, acceptabilă sau inacceptabilă, pozitivă sau negativă; când este nesatisfăcătoare sau inacceptabilă înregistrăm *disparități*, respectiv *disfuncționalități* la nivelul alcătuirii urbane.

Gradul de *funcționalitate urbană* este determinat de nivelul de satisfacere a unei nevoi urbane, din punctul de vedere al *organizării administrativ-instituționale*, din punct de vedere *etic* sau *estetic*, etc.

Prin urmare, *structura spațiului urban* poate fi abordată ca:

- exprimare fizică a *structurii funcționale* a orașului;
- exprimare fizică a *contextului social-uman* în care se *constituie* printr-un proces derulat în timp, și care se *manifestă* într-o anumită conjunctură;
- ca *răspuns complex* la un *ansamblu de nevoi*, transpus în planul realității urbane în *mod indirect*, prin intermediul *sub-sistemelor funcționale* urbane, ori în *mod direct*, printr-un ansamblu de *percepții* și *senzații* recepționate în *timp* real sau retroactiv, considerate în plan *etic, estetic, psiho-social*.

În palierul percepțiilor și senzațiilor se exercită *nevoia de ambient*, sub raportul nevoilor existențiale din planul spațial – funcțional, pe de o parte, și din perspectiva nevoilor psiho- sociale.

Așadar, *nevoia de spațiu urban se rafinează*, apărând categoria nevoii de *ambianță spațială urbană*; aceasta determină apariția unor *aspecte și criterii mai subtile de judecată a calității sistemului urban*, care se specializează în mod sofisticat, permițând manifestarea nevoilor umane diversificate și contribuind la formarea comportamentului urban, și definirea comportamentelor umane.

Ambianța specifică a unui sistem urban, sau a unui cadru urban, contribuie la *constituirea unui prestigiu propriu al locurilor urbane* și al *ritmului lor de viață urbană*, cu rol determinant în *nivelul de atractivitate* a orașului (al gradul de *succes* ori de *insucces* în competiția globală actuală).

CURS 11: Concepte fundamentale în abordarea alcătuirilor urbane (II): Morfologie urbană și sintaxă urbană; Partiul urbanistic; Spațiul funcțional și Spațiul perceptiv.

CONCEPTE FUNDAMENTALE ÎN ABORDAREA ALCĂTUIRILOR URBANE (II)

Morfologie urbană și sintaxă urbană

MORFOLOGIA URBANĂ reprezintă, pe scurt, *studiul formei* alcătuirilor urbane și *al proceselor de formare* a acestora; corelat cu *structura* (creată de către componente și relațiile dintre ele) și *caracterul spațiului*, identificăm *nivele de complexitate diferită a proceselor* alcătuirilor urbane, care se diferențiază în: zone urbane, orașe, metropole, aglomerații urbane, zone metropolitane.

Înțelegerea proceselor urbane corespunzătoare implică *analiza structurii fizice* la scările relevante ale spațiului geografic (microscară, mezoscară și macroscară), modul de distribuție și a intensității *mobilității* în teritoriu, *modul de utilizare* a terenului, *modul de proprietate*, *densitatea de ocupare* a terenurilor, *randamentul economic* în utilizarea acestora, modul în care este *organizată* activitatea de *management urban* (de la *planificarea* proceselor de dezvoltare urbană, *implementarea* programelor și *controlul dezvoltării*).

În mod obișnuit, analiza *formei fizice* a spațiului urban se concentrează asupra *modului de organizare și distribuție spațială a rețelei stradale*, a *parcelor de teren urban*, a *insulelor urbane*, a *modului de organizare a spațiului construit*, iar pentru aceste tipuri de studii specifice se planuri topo-cadastrale și *analize comparative dinamice* (analizând *forma fizică a spațiului urban în momente diferite*, caracteristice, cel puțin două, plasate pe traiectoria de evoluție istorică a orașului).

Se mai realizează analize comparative între alcătuirea urbană în speță și *alte tipuri de alcătuiri urbane*, reale sau teoretice.

Înțelegerea acestor *procese cu relevanță fizică* nu poate fi completă decât în cazul unei *analize sociologice* cuprinzătoare, realizată în paralel, cu privire la *forțele sociale* care au influențat o anumită distribuție spațială în teritoriul de referință.

Studii asupra formei fizice a spațiului urban se mai pot realiza din perspectivă *geografică, geologică, istorică, ecologică* (analiza *momentelor de risc manifestat* putând furniza date suplimentare de mare utilitate pentru determinarea *cauzelor și înțelegerii* unui tip de conformare spațială, ori pentru *anticiparea tendințelor și proceselor de evoluție urbană*).

Printre primii care au realizat studii de morfologie urbană au fost Lewis Mumford, James Vance și sir Peter Hall.

Frecvent întâlnită este înțelegerea *conceptului de morfologie urbană* prin *studiul țesutului urban, al țesăturii urbane*, în scopul decodificării *structurii spațiale a peisajului construit și al celui urban*, prin raportare la structura fizică a unui spațiu urban neplanificat, organizat spontan.

Am înțeles din cursurile precedente că MORFOLOGIA URBANĂ se constituie pe două paliere distincte, dar intercondiționate între ele: palierul aflat la nivelul VIEȚII URBANE, plan al realității urbane cu relevanță din punct de vedere SPAȚIAL-FUNCȚIONAL (care constituie un subsistem al spațiului urban, ale cărui componente sunt de natură *abstract-materiale*) și palierul aflat la nivelul CADRULUI URBAN, plan al realității urbane cu relevanță din punct de vedere SPAȚIAL-PERCEPTIV (care

constituie un alt subsistem al spațiului urban, ale cărui componente au relevanță din punct de vedere *concret-spiritual*).

Cele două paliere de abordare corespund unor *planuri de manifestare diferită și simultană* a elementelor care structurează spațiul fizic urban; separarea metodologică a acestor planuri nu reprezintă un scop în sine, ci facilitează *înțelegerea proceselor* anterioare de evoluție urbană, precum și *reglementarea evoluției viitoare*.

Abordarea modernă a morfologiei urbane se concentrează asupra aspectelor de „*vocabular activ*” al *conformării spațial-configurative* (aspecte legate de *expresia* componentelor) și asupra celor de *sintaxă urbană* (concentrate asupra *modului* în care se combină, se *relaționează* componentele) – termeni preluați din lingvistică; studiul de morfologie urbană nu se raportează la zonele deosebite ale orașului, din perspectiva semnificației lor speciale pentru comunitatea locală, ci se *referă la tot teritoriul urban*, în scopul *evidențierii proceselor de evoluție și structurii spațiale*.

În consecință, studiile de morfologie urbană *nu iau în considerație aspectele arhitecturale ale cadrului construit*, plasându-se într-un palier de generalitate superior și căutând să decodifice logica internă a conformării spațiului urban.

Analizele de morfologie urbană se sprijină pe o serie de *abordări teoretice*: *sintaxa* spațiului, *configurarea* spațiului și teoriile cu privire la *designul* spațiului urban (care abordează trei tipuri de probleme: cea a *relațiilor dintre modul organizare a terenurilor și conformarea* spațiului, pe cea a *conectivității*, și pe cea a *relevanței locurilor urbane*, a amplasamentelor).

Se preocupă, prin urmare, și de studiul *rapoartelor „plin-gol”* (dintre spațiul construit și spațiul neconstruit) în efortul său de a descoperi principii de *armonizare a conformării* spațiului cu performanța *funcționalității* sale.

Legitățile relevate se dovedesc a avea legătură cu *configurația ierarhică a rețelei de amplasamente*, care contribuie la *ierarhizarea spațiului urban*.

Programele de cercetare care și-au propus să înțeleagă, în primul rând, *forma generică a orașelor*, s-au constituit într-o mișcare de idei denumită „SINTAXA SPAȚIALĂ”; aceasta a fost constituită în speranța că, odată înțelese procesele specifice ei, va fi posibilă și identificarea *efectelor celorlalți factori* asupra orașelor, inclusiv *lămurirea raporturilor dintre procesele economice și sociale* – diferențierea nevoilor umane – caracteristicile modului de viață uman – organizarea spațiului.

Înțelegerea *modului în care au fost declanșate și susținute procesele de constituire a zonelor și așezărilor urbane* ne deschide calea către înțelegerea LOGICII DE CONSTITUIRE a zonelor și așezărilor urbane.

SINTAXA SPAȚIULUI este descifrată printr-o *cercetare a generării spațiului inițial al orașelor*, datorită convingerii că, privite ca obiecte, ORAȘELE SUNT, ÎN MOD ESENȚIAL, REȚELE DE SPAȚII PRODUSE PRIN ACTE SUCCESIVE DE CONSTRUIRE.

Acest tip de cercetare a fost drept scop să dezvolte metode suficient de precise pentru a demonstra cu claritate științifică ceea ce *percepem în mod intuitiv*: că în diferite culturi, în diferite momente ale istoriei, și chiar în diferitele părți ale

aceluiași oraș, *rețeaua spațiului a fost structurată diferit*, iar această *acțiune* a avut consecințe asupra *caracterului zonelor urbane și așezărilor urbane*.

Cheia înțelegerii acestor consecințe depinde de *descoperirea și demonstrarea* a ceea ce în prezent percepem ca aspect critic: *structura rețelei de străzi apare ca un creator primar al formelor și fluxurilor de mișcare de-a lungul diferitelor străzi*.

Deoarece *conformează mișcarea*, rețeaua de străzi conformează inclusiv "patterns" / modurile de utilizare a solurilor ; înțelegem mai bine aceste procese dacă luăm în considerație procesele prin care se identifică cele mai potrivite amplasamente pentru anumite moduri de utilizare (cum ar fi amplasamentele cu *vad intens*, potrivite pentru comerțul cu amănuntul, sau cele cu caracteristici contrarii primelor, pentru *zonele rezidențiale*). Problematika *sintaxei spațiului urban* este diferită, în funcție de scara componentelor – aici punându-se problema *sintaxei la scara spațiului urban* (care relevă modul de relaționare a componentelor sistemului intraurban) sau problema sintaxei la scara unei zone urbane (care se ocupă, în mod evident, de modul de compunere a elementelor constituente ale acesteia).

Orașul a apărut ca urmare a unor procese economice și sociale, fiind, totodată, expresia acestor procese. Pe măsură ce aceste procese se modifică, ne așteptăm ca orașele să se schimbe odată cu ele (în prezent ne așteptăm ca orașele să se schimbe sub impactul tehnologiei informației).

Constatăm, însă, că deși orașele sunt sensibile la circumstanțele economice și sociale, cele mai multe dintre ele au o *formă generică relativ stabilă de-a lungul istoriei*, chiar dacă au fost construite pe parcursul unor lungi perioade de timp și în circumstanțe diferite, chiar dacă se află într-o schimbare permanentă.

Explicația aparentei contradicții: *orașele nu sunt produse prin aplicarea în sens direct a proceselor sociale și economice specifice perioadei în care s-au conformat*, ci reprezintă *rezultanta unor procese de construcție și dezvoltare*, a căror desfășurare se raportează la aceste procese.

Când implantăm structuri constructive (destinate satisfacerii nevoilor ființelor umane) în zone urbane deja coagulate, definite și individualizate în raport cu împrejurimile, constatăm că *cele care acționează prin constrângerile regulamentelor și reglementărilor urbanistice* asupra noilor implantări urbanistice sunt *siturile, locurile* - acestea fiind cele care *determină ceea ce poate fi sau nu poate fi realizat* în intervențiile de urbanism și arhitectură.

Așadar, AMPLASAMENTELE determină *configurarea* obiectelor, complexelor de arhitectură, a *caracteristicilor* orașelor care ne atrag și rămân în memoria noastră; *siturile urbane* au influențat, peste timp, *constituirea rețelelor de străzi* și au determinat *modul de conformare a aliniamentelor*.

Pe de altă parte, cele care determină un RITM de viață specific locului urban (un anumit tip de animație, în anumite locuri urbane) sunt *ființele umane*; oamenii

sunt cei care, prin deplasarea lor dintr-o localitate în alta, dintr-o zonă urbană în alta, determină *tipul de vibrație specifică a acestora, caracteristicile funcționale și configurative ale acestora*.

Orașele au propria lor logică pe care trebuie să ne străduim o înțelegem, în caz contrar nu vom reuși să pricepem modul în care factorii economici și cei sociali își pun amprenta asupra dezvoltării acestora.

Partiul urbanistic

Partiul urbanistic este exprimarea complexă a unui *mod global de organizare* a unui teritoriu urban; acesta precizează: localizarea funcțiunilor, ocuparea sau utilizarea terenului conform premiselor sale de dezvoltare, atât la nivelul cadrului structural al spațiului, cât și din punct de vedere socio-economic și estetic

Partiul urban *exprimă caracteristicile de perspectivă ale subsistemului* urban care urmează a fi generat în teritoriul de referință al studiului, prin:

- *componentele urbane*, în diversitatea și complexitatea lor;
- *structura urbană* la scara amplasamentului în speță, alcătuită din componente și relații;
- *ambientul*, prin configurarea modului de conectare a amplasamentului la sistemul mai amplu căruia îi aparține, și prin evaluarea gradului de afectare a teritoriului înconjurător;
- *comportamentul dinamic* al subansamblului urban, prin sugerarea modului de dezvoltare și a rapoartelor de interdependență care se stabilesc cu zonele adiacente, a relațiilor cu zonele de muncă, al traseelor favorabile de deplasare, al conexiunilor cu zonele de interes ale orașului.

Structura subsistemului configurat pe amplasament asigură *coerența dezvoltării* și o oarecare *stabilitate* în teritoriul respectiv; stabilirea corectă a nevoilor urbane (la care trebuie să răspundă dezvoltarea) trebuie realizată pe baza unor *studii de marketing urban*.

Partiul urbanistic este un *instrument de lucru în planificarea spațială*, reprezentând o *etapă distinctă a procesului de cercetare-proiectare*.

Acesta stabilește *caracteristicile majore ale dezvoltării* și determină *creșterea eficienței de utilizare a resurselor* existente în teritoriul de referință, prin :

- o *nouă organizare funcțională* și printr-o *ocupare adecvată*,
- prin *structurarea unor scheme stradale* care să satisfacă nevoile de *conexiune* ale zonei urbane studiate cu zona centrală a orașului, cu alte zone urbane care au funcție de „loc central” sau sunt prevăzute a deveni *poli de dezvoltare urbană*,
- realizarea unui nivel de *confort urban ridicat* și a unei *noi imagini urbane*, care să *satisfacă* și să *anticipeze* nevoile locuitorilor.
- o nouă organizare care să contribuie la ameliorarea condițiilor de mediu.

Modelul de ocupare a spațiului va fi determinat prin *suprapunerea rezultatelor* unor analize *spațial-funcționale*:

- ale *sitului* (trăsăturile cadrului natural, efecte de plastică urbană),
- ale *caracteristicilor economice* ale elementelor de cadru urban,
- ale *evenimentelor* (mișcare, aglomerare, culoare),

din punct de vedere *compozițional (estetic), economic, psiho-social*.

Coroborarea modelului funcțional cu modelul spațial generează **PARTIUL URBANISTIC**, în caracteristica sa de **MODEL GLOBAL AL STRUCTURII URBANE**.

Eficiența de utilizare a teritoriului este un criteriu de judecată, nu numai sub aspect *spațial-economic*, dar și în raport cu grad de satisfacere a nevoilor urbane; valorificarea caracteristicilor amplasamentului și creșterea coerenței, din punct de vedere al identității și specificului său; modul de tratare a raportului între nou și vechi, ocuparea adecvată a terenului, asigurarea densității de utilizare corespunzătoare, optimizarea repartiției dotărilor, raportarea corectă sub aspectul asigurării și creșterii echilibrului mediului înconjurător, aspectele de igienă urbană și social, conectivitatea și mobilitatea – reprezintă alte criterii de judecată.

Spațiul funcțional și Spațiul perceptiv

Adaptarea și integrarea spațială a dezvoltărilor urbane nu se raportează numai la cerințele *funcțional-configurative*, ci și la cele *psiho-sociale, economice, ecologice, culturale*.

În planul percepției caracteristicilor spațiului, se exercită și nevoia de *dimensiune estetică, etică, psihologică*, cu alte cuvinte, *nevoia de ambient urban*, care este cu atât mai acută cu cât *nivelul de evoluție al comunității umane și nivelul aspirațiilor* acesteia este mai ridicat, ajungând până la *sofisticare*.

Prin caracteristicile ambientale, spațiul urban se constituie într-un *factor de coagulare a comportamentelor individuale în comportament urban*, și în definirea conceptului de *urbanitate*.

CADRUL de VIAȚĂ URBANĂ se află sub *influența și acțiunea* unor factori *determinați funcțional* (diferitele forme de *activități urbane*) și sub influența altora *determinați funcțional-ambiental* (de tip antropic-ambiental, natural-ambiental, praxiologic, psiho-social și antropologic).

Nevoia de ambient impune *calitatea complexă a spațiului urban* ca spațiu de viață *diversificat funcțional și spațial-configurativ*, organizat din multiple perspective, cu acțiune efectivă în *formarea și definirea comportamentelor psiho-sociale*.

Putem vorbi, așadar, despre *ambianța urbană proprie unui spațiu urban*, ca *instrument creat prin reglementare urbană*, cu rol de *exercitare a uneia sau mai multor funcții urbane*; de aici se pot evidenția aspecte relevante pentru *starea de incompatibilitate între funcția urbană și ambianța urbană*.

CURS 12: Aspecte de epistemologie a spațiului arhitectural și urban. Elemente determinate compozițional-formal în coagularea configurativă a alcătuirilor urbane; percepție spațială și percepție urbană.

ASPECTE DE EPISTEMOLOGIE A SPAȚIULUI ARHITECTURAL ȘI URBAN

**Elemente determinate compozițional-formal în
coagularea configurativă a alcătuirilor urbane;
percepție spațială și percepție urbană**

Strategiile și acțiunile care vizează *crearea și asigurarea unor spații publice de bună calitate* au o importanță capitală în creșterea competitivității orașelor europene;

documentele specifice ale Comisiei Europene¹⁴³, dintre care o relevanță deosebită pentru problematica acestui curs o prezintă *Carta de la Leipzig*, subliniază importanța aspectelor legate de *calitatea spațiilor publice*, a *peisajelor urbane antropice*, a *arhitecturii* și a *urbanismului*, care joacă un rol important în condițiile de trai ale populațiilor citadine și în atragerea întreprinderilor din domeniul *industrii bazate pe cunoaștere*, a unei *forțe de muncă* ce posedă *nivel ridicat de creativitate și calificare*, și a *turiștilor*.

Din acest motiv, *interacțiunea dintre arhitectură, planificarea infrastructurii și planificarea urbană trebuie potențată*, pentru a crea spații *publice atrăgătoare*, orientate către *nevoile* (obiective și subiective) din ce în ce mai sofisticate ale utilizatorilor, și pentru a ajunge la un *nivel înalt de calitate a mediului de viață urbană*, prin cultură arhitecturală (*Baukultur*).

Cultura arhitecturală trebuie înțeleasă (în sensul cel mai larg al cuvântului) ca *suma tuturor aspectelor culturale, economice, tehnologice, sociale și ecologice* care influențează *calitatea și procesul de planificare spațială și pe cel de construcție*.

Această abordare nu trebuie limitată, însă, doar la spațiile publice urbane; o astfel de *Baukultur* este necesară pentru *oraș ca întreg*, și necesară, de asemenea, pentru *teritoriul său de susținere și influență* (împrejurimile sale) – nuanță deosebit de importantă pentru *protejarea patrimoniului arhitectural-istoric și peisager, natural și antropic*; este necesar, așadar, ca *spațiile publice, clădirile istorice*, precum și *valoarea urbană și arhitecturală* pe care acestea o reprezintă să fie *protejate*.

Toate aceste *concepte, componente urbane și raporturile* dintre ele reprezintă aspecte ale MORFOLOGIEI URBANE - ale modului în care se constituie și evoluează relațiile de *intercondiționare reciprocă* dintre caracteristicile VIEȚII URBANE și cele ale CADRULUI URBAN.

Mai simplu exprimat, și mai intuitiv, *morfologia urbană* este studiul FORMEI URBANE, de care se preocupă mai multe domenii și discipline: Arhitectura, Urbanismul, Planificarea spațială, Geografia, Filosofia (în particular Epistemologia), Estetica, Istoria artei și arhitecturii.

Relațiile dintre *morfologia urbană și sistemele urbane* constituie domeniul de preocupare al Geografiei, îndeosebi al *Geografiei urbane*; conceptualizarea modului în care se constituie *forma urbană / peisajul urban* se bazează pe *investigații morfogenetice / de „genetică urbană”* (în vogă în ultimii ani), pe modelul sistemelor evolutive naturale, și evidențiază importanța a trei planuri de abordare:

- cel al *populației*;
- cel al *conformării* edificiilor;
- cel al *configurației teritoriului*.

Suprapunerea concluziilor studiilor specifice, în cele trei planuri, evidențiază „*zone morfologice omogene*”, denumite și „*celule de peisaj urban*”.

¹⁴³ *Strategia de Dezvoltare Durabilă a Uniunii Europene*, construită pe baza *Strategiei de la Lisabona*, a *Programului de Acțiune de la Lille*, a *Acquis-ului Urban de la Rotterdam* și a *Acordului de la Bristol*; de asemenea, *Carta de la Leipzig* (mai, 2007) pentru Orașe Europene Durabile, aprobată în reuniunea CEMAT (a miniștrilor responsabili cu dezvoltarea urbană și coeziunea teritorială).

Abordările recente ale formei urbane evidențiază perspective multiple; deosebit de importantă pentru *decriptarea mecanismelor de generare a peisajului urban* este abordarea *istorică*, aceasta focalizându-se pe *studiul formelor* create de către generațiile precedente și pe *procesele care au determinat modificarea lor*.

Vechile formule de interpretare a orașelor, bazate pe *modele urbanistice fundamentale*, create printr-o abordare centralizată de tip *"top-down"* (de sus în jos, de la general la particular) pe modelul clasic gravitațional, au fost înlocuite în ultima vreme printr-o abordare inversă, mai democratică, de tip *"bottom-up"* (de jos în sus, de la local către general), în care se evidențiază importanța *influenței generate de către zonele urbane asupra conformării*, în ultimă instanță, a *spațiului global*, pe de o parte, precum și importanța mecanismelor intrinseci ale organismelor urbane, a *comportamentului și acțiunii* acestora, în definirea *mărimii și formei* alcătuirilor urbane, pe de altă parte; „*Orașele apar astfel drept exemple de structuri auto-organizate, care se constituie pornind de la acțiuni localizate*”, scrie Michael Batty, în cartea sa *New Ways of Looking at Cities*.

Așadar, *capacitatea* unui complex de funcțiuni urbane de a *satisface un complex de nevoi urbane* este cea care determină *declanșarea proceselor morfologice* ale alcătuirilor urbane; cu alte cuvinte, *forma* unui oraș este determinată de către FUNCȚIONALITATEA acestuia.

Organismul urban funcționează prin conlucrarea mai multor subsisteme; un subsistem urban caracterizat printr-o bună funcționalitate, *capabil de a răspunde nevoilor specifice* ale unui *subgrup comunitar*, care este identificat printr-un MOD de VIAȚĂ URBANĂ propriu, prin anumite trăsături caracteristice ale VIEȚII sale URBANE, va crea o anumită *textură urbană în teritoriul său de referință*.

Setul de *caracteristici ale vieții urbane* asociate unui țesut urban se determină printr-o ANALIZĂ MORFOLOGICĂ; aceasta reflectă starea *funcțională a structurii* unei alcătuiți urbane – a unui *oraș*, a unei *zone urbane*, ori a *spațiului geografic de referință al unui sistem urban*.

Modelele urbanistice fundamentale au fost *revizuite* în perioada contemporană, *reevaluarea* acestora făcându-se din *perspectivă umanistă*; nevoia *schimbării de paradigmă* s-a conturat în momentul în care s-a constatat că *locuitorul urban își schimbă comportamentul* pe măsură ce procesele urbane devin mai complexe, și se *înstrăinează* din ce în ce mai mult de *mediul său de viață* într-un *cadru preponderent antropic*.

Din perspectivă umanistă, există abordări diferite ale aspectelor epistemologice ale morfologiei urbane:

- în *abordarea funcționalistă* se consideră că orașul nu poate fi perceput ca un tablou, iar caracteristicile geometrice ale concepției arhitecturale nu prezintă relevanță esențială pentru locuitorii săi, accentuându-se necesitatea unei bune gestionări a orașului sub aspectul *funcționalității* sale;

- în *abordarea estetizantă* se pledează pentru o *abordare estetică* a spațiului urban, accentuându-se influența pe care o exercită *componentele configurativ-spațiale* ale cadrului de viață urbană asupra *comportamentului uman*;
- în *abordarea democratic-participativă* se contestă dreptul arhitectului sau al urbanistului de a decide singur în privința organizării și conformării cadrului de viață urbană, punându-se în evidență *necesitatea implicării populației, a tuturor actorilor urbani*, în conformarea *viziunii strategice* către care *trebuie să tindă procesele de dezvoltare urbană*; este caracteristică *urbanismului participativ*.

Arhitecții Eero și Eliel Saarinen (fiu și tată) au efectuat încă în 1950 un *studiu de morfologie urbană* pentru compania General Motors, pornind de la *studiul influenței spațiului asupra productivității individului* (unul dintre aspecte fiind *influența spațiului aferent parcursului de la locuință la locul de muncă*).

Schimbarea de paradigmă în analiza spațiului contemporan s-a produs prin mutații, în etape succesive, la nivelul *atitudinii față de oraș*, accentuându-se asupra:

- nevoii de *continuitate spațio-temporală*, a *caracteristicii sistemice* a organismului urban, renunțându-se la analiza obiectului independent de arhitectură în reglementarea proceselor de dezvoltare urbană ;
 - importanței *laturii existențiale a morfologiei urbane*, evidențiindu-se importanța raportului *comportament uman - calitate a spațiului construit*, apărând conceptul „*climatului de existență*” a locuitorului urban; s-a evidențiat *relația de consecvență* între caracteristicile *proceselor de dezvoltare spațial-configurativă* și caracteristicile derulării proceselor din *perspectivă social-comunitară* (spre exemplu: *zonificarea funcțională* a spațiului urban și *organizarea spațiului urban în insule urbane de mare densitate* au drept consecință segregarea socială și distrugerea sentimentului de apartenență la comunitate; Jane Jacobs susține ca distanțarea unui copil de modul de viață majoritar al comunității conduce către declanșarea unor procese alienante la nivelul conștiinței copilului, cu atât mai grave cu cât izolarea acestuia este mai evidentă, afirmând că un copil care se joacă într-un spațiu special amenajat, la care nu au acces cei din generația lui, este mai înclinat către delincvență decât un copil care se joacă pe stradă și percepe *ritmul vieții reale*);
 - nevoii de *implicare a locuitorilor în decizia administrației locale* cu privire la conformarea cadrului lor de viață, la stabilirea priorităților de intervenție asupra mediului urban și a programelor finanțate din bani publici.
- sustine necesitatea participării în construcția urbană a tuturor celor interesați

Introducerea conceptului „*climatului de existență*” a locuitorului urban a determinat apariția conceptelor de „*igienă mentală*” și „*igienă socială*”, accentuându-se asupra *caracterului sano-genetic al spațiului public deschis*, cu *funcție de contact comunitar* – spații pietonale, scuaruri, piețe publice, și a *rolului său integrator din punct de vedere psiho-social*.

De mare utilitate pentru organizarea orașului este folosirea *abordării de tip "feed back"* în procesul de *conformare spațial-configurativă*, prin analiza *percepției urbane a utilizatorului urban*

În anii 60 ai secolului 20, lucrarea despre imaginea urbană a lui Kevin Lynch a adus în prim plan *dimensiunea vizuală a percepției spațiului urban*¹⁴⁴; dincolo de aspectele bioclimatice și „proxemice” (utilizarea prin care *omul atribuie spațiului calitatea de produs cultural specific* - concept introdus de către E.T. Hall¹⁴⁵), Kevin Lynch insistă cu privire la *necesitatea „lizibilității”* peisajului orașului; „imagibilitatea”, după cum exprimă și numele său („the image”), favorizează *creația imaginilor mentale colective ale mediului înconjurător*.

Elementele constitutive ale formării imaginii urbane sunt: *drumurile, limitele, cartierele, nodurile și punctele de reper*. Lectura peisajului urban („the townscape” al lui G. Cullen¹⁴⁶, care a reluat, parțial, elementele tradiției engleze ale Pitorescului) abordează cu precădere *viziunea cinematică a spațiului*, insistându-se asupra spațiului „kinestezic”. Percepția *solurilor, fațadelor, volumelor, culorilor, mobilierului urban* se modifică în deplasare, ajungând să *resuscite interesul pentru spațiul sensibil și pentru expresia sa*.

Analiza urbană din perspectiva lui Kevin Lynch evidențiază:

- orașul se manifestă pe *multiple planuri în relația sa cu utilizatorul de spațiu urban*, determinând *reații la diferite nivele ale conștiinței umane*;
- complexul de *trăsături caracteristice* ale diferitelor locuri urbane determină *specificul urban*, și *înțelegerea* de către utilizator a spațiului urban;
- calitatea spațiului generată prin *organizarea sa* determină *lizibilitatea* locurilor urbane, și facilitează raportarea utilizatorului la *modul de concepere* a spațiului urban;
- în planul mental al utilizatorului *trăsăturile caracteristice* ale locurilor și *modul de organizare* a acestora se *suprapun*, generând decodificarea *sub aspectul semnificației* a locului urban, determinând ca reacție, conștientă sau inconștientă, dorința de implicare și *intervenție* asupra componentelor morfologice urbane.

Reflexiile formulate de către Kevin Lynch se mențin în actualitate și fac obiectul altor studii. Spre exemplu, J.F. Augoyard s-a preocupat de *practicile cotidiene în spațiul urban, de percepția peisajului și de estetica ambianței urbane*; el a observat că „*spațiul este perceput prin ureche și nas*, pentru că mișcarea noastră în spațiu nu ne este perceptibilă (...). Așa că spațiul este o sinteză abstractă a celor cinci simțuri.” El mai încearcă să definească și „ambianța”, pe care o asimilează (pe scurt) a fi „*o întâlnire dintre un dat fizic și ceea ce exprimă sensul percepției*.”

Ca o concluzie a celor abordate în curs, din perspectiva arhitectului :

¹⁴⁴ K. Lynch în „*The Image of the City*”: „Această carte a examinat calitatea vizuală a orașului american prin studiul reprezentării mentale a acestui oraș de către locuitorii săi. Ea își concentrează în mod deosebit atenția, în primul rând, asupra unei calități vizuale particulare: *claritatea* aparentă sau *lizibilitatea peisajului urban*. Prin aceasta dorim să vorbim despre ușurința cu care putem recunoaște elementele caracteristice unui oraș și organizarea acestora într-o schemă coerentă.”

¹⁴⁵ E.T. Hall a studiat fenomenul percepției spațiului; propune o veritabilă clasificare a percepției spațiilor urbane *în funcție de canalul senzorial* utilizat: spațiu vizual, spațiu olfactiv, spațiu auditiv, spațiu tactil, spațiu kinestezic; insistă în privința relativității percepției, care, întotdeauna, este un „construct” cultural.

¹⁴⁶ G. Cullen (1961), *Townscape*, London; ulterior rafinează termenul în „the concise townscape” (1971); a identificat și evidențiat *dimensiunea vizuală plastică* în crearea „peisajului urban”.

- *formele urbane*, în contradicție cu cele care nu aparțin unui loc, sunt purtătoare de *sens*, de *folosință*, și capabile de *adaptare* în funcție de utilizator;
- *compoziția urbană* trebuie să se înscrie în *valorile culturale, geografice sau istorice ale sitului în care se implantează*, depășind ideea utilitarismului imediat;
- *spațiul dobândește o identitate proprie și calități specifice*; el *trebuie să evolueze* și își descoperă alte și alte utilizări, fără ca această schimbare să se facă întotdeauna printr-o opțiune conștientă.

Lao Tse

„În butucul roții se întâlnesc treizeci de spițe
 Dar esența roții
 Este spațiul gol dintre acestea.
 Vasul de ceramică este constituit din argilă
 Dar esența vasului
 Este spațiul gol din interiorul său.
 Casa este alcătuită din pereți cu ferestre și uși
 Dar esența casei
 Este spațiul gol din interiorul său.”

comentariu succint / max. 5(cinci) rânduri

CURS 13: Elemente determinante funcțional-compozițional în structurarea alcătuirilor urbane. Efecte de plastică urbană.

ELEMENTE DETERMINANTE FUNCȚIONAL-COMPOZIȚIONAL ÎN STRUCTURAREA ALCĂTUIRILOR URBANE

Conceptul de structură urbană a apărut prin aplicarea unei logici de *abstractizare a realității urbane*, prin elaborarea unor *modele de interpretare a orașelor*, prin procedee bazate adesea pe *principii și metodologii împrumutate din Filozofia științei* sau din alte domenii; ulterior și-a dovedit aplicabilitatea sa pragmatică, *intervenind într-o realitate din care a fost creat*.

Am înțeles din cursurile precedente că procesul de *constituire și conformare permanentă a organismului urban* este declanșat de către *nevoi și interese*, care se constituie în *mobilitate umane* ce declanșează *acțiunea* omului; prin însumarea

acestora se constituie mobilurile *urbane*, care declanșează *acțiuni la scară urbană*; acestea se concretizează în activități umane și *activități urbane*, care se desfășoară pe *terenuri urbane*, determinând *moduri diferite de utilizare a teritoriului*.

Rolul atribuit unei *componente* a spațiului urban (cu scopul de a satisface o anumită nevoie prin desfășurarea unei activități) se numește *funcție urbană*; aceasta denotă aspecte pozitive au negative, în funcție de *modul* în care *reușește să satisfacă nevoia urbană* ca urmare a adoptării aceluși *rol în sistemul urban*.

Exercitarea funcției urbane într-un „decupaj” anume al spațiului urban conformează *funcțiunea urbană*; prin urmare, *funcțiunea urbană este un spațiu urban specializat* (asociat unei funcții urbane); caracteristicile sale depind de nivelul de cultură al utilizatorilor, de contextul politic-social, de trăsăturile administrației, etc.

Procesul (descriș simplificat) determină *structurarea orașului* (sau a altor forme de alcătuire urbană) prin *modul* în care este „*ocupat*” *spațiul urban* (în toate cele patru dimensiuni utilizate în planificarea spațială – trei spațiale și una temporală), pe de o parte, și prin *modul* în care este *utilizat teritoriul urban* (determinat prin distribuția funcțiilor urbane).

Cu alte cuvinte, *structurarea alcătuirilor urbane* este determinată de către *factori de natură funcțional-compozițională*, prin *modul de utilizare a parcelelor de teren urban* care influențează *modul de ocupare a spațiului urban*.

Așadar, *activitatea urbană* exercită influențe deosebit de complexe asupra teritoriului urban prin *modul de ocupare a spațiului urban*, în mod specific prin:

- *modul de ocupare a terenului* (două dimensiuni spațiale și una temporală), care se referă la raportul determinat între *activitate și o parcelă de teren urban*; pentru exprimarea acestui aspect se evaluează *POT* (procentul de ocupare a terenului), ca raport între suprafața terenului ocupat efectiv (pentru asigurarea condițiilor de desfășurare a activității) și suprafața totală a parcelei;

- *modul de utilizare a terenului* (trei dimensiuni spațiale, una temporală, alta economică), care se referă la *randamentul economic* al unei parcele de teren urban, la raportul determinat între *activitate, o parcelă de teren, și eficiența financiar-economică* a acestei asocieri; pentru exprimarea acestui aspect se evaluează *CUT* (coeficientul de utilizare a terenului), ca raport între suprafața desfășurată a construcției (prin însumarea suprafețelor tuturor nivelelor) și suprafața parcelei;

- *modul de afectare a terenului* (dimensiuni multiple: trei dimensiuni spațiale, una temporală, una culturală, una economică, una ecologică, una de sănătate publică, una administrativă, una sociologică, multiple psihologice, multiple de mobilitate individuală și comunitară, etc.), care se referă la influențele primelor două tipuri de rapoarte exercitate asupra mediului urban în teritoriul învecinat (pentru evaluarea acestora se elaborează *studii de impact*).

Afectarea teritoriului înconjurător, prin localizarea unei activități urbane pe o parcelă anume, poate fi *pozitivă* sau *negativă* – contribuind la *creșterea atractivității* unei zone mai ample prin dinamizarea acesteia, sau determinând la decăderea acesteia prin *externalitățile* generate.

În cazul afectării negative a teritoriului se adoptă măsuri de *reconformare a soluției* la scara amplasamentului, ori se *renunță la localizarea activității* pe parcela de teren în speță, urmând ca acesteia să i se asocieze o altă parcelă în care *externalitățile generate să-și găsească soluții în cadrul amplasamentului propriu*, fără a-și mai exercita influențele negative în teritoriul învecinat.

Deoarece există: *activități legate de un amplasament* anume și *activități independente* de modul de localizare, *relocarea nu este posibilă uneori*.

Un spațiu urban specializat (asociat unei funcții urbane) devine o *funcțiune urbană*, constituită, așadar, cu scopul de a satisface o nevoie inițială și de a împlini o anumită aspirație sau interes generat; după constituirea sa, *funcțiunea urbană* este *generatoare de nevoi și interese la scară spațială și socială*.

Evaluarea „*forței*” de *iradiere* a unei funcțiuni urbane la scara teritorială se face prin identificarea limitelor spațiale și măsurarea *ariilor de interes*; acestea sunt de mai multe tipuri:

- *aria izocronă*, spațiul parcurs prin raportarea la un centru de atracție, de interes, în corelație cu timpul – parcurs *în intervale de timp egale* (prin diferite modalități de deplasare) sau *parcurs la intervale de timp egale* (ciclic);
- *aria de influență*, spațiul asupra căruia un centru de atracție își exercită influența, măsurat obiectiv, pe criterii teoretice (nevoi, deservire);
- *aria de atracție*, spațiul asupra căruia un centru de atracție își exercită influența, măsurat în raport cu criterii de factură subiectivă (interese, criterii social-economice, culturale, psihologice);
- *aria de convergență*, spațiul în care mai multe centre de interes (situate pe același palier, ca funcție sau importanță) sunt atrase de către un anumit centru și, în același timp, unele de altele; abordarea acesteia se face sub raportul *formeii, al funcțiunii, al proceselor de dezvoltare*; toate acestea și din perspectivă temporală.

EFECTE DE PLASTICĂ URBANĂ

Spațiul urban nu contează doar prin raportarea activităților la cele două dimensiuni ale parcelei urbane și la eficiența economică a utilizării acesteia, ci oferă o multitudine de „*layers*”, de *planuri și fațete aflate în interconectare, prin intermediul unor „puncte nodale”* ale spațiului urban, ceea ce determină o anumită *compoziție* și o *atmosferă specifică* a spațiului urban.

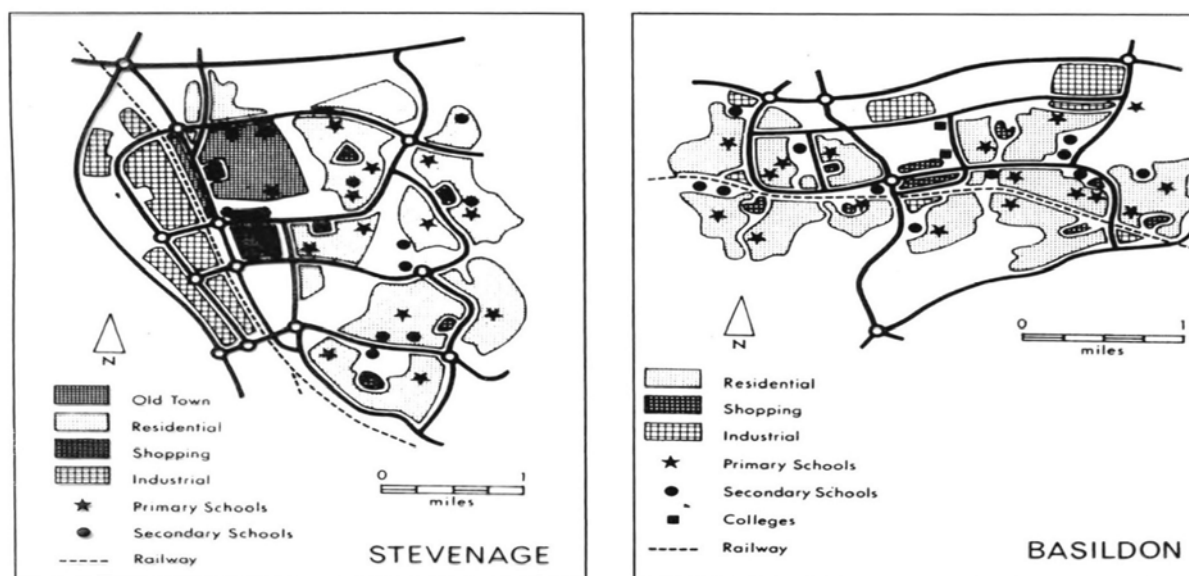
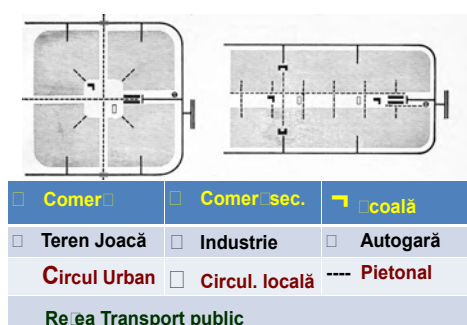

FIGURA: *Umanizarea vieții urbane*; Sursa: J. Tyrwhitt, J.L.Sert, E.N. Rogers (1954), *The Heart of the City: towards the humanisation of urban life*, Ed. Hoepli, Milano.

„Scopul vizat, în amenajarea zonelor de locuire urbană și a „unităților de vecinătate”, este de a permite fiecărei familii, dacă aceasta este dorința, de a forma cu ceilalți o *comunitate care răspunde contactelor sociale* bine definite și care *prezintă o unitate fizică evidentă*. Unitatea de vecinătate este, în mod esențial, un grup social spontan: *ea nu poate fi creată de către un planificator urban*.

Tot ce se poate în ultimă instanță este de a asigura unei comunități *satisfacerea nevoilor vitale esențiale*, de a compune un cartier care dă locuitorilor săi *impresia de a trăi într-un loc deosebit de altele*”. (scria *Frederik Gibberd* în manualul său „*Composition urbaine*”, pag.247).

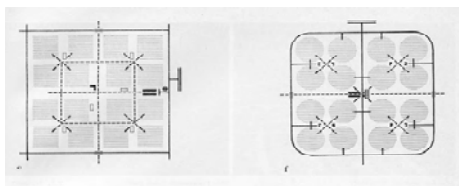

F. Gibberd (1953), *Town Design*

Analiza comparativă unui cartier de până la 5 mii de persoane și a unuia de peste 7 mii de persoane evidențiază avantajul de a locui în insule urbane și în cartiere de mici dimensiuni.

Cartierul mai mic este, din anumite puncte de vedere, mult mai potrivit să fie împărțit în insule urbane decât cel mare; pentru locuitorii cartierului mare oportunitatea de a se întâlni în centrul ansamblului este mai scăzută și, în

consecință, aceștia sunt mai izolați, ceea ce devine periculos pentru centrul comercial (care poate falimenta). Pe de altă parte, când populația este mai puțin numeroasă clădirile publice sunt mai puțin eficient utilizate, și devine absolut indispensabil ca școlile să fie folosite și pentru activități ale adulților.

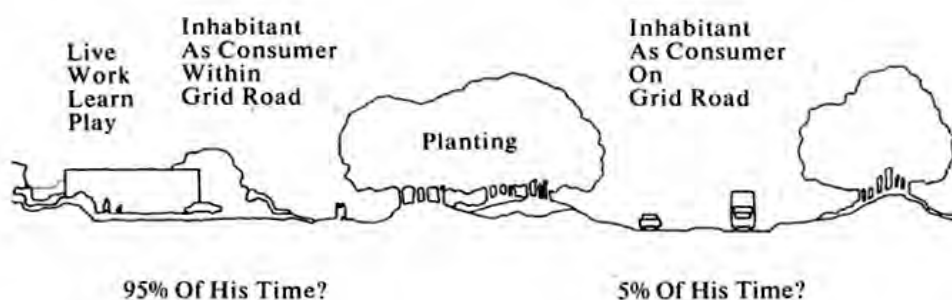

Probabilitate scăzută cazul (f) pentru întâlniri spontane (în centrul ansamblului)

⇒ **falimentar pt centrul comercial**
coeziune comunitară redusă.

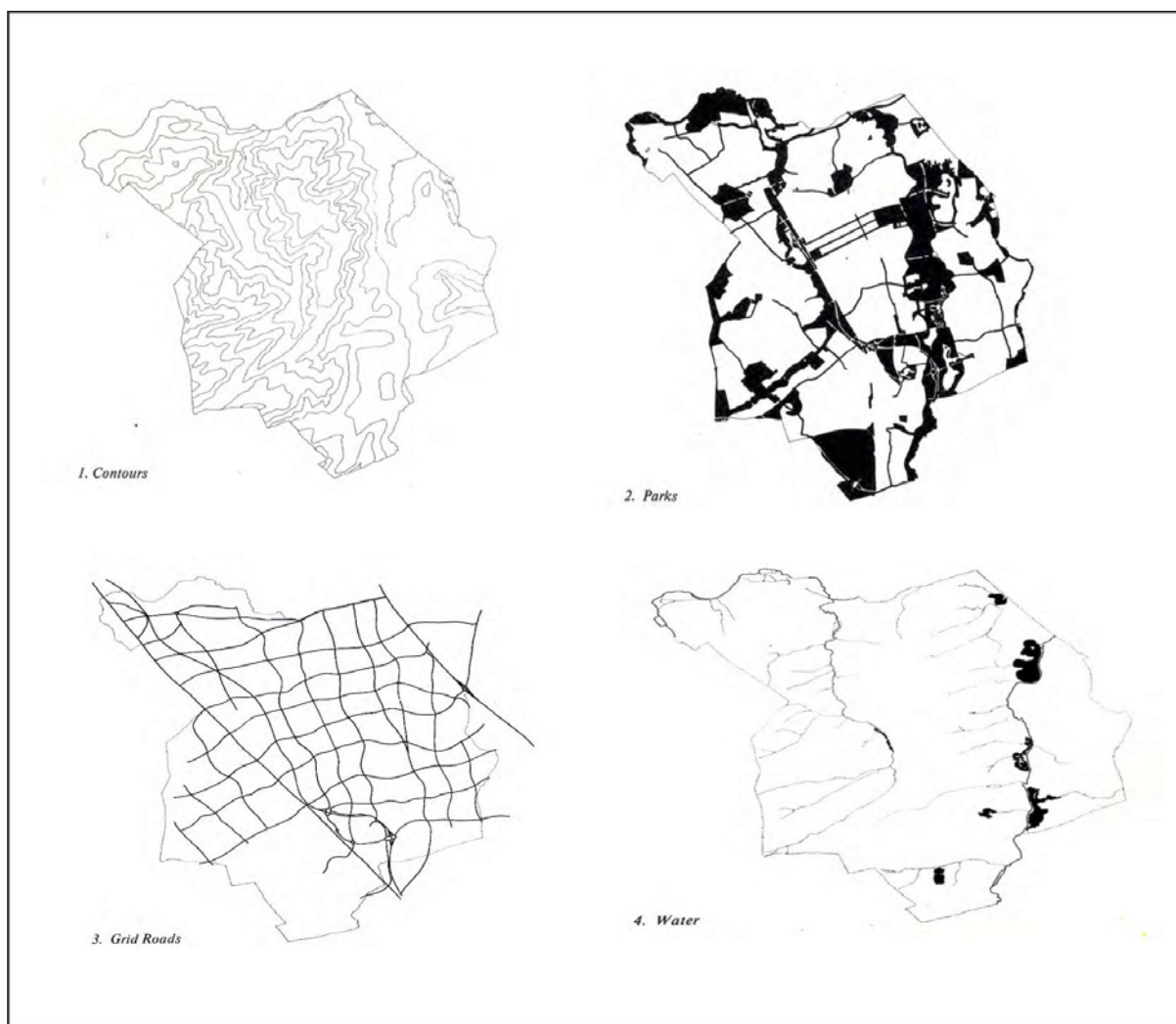
Frederick Gibberd (1953), Town Design

Politici de plantare / rețea de spații verzi (orașul Milton Keynes, UK) - Se realizează o *rețea de spații verzi* folosind *specii din vegetația locală* și valorificând *topografia locului* (cursuri de apă, curbe de nivel, spațiile verzi de utilitate publică, rețeaua de circulație publică și plantațiile din zonele cu lotizări).

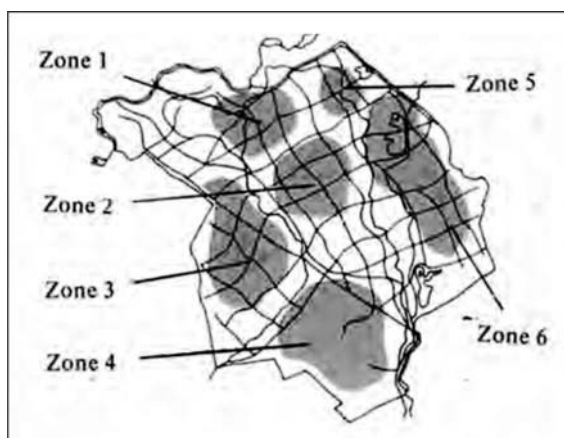
În interspațiile rețelei se creează zone cu aspect de „*pădure urbană*”, alcătuite din *specii dominante în oraș, grupate în masive plantate, în mod consecvent cu anumite specii, dând un sens amplasamentului, un sens identitar locului.*

Se va acorda o mare atenție acestor „interspații”, întrucât un locuitor urban petrece, probabil, cca. 5% din timpul său în zona rețelei stradale, iar restul de 95% în *interspațiile rețelei.*

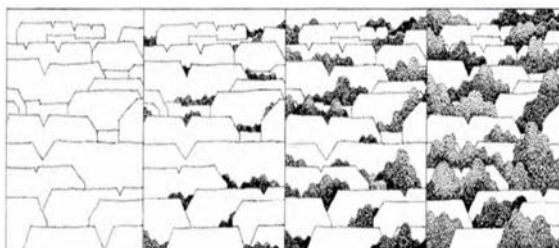
Se creează câte o *combinație stabilă de specii plantate* în cadrul fiecărei zone, capabilă să răspundă unei largi palete de așteptări și utilizări.

Fiecărei „păduri urbane” îi este alocată o anumită specie de arbori, una de arbuști și alta de tufișuri; această combinație va fi *dominantă pentru o anumită zonă și ar trebui să reprezinte aproximativ 70% din aceasta*.

Se recomandă să se anticipeze nevoile de plantare cu oarecare acuratețe, cu câțiva ani în avans, pentru a nu se recurge la improvizații și a nu distorsiona specificul pădurilor urbane.

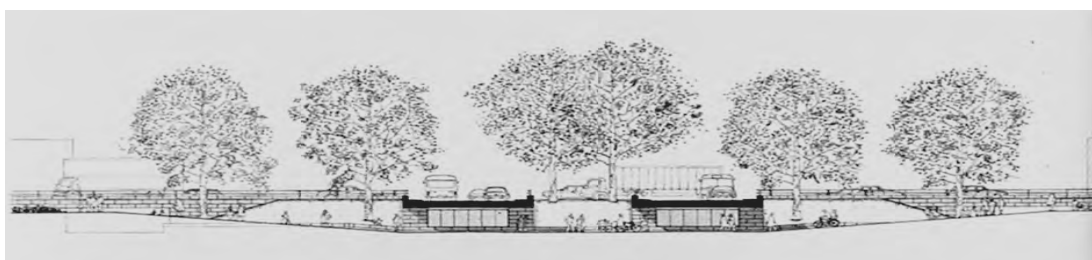
POLITICILE EXTREME DE PLANTARE AFECTEAZĂ IMAGINEA ORAȘULUI

- (1) imagine aridă – sănătate scăzută locuitori /
scade atractivitate oraș / pierde populația...
- (4) dispare imaginea caracteristic urbană

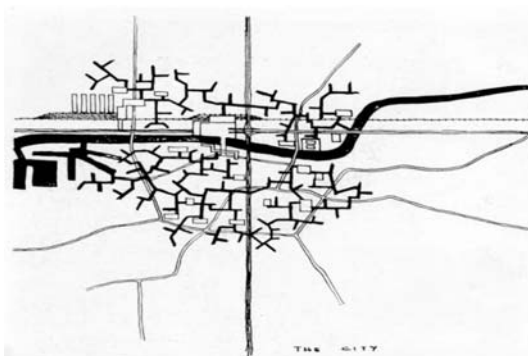
Toate funcțiunile care nu au nevoie de lumină și verdeață pot fi dispuse subteran, eliberând terenul urban pentru a fi amenajat peisager.

„În mod tradițional, există lucruri care rămân neschimbate prin raportare la trecerea timpului – Acropolis, Râul, canalul sau o altă configurație unică a terenului – și se datorează faptului că au făcut inteligibilă întreaga structură comunitară asigurând identitatea părții în cadrul întregului.

Astăzi mult prea evidentul nostru eșec este cauzat de *lipsa inteligibilității și identității marilor orașe*, iar răspunsul posibil rezidă, cu siguranță, într-un mod foarte clar, în sistemul de circulație – autostrada transformându-se, dintr-o funcțiune ameliorantă, într-o funcțiune unificatoare.” (Alison Smithson, *Team X Primer*, p.48).

Autostrada se transformă dintr-o funcțiune amelioratoare într-o funcțiune unificatoare

Alison Smithson (dir.) (1968), *Time X Primer*, MIT Press, London

„Cu scopul de a obține funcția de unificare în spațiul urban toate străzile trebuie integrate într-un sistem, iar coloana vertebrală a sistemului trebuie să fie autostrada, inclusiv în cazul zonelor în dezvoltare, unde capacitatea lor de relaționare cu alte tipuri de dezvoltare le face capabile să joace roluri de unificare vizuală și simbolică în același timp ele făcând, de fapt, întreaga lucrare de reîntregire. Față de primul nostru interes manifestat pentru viața străzii, am devenit acum obsedați de conceptul de „mobilitate” în toate semnificațiile sale, și în mod particular de implicațiile mașinii.

Pentru un arhitect nu este doar o problemă de sisteme de trafic pentru că el are legătură cu inventarea tipurilor de clădiri *apropiate*, potrivite noilor formule de țesut urban pe care le pretinde motorizarea.

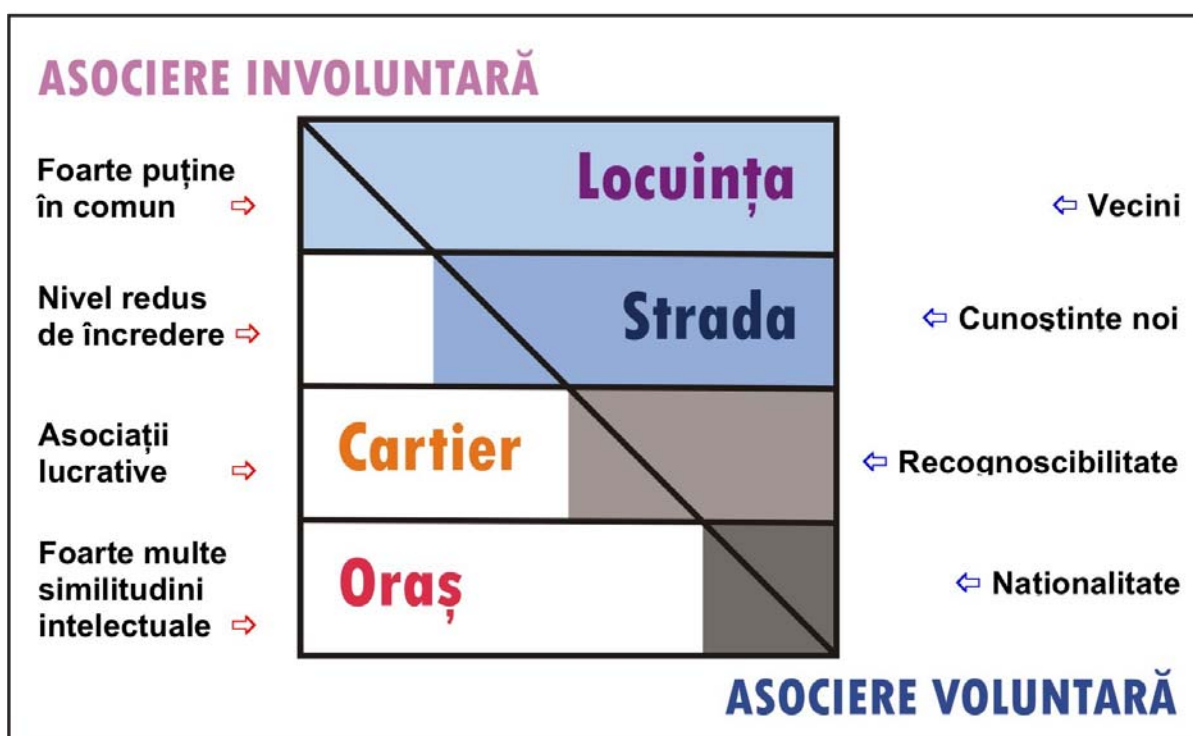
(*„Uppercase”*, Alison & Peter Smithson)

În general, există tehnici de construire a orașelor care pot face comunitatea mai inteligibilă:

(1) Dezvoltarea *sistemului de drumuri și comunicații ca sistem de infrastructură urbană* (autostrada ca forță unificatoare); conștientizarea implicațiilor fluxurilor și mișcării asupra arhitecturii în sine.

(2) *Acceptarea dispersiei implicate în conceptul mobilității* și regândirea distribuției densităților deja acceptate, implicit *localizarea funcțiilor în relație cu noile semnificații ale comunicării*.

Ierarhizarea spațiilor → ierarhia asociațiilor cognitive

Planul de urbanism ne oferă doar o direcție de planificare care *trebuie* să transforme experiențele mișcării în forme tridimensionale, pentru identificarea elementelor care pot fi realizate în acord cu nevoile viitoare.

O problemă relaționată direct cu problema generală a „structurii societății” o reprezintă centrul civic; un *centru civic este o parte a așezării umane*. Numele include cuvântul „civic”, care te face să-l asociezi cu omul – membru al comunității, și cuvântul „centru” care te face să-i acorzi importanță.

Scopul urbanismului este inteligibilitatea, claritatea organizării; comunitatea, prin definiție, este un lucru inteligibil. Inteligibilitatea trebuie să se raporteze și la caracteristica părților.

Subdiviziunile comunității ar trebui și ele gândite drept „unități de apreciere” / o unitate de „apreciere” nu este un „grup vizual” sau o „vecinătate”, ci, într-un mod oarecare, definește o parte a unei aglomerații umane. Unitatea de apreciere trebuie să fie diferită pentru fiecare comunitate; pentru fiecare comunitate particulară aceasta trebuie să inventeze structura subdiviziunilor sale.

În cele mai multe cazuri grupurile de clădiri nu reflectă vreo realitate de organizare socială; ele, mai curând, sunt rezultatul unor expediente politice, tehnice și mecanice.

CIAM 7 / 1948, Paris

Deși este extrem de dificil să definești înaltele nivele de asociere, *strada* implică un contact comunitar fizic, *districtul* o comunitate de apartenență, iar *orașul* o comunitate de *tip contact intelectual* – o *ierarhie a asociațiilor umane*.

(CIAM 9, *Air-en-Provence*, 1953, Alison & Peter Smithson)

A devenit evident că construirea orașului a fost dincolo de scopul unei pure gândiri analitice – că problema relațiilor umane s-a resimțit prin rețeaua celor „patru funcțiuni”; cu scopul de a corecta acest lucru, „The Doorn Manifesto” propune:

„Pentru a înțelege pattern-ul asociațiilor umane trebuie să considerăm fiecare comunitate raportată la mediul său particular.

Principiile dezvoltării unei comunități pot fi derivate din ecologia situației concrete, din studierea umanului, a naturalului și a construitului, precum și din studierea fiecăreia dintre acțiunile pe care componentele le exercită și le recepționează în mod reciproc. Dacă validitatea formei unei comunități constă în pattern-ul vieții (a modului de distribuire a vieții), atunci rezultă că primul principiu valabil în cazul elaborării strategiilor de dezvoltare ar trebui să fie o analiză obiectivă continuă a structurii umane și a modificării sale”.

O astfel de analiză ar trebui să includă *nu doar* „ce se întâmplă”, ci și „obiceiurile organismelor, modurile de viață și relațiile acestora cu împrejurimile”, astfel de lucruri cum ar fi: să locuiești în anumite locuri, să mergi la școală, să călătorești către locul de muncă și să vizitezi magazine, ci, de asemenea, „ce motive există pentru a merge la anumite școli, pentru a alege un anumit tip de muncă și pentru a vizita acele anumite magazine.

Cu alte cuvinte, analiza trebuie să acopere un mod de distribuție a realității care include aspirații umane.

Structura socială căreia planificatorul urban trebuie să-i dea formă *nu este doar diferită* ci și *mult mai complexă* decât a fost vreodată până acum. Diferitele

servicii publice permit familiilor să fie din ce în ce mai independente de actualul contact fizic cu restul comunității și mult mai concentrate asupra lor însele.

”The Doorn Manifesto” (Holland, 1954):

1. Este inutil să consideri o casă *altfel decât o parte a unei comunități căreia îi aparține și cu care inter-acționează.*
2. Nu ar trebui să pierdem timpul codificând elementele casei *până când nu au fost cristalizate restul relațiilor.*
3. ”Habitatul” se referă la *o anumită casă într-un tip particular de comunitate.*
4. Comunitățile sunt asemenea pretutindeni.
 - (a) Case izolate – ferme.
 - (b) Sate.
 - (c) Orașele de diferite tipuri (industriale / administrative/ speciale).
 - (d) Orașe mari (multifuncționale).
5. Ele stabilesc relații caracteristice cu mediul lor înconjurător (habitat).
6. Fiecare comunitate trebuie să fie acceptabilă prin *organizarea sa internă – să ofere o circulație facilă*; în consecință, indiferent de tipul de transport aflat la dispoziție, *densitatea trebuie să crească pe măsură ce populația crește*; spre exemplu, (a) este cea mai puțin densă, (d) este cea mai densă.
7. Trebuie, prin urmare, să studiem *locuințele și modul de grupare necesar* al acestora pentru a produce comunități convenabile în *diferite moduri de organizare.*
8. *Valabilitatea fiecărei soluții rezidă în câmpul invenției arhitecturale*, mai degrabă decât în *antropologia sociologică.*

Planificatorul urban nu este nici pe departe un reformat social, ci un tehnician în domeniul formei, a cărui menire nu poate consta în realizarea unor centre comunitare, spălătorii comunale, spații de contact comunitar, etc., pentru a ascunde faptul că așezările umane sunt neinteligibile.

[...] planificarea preliminară municipală nu poate crea forma unei noi comunități. Forma este generată, parțial, prin răspuns la forma existentă și, parțial, prin răspuns la acțiunea modelatoare a timpului /Zeitgeist – care nu poate fi planificată anticipativ.

Fiecare adaos la cadrul de viață al comunității, fiecare schimbare de circumstanțe va genera un răspuns inedit.

Un aspect al acestui răspuns este scara – modul în care partea nouă este organizată din punct de vedere plastic pentru a-i conferi semnificația întregului complex. Din moment ce complexul se schimbă prin adăugarea noilor părți, la fel și scara părților trebuie să se modifice – câtă vreme ele și întregul rămân un răspuns dinamic al fiecăruia către celălalt.

„Scara are unele legături cu mărimea, dar mult mai mult cu efectul mărimii”.

A. & P. Smithson, „An alternative to the Garden City Idea” (p. 231).

CURS 14: Legislația urbană actuală – frână și factor de progres pentru dezvoltarea urbană sustenabilă; Proiectul urban – instrument de re-structurare și apropiere a teritoriului urban.

LEGISLAȚIA URBANĂ ACTUALĂ – FRÂNĂ ȘI FACTOR DE PROGRES PENTRU DEZVOLTAREA URBANĂ SUSTENABILĂ

La sfârșitul secolului 20 economia de piață s-a răspândit în aproape întreaga lume urbană (consecință a colapsului comunismului în Europa), *fără ca orașele să ajungă (deocamdată?) la aceeași formă și structură urbană*; capitalismul contemporan se exprimă urbanistic în diferite moduri și utilizează o *gamă largă de sisteme de reglementare, mai permissive sau mai constrângătoare*, în funcție de *apartenența culturală a comunităților*.

Astăzi nici un sistem economico-social *nu mai abandonează* dezvoltarea orașului către mecanismele pieței libere, din cauza amplificării *dezechilibrelor sociale* constatate și a gestiunii *ineficiente a resurselor locale* (forța de muncă, resursele culturale sau resursele naturale); administrațiile europene performante își instituie *seturi de politici publice urbane*, pe care le *armonizează* cu forțele economiei de piață, cu scopul de a-și *eficientiza* procesele de dezvoltare locală.

Abordarea problemelor de către administrațiile publice variază de la un oraș la altul, în funcție de *tradiția și apartenența culturală*, de stilul *modern sau tradiționalist* al managementului administrativ, de gradul de *maturizare urbană* - a comunității și a orașului, de *capabilitatea funcționarilor*, de nivelul de *descentralizare* în raport cu guvernul central, de *regimul social-economic* în care funcționează.

Documentele Uniunii Europene recomandă cu ardoare statelor membre elaborarea de strategii și politici de dezvoltare integratoare, în acord cu principiile sustenabilității. *Acordul de la Bristol*¹⁴⁷ încheiat de către statele comunitare definește opt caracteristici fundamentale ale comunității durabile:

- 1) activă, diversificată și sigură;
- 2) guvernanță capabilă, eficientă și onestă;
- 3) interconectare cu exteriorul;
- 4) infrastructură performantă;
- 5) capabilitate de a proteja mediul înconjurător;
- 6) atractivă;
- 7) solidă și stabilă;
- 8) primitoare pentru toți cetățenii.

Teoretic, toate statele membre ale Uniunii Europene ar trebui să facă eforturi în sensul integrării, în politicile publice proprii, a principiilor conținute în documentele adoptate; realitatea este, însă, diferită.

Există diferențe majore între modul de raportare al diferitelor administrații publice la problemele orașelor și comunităților actuale, care conduc spre abordări

¹⁴⁷ Încheiat în decembrie 2005 ; www.odpm.gov.uk

diferite ale managementului public și către nivele de *performanță socială și economică* situate în *opoziție* (vezi TABELUL următor).

Vechiul set de premise	Noua viziune
Orașele reprezintă o problemă	Orașele reprezintă surse de inovație și creștere economică
Zonele rurale subvenționează orașul	Orașul subvenționează zonele rurale
Orașele se măresc prea mult	Cu cât mai mare este orașul, cu atât mai multe sunt oportunitățile
Politicile publice ar trebui să aspire la limitarea creșterii orașelor	Obiectivul politicilor publice trebuie să fie creșterea performanțelor orașelor
Imigranții sunt „plebea societății”, sunt cei care nu au reușit să se realizeze în zonele lor de proveniență.	Imigranții și emigranții sunt „cireasa de pe tort”: mult mai motivați și mai performanți decât cei pe care i-au părăsit.
Locuitorii informalii drenează profitul economic și serviciile publice ale orașului.	Locuitorii informalii au o contribuție mai importantă la economia urbană decât ceea ce primesc în schimb de la oraș.
Zonele de locuințe ilegale sunt pepiniere de turbulențe sociale, criminalitate și trafic de droguri.	Majoritatea familiilor care trăiesc în zonele de locuințe ilegale sunt caracterizate prin patriotism și perseverența deschizătorilor de drum.
Orașele contribuie dramatic la explozia populației.	Rata nașterilor a scăzut semnificativ o dată cu urbanizarea.
Orașele și săracii acestora sunt inamicii luptei împotriva degradării mediului.	Schimbarea practicilor urbane este esențială pentru sustenabilitatea ecologică globală.
Deșeurile solide și menajere reprezintă reziduuri care pot fi aruncate oriunde.	Dacă sunt utilizate sistemele de reciclare, deșeurile devin o resursă valoroasă.
Administrația, urbanistii și experții trebuie să ofere soluții pentru problemele urbane.	Cele mai creative soluții de dezvoltare urbană apar mai curând „de jos” decât „de sus”, apar prin implicarea populației.
Programele administrației furnizează cele mai multe locuințe pentru săraci.	Sectorul informal este cel mai important generator de locuri de muncă, locuințe și venituri urbane.
Pentru eliminarea problemelor orașelor este nevoie de o administrație mai puternică și mai autoritară.	Managementul urban descentralizat facilitează utilizarea resurselor conform nevoilor reale; soluția problemelor orașului se obține prin înlăturarea obstacolelor din calea descentralizării.

TABEL: Diferențe în abordarea politicilor publice urbane – vechiul set de premise în contradicție cu cele actuale. Sursa: UNDP – Human Development Report (1995).

Bucureștiul se caracterizează printr-o atitudine vetustă în abordarea guvernantei urbane, principala problemă fiind că *nu are un set de politici publice* ancorat în realitate; trebuie, de asemenea, să-și elaboreze planul strategic de

dezvoltare în acord cu noile concepte, profesionale și democratice, *integrând propria dezvoltare* cu cea a *teritoriului metropolitan*, impunând specialiștilor implicați în elaborarea strategiei *condiții* pentru asigurarea *sustenabilității*:

- să acorde *prioritate* celor mai eficiente forme de deplasare urbană din punct de vedere a *dezvoltării sustenabile* (transportul public, deplasarea cu bicicleta, cea pietonală), restructurând sistemul de circulație și prospectul stradal în favoarea acestor moduri de mobilitate urbană, în paralel cu introducerea sistemelor de management al traficului și a managementului urban integrat¹⁴⁸;

- să urmărească *minimizarea nevoii de deplasare* în spațiul public prin *încurajarea densității ridicate în teritoriul intravilan* și prin *utilizarea mixității funcțiunilor urbane*;

- să *limiteze* posibilitățile de parcare în zona centrală sau în zonele de mare densitate a traficului;

- să solicite producătorilor economici asumarea responsabilității în *găsirea și utilizarea unor tehnologii neagresive față de mediul ambiant și față de populația rezidentă* (câtă vreme și aceștia valorifică din plin investițiile realizate în spațiul public, din fonduri publice, de către PMB).

Municipiul București se află (teoretic), în perioada de elaborare a celui de-al *doilea Plan Urbanistic General*, care trebuie să intre în vigoare o dată cu ieșirea din valabilitate a celui existent (în decembrie 2010); din păcate, a ratat extraordinara oportunitate de a conștientiza populația cu privire la *alternativele ecologice de dezvoltare a Capitalei României* în cadrul unor proceduri de dezbatere a strategiei pe termen lung și a politicilor publice - care ar fi trebuit să preceadă elaborarea Regulamentului Local de Urbanism și a Planului Urbanistic General.

Orașul București trebuie să funcționeze ca un mecanism performant în materie de infrastructură și sisteme tehnice, dar, totodată, să se manifeste ca *organism viu, dinamic, atractiv*, în care oamenii să se simtă parte componentă; el trebuie să rămână *un loc al culturii*, un stimul pentru viața intelectuală și artistică a locuitorilor săi, să reflecte *tradițiile și caracterul comunității sale*, urbană de aproape 500 ani, prin *clădirile, străzile, piațetele și parcurile sale*.

Bucureștiul trebuie să-și mențină și să-și valorifice trăsăturile identitare, acel *genius loci*, prin care *ar putea fi perceput drept oraș vibrant și atractiv* (după rezolvarea multiplelor *probleme obiective și disfuncționalități persistente*); dezvoltarea sa va fi sănătoasă când va acționa pentru *conservarea patrimoniului său cultural și istoric*, și va *potența valorile acestuia* prin intervenții arhitecturale și urbanistice de calitate, care să reflecte spiritul actual european și tradiția locală.

Din nefericire, globalizarea piețelor acționează în paralel cu o *globalizare a expresiei arhitecturale și a compoziției urbane*, eliminând caracteristicile culturii

¹⁴⁸ Transportul public urban și metropolitan trebuie co-finanțat din fonduri publice și *orientat către interesele comunității*; fondurile alimentate prin *sisteme de taxe impuse* pentru utilizarea mașinii personale în *interiorul orașului*, pentru utilizarea *parcărilor în oraș*, prin *sanționarea drastică a depășirii limitei legale de viteză* (care ar trebui să fie mai mică decât cea permisă transportului public), prin *eliminarea oricăror forme de subvenționare a prețurilor corelate cu utilizarea mașinii personale*, în favoarea unui sistem de subvenționare individuală a deplasării în sistem public.

autohtone; aceste forțe de standardizare au drept efect *diminuarea sentimentului de apartenență și atașament* al bucureștenilor la orașul lor.

În momentul de față, caracteristica *de a fi vibrant și atractiv* a Bucureștilor este greu de configurat, din următoarele cauze:

- *ritmurile exagerate de creștere* a orașului în *ultima sută de ani* au generat *incoerențe* în materie de *structură și formă urbană*¹⁴⁹, împiedicând sedimentarea unui sistem de valori autohtone în urbanism și arhitectură;

- nu există *nici preocupare, nici disponibilități financiare și umane*, la nivelul administrației municipale bucureștene sau la cel al Guvernului național, pentru programe care să sporească nivelul de „locuibilitate” a Capitalei României.

În România actuală *sistemul de planificare urbană se bazează pe un model ierarhic de acțiune*, caracterizat prin *flexibilitate limitată*; acest tip de planificare corespunde unui sistem în care *statul este puternic* și are mijloacele necesare pentru a fi producător al amenajării teritoriului¹⁵⁰.

Decizia cu privire la dezvoltarea localităților este fundamentată pe argumente tehnice, *adoptată de autoritatea publică centrală*, și *aplicată la nivel local*. Planurile de urbanism reglementează dezvoltarea orașelor și alocă *resurse prestabilite* pentru *perioade definite de timp*; ele se înscriu într-o *ierarhie*, de la nivelul orașului până la sub-zone urbane, stabilind *inclusiv normele și parametrii de ocupare a solului*.

Planificarea urbană integrată, aplicată în alte zone cu democrații stabilizate, se bazează pe un *model flexibil și integrat de acțiune*, caracterizat printr-o *capacitate de ajustare a obiectivelor definite de către administrația publică*, în funcție de *interesele și prioritățile actorilor urbani și de resursele disponibile*¹⁵¹.

Acest tip de planificare a început să înlocuiască în UE planificarea tradițională în ultimul deceniu al secolului 20; în cadrul planificării urbane integrate se produce o *deplasare a rolului statului* – de la controlul dezvoltării orașelor către *încurajarea inițiativei locale*. Administrația publică centrală și locală își păstrează rolul de *factor major de decizie*, dar *soluția finală a problemelor reprezintă o rezultată a negocierii*, prin care se caută un *numitor comun al intereselor actorilor implicați*; administrația publică *pregătește condițiile pentru valorificarea potențialului de dezvoltare a orașelor* – care devin *actori cu putere de decizie*.

Instrumentele planificării integrate sunt tot planul și reglementările de urbanism, ca și în planificarea tradițională; *planul însă, este elaborat prin conclucrarea tuturor actorilor urbani* care stabilesc, prin negocieri, obiectivele proiectului urban și modul de acțiune. Planurile și regulamentele de urbanism sunt integrate într-un sistem care asigură contribuția actorilor locali - în procesul de planificare, în alocarea resurselor, și în implementare; pe de altă parte, planul integrat de dezvoltare urbană este etapizat și structurat în *proiecte urbane definite ca spațiu, resurse, impact integrat, responsabilități*, denumite *proiecte integrate de regenerare urbană*.

Legislația de urbanism actuală aplicată în România prezintă caracteristici contradictorii – este, simultan, și *prea rigidă și prea permisivă*, câtă vreme permite

¹⁴⁹ Bucureștiul și-a dublat suprafața și populația în mai puțin de o sută de ani, începând cu anul 1900.

¹⁵⁰ *** (2007), *O șansă pentru orașul tău - Ghid informativ privind regenerarea urbană – principii și practici europene*, Ed. Ministerul dezvoltării, lucrărilor publice și locuințelor, București.

¹⁵¹ Idem.

modificarea unor reglementări de dezvoltare generală de palier PUG (adoptate printr-o procedură ultra-complexă) prin reglementări de dezvoltare de palier inferior / PUZ (adoptate prin proceduri simpliste); în forma operațională actuală (proceduri hipercentralizate, greoaie, mari consumatoare de timp) constituie un factor de blocaj în modernizarea orașelor românești, prin imposibilitatea adaptării (în timp real) unor reglementări aprobate la contextul urban social-economic în continuă transformare.

Valabilitatea unui construct *strategic* de dezvoltare necesită *implicarea tuturor actorilor urbani*; existența unei strategii este, însă *necesară, dar nu și suficientă*, pentru că, indiferent de nivelul înalt de performanță din punct de vedere teoretic, aceasta va putea conduce o comunitate către succes *doar într-un context adecvat unei aplicări consecvente a programelor*.

Orașul București exprimă în *haosul urbanistic* istoria zbuciumată pe care a parcurs-o; *dificultățile de armonizare a structurii și formeii urbane* au sporit în epoca tranziției societății românești către economia de piață, când preocuparea pentru acumularea de capital privat a *anulat orice preocupare pentru spațiul și interesul public*, iar legislația a părut, adesea, că acționează în detrimentul comunității.

Strategia sa de dezvoltare trebuie să pornească de la o serie de *premise*:

(1) Municipiul București trebuie să-și *onoreze cele trei funcții urbane pe care le deține*: cea de *oraș-capitală*, cea de *metropolă europeană* și pe cea de *așezare umană de rang unu* în ierarhia națională a localităților românești, inclusiv prin parametri de *structură și formă urbană*;

(2) Zonele urbane trebuie abordate ca *spații aparținând, simultan, mai multor trepte ale locuirii globale*¹⁵², ceea ce va conduce la *abordări corelate*: dinspre *local* către *global* și reciproc; către simultaneitate în considerarea teritoriilor de referință ca *spații delimitate* și ca *spații permeabile*, aflate în raport de interdependență cu alte paliere de teritorialitate; ori ca *zone stabile*, cu legități sistemice proprii, sau ca *zone dinamice*, capabile să-și *mențină identitatea dar să și evolueze*;

(3) Bucureștiul este o alcătuire urbană de complexitate ridicată în *manifestarea sa structurală și funcțională*, definind, simultan, un *spațiu constituit și construit*, dar și o *valoare ambiental-spirituală*; aceste aspecte trebuie luate în considerație, deopotrivă, printr-un proces de *integrare a abordării metafizice* cu cea *pragmatică*¹⁵³;

(4) Dezvoltarea organismului urban bucureștean trebuie abordată de către autoritățile publice ca *proces de mediere* între ce este *posibil* din punct de vedere al resurselor și ce este *necesar, dezirabil, elegant și favorabil pentru toți „actorii”* care interacționează în mediul urban sau metropolitan¹⁵⁴;

¹⁵² Zonă urbană - oraș - aglomerație urbană - zonă periurbană - zonă metropolitană - teritoriu național - teritoriu european - teritoriu planetar.

¹⁵³ Bucureștii, *organism urban* de mare complexitate, reprezintă un *mediu puternic antropizat*, prezentând o *față văzută*, care integrează *componentele concrete* ale existenței și evoluției comunității umane (suportul ecologic natural, resursele materiale, construcțiile, rețelele de utilități, spațiile amenajate, locuitorii) și o *față nevăzută*, în care se produce *interacțiunea și comunicarea* diferitelor *forme de manifestare subtilă* a organismului urban (prin activități, relații sociale, economice, politice și umane, stări spirituale ale indivizilor, expresii sociale ale grupurilor și comunităților umane).

¹⁵⁴ Procesul de *mediere între interesele* diferite ale actorilor urbani și *posibilitățile reale* poate conduce orașul spre un ridicat profit comunitar, cu costuri reduse (materiale, sociale, umane, culturale, ecologice, energetice, urbanistice).

(5) Politicile sectoriale trebuie *articulate la realitate*, prin determinarea *concomitentă și corelată* a condițiilor (și consecințelor) impuse (și determinate) de către *obiectivul major* al proceselor de dezvoltare: *asigurarea unei locuiri de calitate pe principii durabile* pentru toți membrii comunității bucureștene¹⁵⁵;

(6) Luând în considerație modul în care s-a configurat urbanistic, Bucureștiul aparține orașelor cu *dezvoltare mixtă*, pentru că *a apărut și evoluat spontan*, dar a avut o traiectorie tulburată prin momente de *dezvoltare preconcepută și forțată*; în consecință, anumite *semnificații ale spațiului urban tradițional* s-au transformat ori au dispărut prin *modificarea conținutului fenomenului urban* (activități, relații și politici sociale, culturale, umane) și *ar putea fi restituite comunității* prin *programe și proiecte de redezvoltare urbană*.

Pentru a nu fi înlăturat din competiția mondială, Bucureștiul trebuie să elaboreze *strategii* în care *politicile urbane să conlucreze cu forțele pieței libere*, proces care presupune *capacitatea de anticipare a tendințelor pieței libere* și crearea unor *alianțe* adecvate (administrație-societate civilă, administrație-sector privat, între diferitele paliere ale administrației).

PROIECTUL URBAN – INSTRUMENT DE RE-STRUCTURARE ȘI APROPRIERE A TERITORIULUI URBAN

În România instrumentele de planificare urbană (planurile de urbanism de palier PUG, PUZ, PUD și regulamentele aferente) prezintă următoarele caracteristici:

- reglementează utilizarea terenurilor;
- stabilesc parametri fizici de ocupare a solului;
- sunt elaborate de către echipe pluridisciplinare (urbaniști, arhitecți, ingineri, geografi, sociologi, istorici, juriști, etc.);
- sunt aplicate de către serviciile de specialitate din primării sau consilii județene (direcția sau serviciul de urbanism).

În *planificarea urbană strategică* utilizată în Europa actuală instrumentele de lucru sunt *proiectele integrate de regenerare urbană*, care prezintă *alte* caracteristici:

- fac parte din planul de dezvoltare pe termen lung al localității, acesta fiind elaborat pe baza unei viziuni împărtășite de către comunitate (prin actorii locali);
- sunt comprehensive (complexe ca abordare și măsuri de implementare) incluzând dezvoltarea economică și socială, ameliorarea mediului urban;
- sunt definite prin negocierea dintre actorii urbani, fiind elaborate de către echipe pluridisciplinare;
- trebuie să constituie rezultanta colaborării pe orizontală (între diferitele organisme instituționale ale administrației locale);

¹⁵⁵ Pe perioade scurte obiectivul major poate fi reprezentat prin *obiective sectoriale prioritare*, definite în scopul atingerii unei trepte de echilibru a mediului de viață și a cadrului natural; opțiunea depinde de starea reală a cadrului urban (pentru starea actuală a Bucureștilor pot fi considerate prioritare: îmbunătățirea traficului, reducerea poluării și promovarea unui sistem ecologic de gestiune a deșeurilor urbane, reabilitarea valorilor tradiționale urbane, culturale și naturale, susținerea investițiilor în sensul creșterii democratice a bazei sociale prin promovarea IMM).

- sunt instituționalizate (prin crearea unității de management a proiectului) într-o formulă corespunzătoare reprezentării actorilor urbani și îndeplinirii responsabilităților relevante pentru atingerea obiectivului, inclusiv pentru planificarea riguroasă a resurselor (umane, financiare, de teren, de organizare, management).

Orașele din România, de la cele mai mici și până la capitala țării, se confruntă cu probleme legate de degradarea spațiului construit, de calitatea vieții și calitatea mediului; cartiere de locuințe colective nu au cunoscut renovări substanțiale de la darea în folosință, centrele istorice sunt adeseori în paragină, zonele industriale abandonate din cauza încetării activităților, spațiile publice neîntreținute, infrastructura vetustă sau inexistentă uneori, serviciile urbane nesatisfăcătoare, transportul public inefficient, spațiile verzi insuficiente sau pe cale de dispariție, toate aceste probleme devenind din ce în ce mai vizibile în ultimele două decenii.

Se vorbește din ce în ce mai mult, printre specialiști și politicieni, despre necesitatea regenerării orașelor, despre reabilitarea patrimoniului reprezentat de cartierele istorice, despre necesitatea îmbunătățirii condițiilor de locuire în cartierele de blocuri, despre reamenajarea și înfrumusețarea spațiului public (piețe, scuaruri, parcuri), despre modernizarea infrastructurii tehnice (rețele de apă, gaz și electricitate, drumuri și rețele de transport în comun). Aceste acțiuni fac parte din prioritățile agendei politice actuale în România, ele fiind asociate obiectivelor formulate generic în politicile publice de *regenerare urbană și dezvoltare urbană durabilă*, obiective susținute de către UE, prin politici și programe specifice.

Generarea dezvoltării urbane trebuie subordonată unei viziuni de dezvoltare pe termen lung asumată de către întreaga comunitate; ea trebuie corelată cu resursele de terenuri și cu programele de investiții publice, iar sectorul privat trebuie implicat în planificarea dezvoltării urbane – atât pentru a-și coordona investițiile, cât și pentru capacitatea sa antreprenorială.

Se cristalizează astfel o nouă structură de roluri și responsabilități pentru sectorul public și se configurează o nouă structură de relații ale acestuia cu sectorul privat și comunitatea locală; rezultă noi modalități de gândire a planificării dezvoltării urbane, de acțiune în implementare, vizând parteneriatele flexibile și creative.

Proiectul urban presupune *un nou mod de administrare a orașului*, bazat pe o *viziune strategică comună* asupra dezvoltării, și pe *distribuirea responsabilităților între actorii urbani*. Acordurile care se stabilesc între actorii urbani sunt rezultatul unei construcții treptate, prin negociere, a unor obiective considerate fezabile.

Arhitectura este un element central în procesul de realizare a unui *mediu construit durabil și de calitate*, consideră ACE (Consiliul Arhitecților din Europa)¹⁵⁶; în cadrul Conferinței de la Bruxelles, din 2008, Richard *Parker*, profesor universitar de politici publice la Universitatea Harvard, a subliniat că, în timp ce arhitectura modernă are *capacitatea publică împărtășită de a cultiva frumosul adevărat*, această trăsătură

¹⁵⁶ Creat în 1990, ACE este asociația reprezentativă pentru profesia de arhitect, exprimând opinia acesteia în relația cu Instituțiile UE. În prezent, are 45 de Membri care sunt organisme reprezentative și de reglementare ale arhitecților din toate Statele Membre UE, Statele în curs de integrare, Norvegia și Elveția. ACE reprezintă, deci, prin Membrii săi, peste 450 000 de arhitecți din întreaga Europă.

este adesea „profund incompatibilă cu piețele – instituțiile definitorii ale timpului nostru – și că este, prin urmare, necesar să se completeze acest deficit democratic”; profesorul Riccardo *Petrella* de la Academia de Arhitectură din Elveția-Italia a îndemnat autoritățile publice să „*reinventeze orașele ca locuri de „bunuri comune”, furnizând servicii publice pentru toți*” și să le reînnoiască pentru a fi *spații de democrație reprezentativă și directă*.

● BIBLIOGRAFIE¹⁵⁷

Obligatorie

- ALEXANDER, C., ISHIKAWA, S., SILVERSTEIN, M., JACOBSON, M., FIKSDAHL-KING, I., ANGEL, S. (1977), *A pattern language: Towns, buildings, construction*, Ed. Oxford Univ. Press, New York.
- BERZA, V.M. (oct.2011-ian.2012) – prelegeri și proiecții digitale, *Structură și compoziție urbană*, Facultatea de Arhitectură - Universitatea „Spiru Haret”, București.
- BERZA, V.M. (2008), *Risc și dinamică urbană*, Ed. Universitară ”Ion Mincu”, București.
- CHING, F., D.K. (2007), *ARCHITECTURE – Form, Space & Order*, The 3rd Edition, Ed. John Wiley & Sons, US.
- KOSTOF, S. (1993), *The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History*, Ed. Paperback, Londra.
- KRIER, R. (1979), *Urban space*, Ed. Rizzoli, New York.
- LYNCH, K., HACK, G. (1984), *Site Planning*, Ed. MIT Press, Cambridge.
- *** (2000, 2003), *A Companion to the City*, Blackwell Publishers Ltd., Ed. by Gary Bridge and Sofie Watson, Oxford, UK.

Recomandată

- BACON, E., N. (1976), *Design of Cities*, Ed. Paperback - Penguin Books, Londra.
- CERASI, M. (1976), *Lo Spazio Collettivo della Città*, Ed. Mazzotta, Milano.
- DITTMANN, L. (1967), *Stil . Symbol . Struktura*, Ed. W.F.Verlag, Munchen-Aachen; Rom.: Dittmann, L. (1988), *Stil, simbol, structură*, Col. *Biblioteca de artă – Artă și gândire* (trad. Amelia Pavel); Ed. Meridiane, București.
- GORDON, D., SINKEVICIUS, L., SLAVINKSI, T., BERZA, V-M., TERZIEV, P., RAFAILOVA, G., VALKANOV, Y., MIHAYLOVICH, L., SEGKOUNI, M., PALA, L., PAPANIKOLAOU, M. (2007), *North-South Interface - PolyMETREXplus RINA*; Seria: *Strategic Urban Planning Division Reports*, Ed. Gordon D., City of Helsinki.
- JACOBS, J. (1961), *The death and life of great American cities*, Ed. Vintage Books, New York.
- KUHN, T.S. (1970), *The Structure of Scientific Revolutions*, Ed. Univ. of Chicago Press, Chicago.
- LYNCH, K. (1984). *Good city form*, Ed. MIT Press, Cambridge.
- SANDU, AI. (1975), *Teoria Sistemelor Urbane – partea I-a*, Curs, Ed: Institutul de Arhitectură „Ion Mincu”, București.
- SANDU, AI. (2007), *Sâmburele care face să crească / The Kernel that Makes it Grow*, Colecția *Arhiva de idei - 01*, Ed. Arhitect, București.
- SANDU, AI. (2007), *Sub semnul paradoxurilor / Under the Sign of Paradoxes*, Colecția *Arhiva de idei - 02*, Ed. Arhitect, București.

¹⁵⁷ Titlurile cuprinse în Bibliografie se găsesc la Biblioteca Națională, la Biblioteca Universității „Spiru Haret” din București, la Biblioteca Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București, în magazinele de carte, pe site-ul www.scribd.com.

ANEXE

DISCIPLINA: STRUCTURĂ ȘI COMPOZIȚIE URBANĂ (Semestrul 1; 2 credite)**SISTEM DE EVALUARE ȘI STRUCTURA NOTEI în Anul universitar 2011-2012:**

Pentru
Nota finală = 10
(100% / 100 puncte)

- **66% max. / Verificare pe parcurs**
- **34% max. / Colocviu***

Pentru
Max. 66% = 66 puncte /
Verificare pe parcurs

- 26% max. / **Testare curentă și prezență**
(13 cursuri x 2 puncte max. / curs ↔ 0 / 1 / 2)
- 15% max. / **Eseu **** / predare 08.12.2011
- 25% max. / **Referat **** / predare 12.01.2012

Notă* : Pentru acceptarea la **Colocviu** se vor acumula **minim 33 puncte** în sistemul de verificare pe parcurs; un subiect de examinare va fi din *Bibliografia* indicată (*Obligatorie* și *Recomandată*), celălalt din cursurile/2011-2012 ale disciplinei *Structură și compoziție urbană*.

Notă** : Pentru realizarea **Eseului și Referatului** (ambele obligatorii) fiecare student va alege *două titluri* din **Bibliografia obligatorie** indicată pentru aceasta disciplină - exceptând, pentru aceste situații, titlul: "BERZA, V.M. (oct.2011-ian.2012) – prelegeri și proiectii digitale, *Structură și compoziție urbană*, Facultatea de Arhitectură - Universitatea „Spiru Haret”, București”.

• Bibliografie

Obligatorie

- ALEXANDER, C., ISHIKAWA, S., SILVERSTEIN, M., JACOBSON, M., FIKSDAHL-KING, I., ANGEL, S. (1977), *A pattern language: Towns, buildings, construction*, Ed. Oxford Univ. Press, New York.
- BERZA, V.M. (oct.2011-ian.2012) – prelegeri și proiectii digitale, *Structură și compoziție urbană*, Facultatea de Arhitectură - Universitatea „Spiru Haret”, București.
- BERZA, V.M. (2008), *Risc și dinamică urbană*, Ed. Universitară "Ion Mincu", București.
- CHING, F., D.K. (2007), *ARCHITECTURE – Form, Space & Order*, The 3rd Edition, Ed. John Wiley & Sons, US.
- KOSTOF, S. (1993), *The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History*, Ed. Paperback, Londra.
- KRIER, R. (1979), *Urban space*, Ed. Rizzoli, New York.
- LYNCH, K., HACK, G. (1984), *Site Planning*, Ed. MIT Press, Cambridge.
- *** (2000, 2003), *A Companion to the City*, Blackwell Publishers Ltd., Ed. by Gary Bridge and Sofie Watson, Oxford, UK.

Recomandată

- BACON, E., N. (1976), *Design of Cities*, Ed. Paperback - Penguin Books, Londra.
- CERASI, M. (1976), *Lo Spazio Collettivo della Città*, Ed. Mazzotta, Milano.
- DITTMANN, L. (1967), *Stil . Symbol . Struktura*, Ed. W.F.Verlag, Munchen-Aachen; Rom.: Dittmann,L. (1988), *Stil, simbol, structură*, Col. *Biblioteca de artă – Artă și gândire* (trad. Amelia Pavel); Ed. Meridiane, București.
- GORDON, D., SINKEVICIUS, L., SLAVINKSI, T., BERZA, V-M., TERZIEV, P., RAFAILOVA, G., VALKANOV, Y., MIHAYLOVICH, L., SEGKOUNI, M., PALA, L., PAPANIKOLAOU, M. (2007), *North-South Interface - PolyMETREXplus RINA*; Seria: *Strategic Urban Planning Division Reports*, Ed. Gordon D., City of Helsinki.
- JACOBS, J. (1961), *The death and life of great American cities*, Ed. Vintage Books, New York.
- KUHN, T.S. (1970), *The Structure of Scientific Revolutions*, Ed. Univ. of Chicago Press, Chicago.
- LYNCH, K. (1984). *Good city form*, Ed. MIT Press, Cambridge.
- SANDU, Al. (1975), *Teoria Sistemelor Urbane – partea I-a*, Curs, Ed: Institutul de Arhitectură „Ion Mincu”, București.
- SANDU, Al. (2007), *Sâmburele care face să crească / The Kernel that Makes it Grow*, Colecția *Arhiva de idei - 01*, Ed. Arhitext, București.
- SANDU, Al. (2007), *Sub semnul paradoxurilor / Under the Sign of Paradoxes*, Colecția *Arhiva de idei - 02*, Ed. Arhitext, București.

Conf. Dr. Arh. Victoria-Marinela BERZA

DISCIPLINA: STRUCTURĂ ȘI COMPOZIȚIE URBANĂ (Semestrul 1; 2 credite)

Exemple subiecte - TEST SCRIS

pentru sesiuni restanță: august-septembrie și RR-examinare

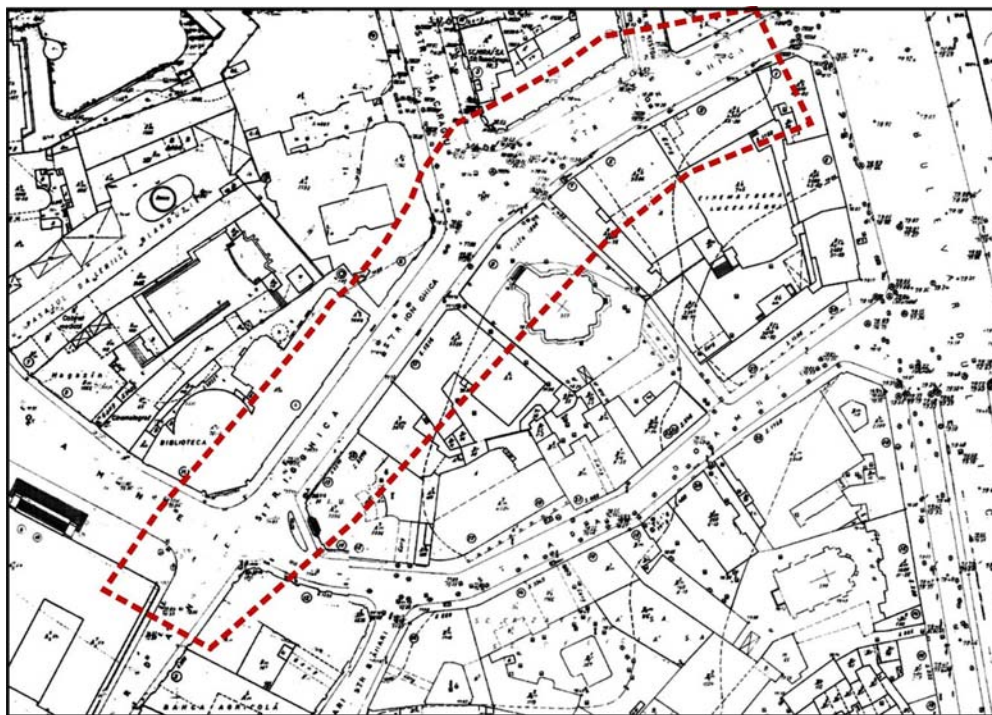
INTRODUCERE: Cei doi termeni ai echilibrului urban general – MODUL DE VIAȚĂ și CADRUL DE VIAȚĂ – suscită o **înțelegere globală**, pentru că aparțin unui **conținut unitar** care se adresează atât **spiritului**, cât și **materiei**, având, simultan, **conotații abstracte**, dar și **concrete**.

TEMĂ: **Denumiți** elementele morfologice de VIAȚĂ URBANĂ și de CADRU URBAN identificate în alcătuirea urbană delimitată în planul prezentat, cu care studentul în anul IV al Universității „Spiru Haret” este familiarizat; **argumentați succint**, în caseta marcată

VARIANTA 1

Durata:

10 min.

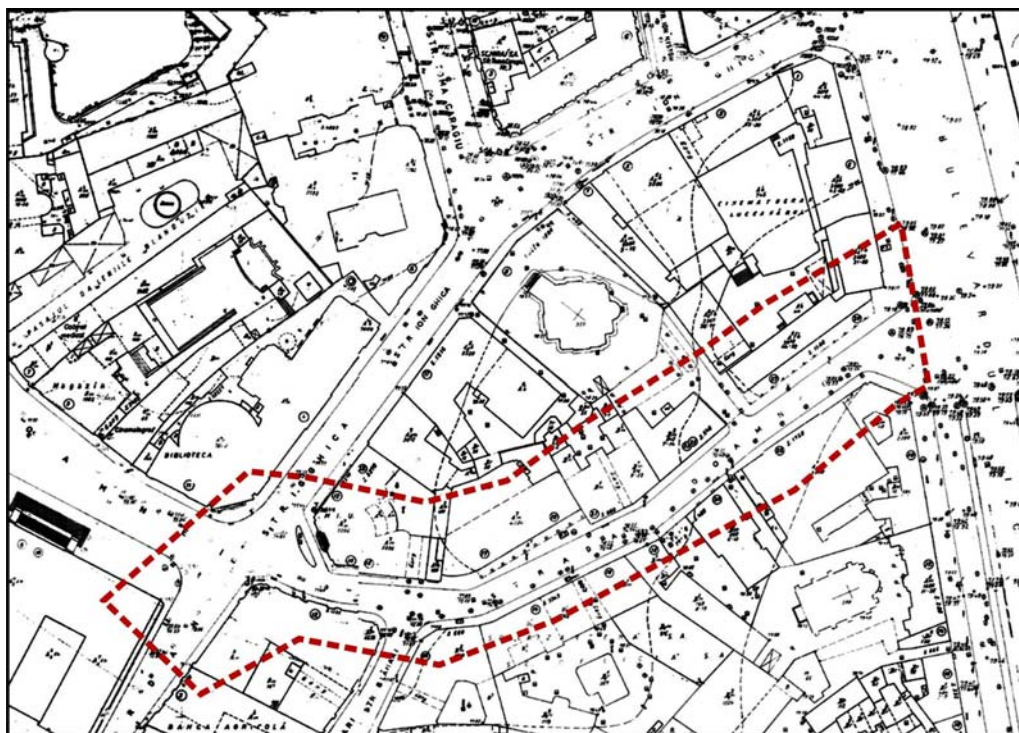
A large rectangular area enclosed by a dotted line, intended for the student to write their answers and arguments.

INTRODUCERE: Cei doi termeni ai echilibrului urban general – MODUL DE VIAȚĂ și CADRUL DE VIAȚĂ – suscită o **înțelegere globală**, pentru că aparțin unui **conținut unitar** care se adresează atât **spiritului**, cât și **materiei**, având, simultan, **conotații abstracte**, dar și **concrete**.

TEMĂ: **Denumiți** elementele morfologice de VIAȚĂ URBANĂ și de CADRU URBAN identificate în alcătuirea urbană delimitată în planul prezentat, cu care studentul în anul IV al Universității „Spiru Haret” este familiarizat; **argumentați succint**, în caseta marcată

VARIANTA 2

Durata:
10 min.

A large, empty rectangular box with a dotted border, intended for the student to write their answers and arguments.